

СЛАВА УКРАЇНІ! ГЕРОЯМ СЛАВА!

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 12'2024

(видається з 1994 року)

ISSN 2786-5517 (Online), ISSN 2409-1944 (Print)

<https://doi.org/10.37634/efp.2024.12>

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 02 липня 2020 р. № 886 (економічні науки).

Наказ Міністерства освіти і науки України від 24 вересня 2020 р. № 1188 (юридичні науки).

Рішення Аудиторської палати України від 21.12.2017 р. № 353/10 (облік та аудит).

Реєстраційне свідоцтво КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Журналу присвоєно міжнародний ідентифікаційний номер ISSN 2409-1944 та включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus.

Префікс doi журналу: 10.37634/efp.

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішнє і зовнішнє рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (Протокол № 12 від 18 грудня 2024 р.).

Повний або частковий передрук матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 27.12.2024

Формат 60×84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: вул. Хрещатик, 44, м. Київ, 01001

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

Е-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Суб'єкт видавничої справи

© "Аналітик", 2024
© "Економіка. Фінанси. Право",
2024

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес центр"

GLORY TO UKRAINE! GLORY TO THE HEROES!

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ECONOMICS

FINANCES

LAW

MONTHLY INFORMATIONAL AND ANALYTICAL JOURNAL

№ 12'2024

(issued from 1994)

ISSN 2786-5517 (Online), ISSN 2409-1944 (Print)

<https://doi.org/10.37634/efp.2024.12>

Journal is included in the list of scientific professional editions of Ukraine, which can be published results of dissertations for the degree of doctor and candidate (PhD).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 886 of July 02, 2020 (economic sciences).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 1188 on September 24, 2020 (legal sciences).

Order of Audit Chamber of Ukraine № 353/10 on December 21, 2017 (accounting and audit).

Registration Certificate – KV № 21620-11520PR on October 12, 2015.

Journal is awarded the international identification number ISSN 2409-1944 and included in the international Scientometrics base Index Copernicus.

Journal's DOI: 10.37634/efp.

Founders:

Audit firm "Analytik" jointly with the National Academy of Internal Affairs of Ukraine

The papers must pass

selection, internal and external review

Recommended for publication and dissemination through the Internet by the Academic Council of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine (Protocol № 12 of December 18, 2024). Full or partial reprint of the

materials of the journal is allowed only with the consent of the editorial office.

The authors are responsible for the selection and presentation of the facts. The content and authenticity of the advertisement is the responsibility of the advertiser.

Signed for print 27.12.2024

Format 60×84/8

Publication – 250 copies

Address of the editorial office:

Khreshchatyk str., 44, Kyiv, 01001

Phones: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Fax: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Web: www.efp.in.ua

*The subject of
publishing*

© "Analytik", 2024
© "Economics. Finances. Law",
2024

Typography: LLC "International Business
Center"

РЕДКОЛЕГІЯ

Головний редактор

Валентина Левченко, д.е.н., член Ради нагляду за аудиторською діяльністю Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, директор ВПГО «Спілка аудиторів України» (Україна)

Шеф-редактор

Володимир Головач, к.ю.н., голова правління ПрАТ «Аудиторська фірма "Аналітик"»; Заслужений юрист України (Україна)

Заступник головного редактора

Тетяна Головач, д.е.н., професор, аудитор, заступник директора з наукової роботи Інституту аудиту (Україна)

Учасники редколегії

Антон Бойко, к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики, Сумський державний університет (Україна)

Олена Величко, к.е.н., доцент кафедри міжнародних фінансів, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Анатолій Герасимович, д.е.н., професор, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Тетяна Гільорме, д.е.н., доцент, начальник відділу міжнародних проєктів, професор кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (Україна)

Любомира Кіндратська, д.е.н., професор, професор кафедри податкового менеджменту та фінансового моніторингу, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Ірина Криштопа, д.е.н., професор, професор кафедри обліку і оподаткування, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Юрій Манцевич, д.е.н., доцент, вчений секретар, Державне підприємство «Науково-дослідний і проєктний інститут містобудування» (Україна)

Олена Петрик, д.е.н., професор, завідувачка кафедри аудиту, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Петер Плавчин, доктор наук, проф. інж., ректор Академії Данубіус (Словацька Республіка)

Свєтліана Полякова, к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи, проректор з науково-педагогічної роботи (навчальний процес). Вищий навчальний заклад «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка» (Україна)

Олена Попишняк, д.е.н., професор, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка (Україна)

Юлія Слободяник, д.е.н., професор, професор кафедри аудиту, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Евангелос Сіскос, д.е.н., професор, Університет Західної Македонії (Ресія)

Сергій Ткаченко, д.е.н., професор, ректор, Вищий навчальний заклад "Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»"; академік Академії економічних наук України (Україна)

Віктор Тринчук, к.е.н., доцент, професор кафедри фінансових ринків, Університет державної фіскальної служби України (Україна)

Людмила Чижєвська, д.е.н., професор, професор кафедри інформаційних систем в управлінні та обліку, Державний університет «Житомирська політехніка» (Україна)

Гульнара Балгімбаєва, к.ю.н., зав. кафедри конституційного та міжнародного права, Карагандинський державний університет ім. Е.А. Букетова (Казхстан)

Олександр Бригінєв, д.ю.н., професор, Хмельницький університет управління та права ім. Леоніда Юзькова; член Союзу юристів України (Україна)

Віктор Василичук, д.ю.н., професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності, Національна академія внутрішніх справ; Заслужений юрист України, полковник поліції (Україна)

Сергій Конstantінов, д.ю.н., професор, зав. кафедри адміністративної діяльності, Національна академія внутрішніх справ (Україна)

Ігор Озерський, д.ю.н., професор, професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу, Чорноморський національний університет імені Петра Могили; академік Національної академії наук вищої освіти України (Україна)

Малгожата Скоржевська-Амберг, доктор філософії, адвокат, кафедра теорії, філософії та історії права, юридичний коледж, Університет Козмінського (Польща)

Юрій Фрицький, д.ю.н., професор, професор кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін, Інститут права та суспільних відносин Університету «Україна»; Заслужений юрист України. Член Центральної виборчої комісії (Україна)

Анатолій Яровий, к.ю.н., доцент; суддя у відставці; член міжнародної поліцейської асоціації (українська секція) (Україна)

Комітет консультантів і мовних редакторів

Марі-Франс Кенуй-Казаль, доктор філософії з гуманітарних наук (Франція)

Лєся Поповєвська-Демченко (Україна-Франція) – відповідальний редактор

Анна Туманян (Україна) – випусковий редактор

EDITORIAL BOARD

Editors-in-chief

Valentyna Levchenko, Doctor of Economics, member of the Supervisory Board for audit activity of the Authority public oversight for audit activity, Director of the All-Ukrainian Professional Non-Governmental Organization "Union of Auditors of Ukraine" (Ukraine)

Volodymyr Holovach, PhD in Legal Sciences, Head of the Board of the Audit Firm "Analytik"; Honored Lawyer of Ukraine (Ukraine)

Deputy Editor-in-Chief

Tetiana Holovach, Doctor of Economics, Professor, auditor, deputy director for scientific work of the Institute of Audit (Ukraine)

Members of the editorial board

Anton Boiko, PhD in Economics, Associate Professor of Economic Cybernetics department, Sumy State University (Ukraine)

Olena Velychko, PhD in Economics, Associate Professor of International Finances department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Anatolii Herasymovych, Doctor of Economics, Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Tetiana Hilorme, Doctor of Economics, Associate Professor, Head of the department of international projects, Professor of the Department of Economics, Entrepreneurship and Enterprise Management, Oles Honchar Dnipro National University (Ukraine)

Liubomyra Kindratska, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Tax Management and Financial Monitoring, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Iryna Kryshstopa, Doctor of Economics, Professor, Professor of Accounting and Taxation department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Yurii Mantsevych, Doctor of Economics, Associate Professor, Scientific Secretary, State Enterprise "Research and Design Institute of Urban Development" (Ukraine)

Olena Petryk, Doctor of Economics, Professor, Head of the auditing department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Peter Plavcan, Dr.h.c., prof. Ing., Rector, Vysoka skola Danubius (Slovakia)

Yevheniia Poliakova, PhD in Economics, Associate Professor of Finances and Banking department, vice-rector for scientific and pedagogical work, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"» (Ukraine)

Olena Potyshniak, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Organization of Production, Business and Management department, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture (Ukraine)

Yuliia Slobodnyak, Doctor of Economics, Professor, Professor of the auditing department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Evangelos Siskos, Doctor of Economics, Professor, University of Western Macedonia (Greece)

Serhii Tkachenko, Doctor of Economics, Professor, Rector, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"»; academician of Academy of Economic Sciences of Ukraine (Ukraine)

Viktor Trynchuk, PhD in Economics, Associate Professor, Professor of Financial Markets department, University of the State Fiscal Service of Ukraine (Ukraine)

Liudmyla Chyzhevska, Doctor of Economics, Professor, Professor of Information Systems in Management and Accounting department, State University "Zhytomyr Polytechnic" (Ukraine)

Gulnara Baigimbekova, PhD in Legal Sciences, Head of the constitutional and international law department, Karagandy State University named after E.A. Buketov (Kazakhstan)

Oleksandr Bryhinets, Doctor of Legal Sciences, Professor, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law; member of the Union of Lawyers of Ukraine (Ukraine)

Viktor Vasylchuk, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Operational and Investigating department, National Academy of Internal Affairs; Honored Lawyer of Ukraine, colonel of the Police (Ukraine)

Serhii Konstantinov, Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Administrative Activity department, National Academy of Internal Affairs (Ukraine)

Ihor Ozerskyi, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Civil and Criminal Law and Process department, Petro Mohyla Black Sea National University; academician of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine (Ukraine)

Malgorzata Skorzevska-Amberg, PhD, DSc, Theory, Philosophy and History of Law department, College of Law, Kozminski University (Poland)

Yurii Frytskyi, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Constitutional, Administrative Law and Social and Humanitarian disciplines department, Law and Public Relations Institute of the "Ukraine" University; Honored Lawyer of Ukraine, member of the Central Election Commission (Ukraine)

Anatolii Yarovyi, PhD in Legal Sciences; retired judge; member of the International Police Association (Ukrainian section) (Ukraine)

Committee of consultants and language editors

Marie-France Quenouille (Cazals), PhD in Human Science (France)

Lesia Popovetska-Demchenko (Ukraine-France) – Managing editor

Anna Tumanian (Ukraine) – Issue Editor

ЗМІСТ

<i>АФАНАС'ЄВА І.І., ОВСЮК Н.В., КАЛУЖИНСЬКА К.Р., ДУБРОВ О.В.</i> Управління кредиторською заборгованістю: обліковий аспект	6
<i>БАЛИМ І.В., КАЗАРІН Б.Р., ЛАВРИК П.Ю.</i> Правові засади декарбонізації: міжнародний, європейський та національний виміри	10
<i>БЕЗНОС К.О.</i> Класифікації прав пацієнта у сфері надання психіатричної допомоги	16
<i>БОРМОТОВА М.В., МАШОШИНА Т.В., ТРОЙНІКОВА О.М.</i> Дослідження особливостей функціонування фондового ринку України в сучасних умовах	20
<i>КОВАЛІВ В.М., КЛЕЦИК В.І.</i> Особливості системи управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств	24
<i>КВАК С.А., КВАК В.В., ПРОКОПОВИЧ-ПАВЛЮК І.В.</i> Нормативно-правове регулювання розвитку малого та середнього бізнесу в Україні	29
<i>ЛЕВЧЕНКО В.П., ЧЕРНИШОВ М.О.</i> Можливості управління фінансовою безпекою банку на основі п'ятипелюсткової моделі	34
<i>МОГИЛЕВСЬКА В.О.</i> Роль оборонного планування в механізмі управління оборонними ресурсами ...	40
<i>ОСТРЯНИН С.О., ПРИХОДЧЕНКО О.Ю.</i> Оптимізація числа кас торгівельної мережі з використанням імітаційного моделювання засобами мови програмування Python	43
<i>ПЕТРЕНКО Т.О.</i> Особливості створення офісу управління проектами в різних галузях	50
<i>СКУТЕЛЬНИК О.Л.</i> Проблеми адаптації національного законодавства до права Європейського Союзу стосовно правового захисту журналістів під час війни	56
<i>СПЕСІВЦЕВА Т.Г., ПИВОВАР А.О.</i> Українська конституційна ідентичність: її розвиток і перспективи	61
<i>ВЛАДОВСЬКА К.П.</i> Ретроспектива конституційно-правового регулювання публічної служби в Україні	66
<i>ЯСІНОВСЬКА І.Ф., ХІТА В.І.</i> Фінансовий стан підприємств України: проблеми, тенденції, перспективи	71
<i>ШЕВЧУК М.О.</i> Аналіз зовнішніх джерел інформаційної небезпеки держав	76
<i>ЛОПАТКА С.С.</i> Динаміка діяльності підприємств будівельного сектора	81

CONTENTS

<i>I. AFANASIEVA, N. OVSIUK, K. KALUZHYNska, O. DUBROV.</i> Payables management: accounting aspect	6
<i>I. BALYM, B. KAZARIN, P. LAVRYK.</i> Legal framework for decarbonization: international, European, and national dimensions	10
<i>K. BEZNOS.</i> Classification of patient rights in the field of psychiatric care	16
<i>M. BORMOTOVA, T. MASHOSHYNNA, O. TROINIKOVA.</i> Research of the features of the functioning of the Ukrainian stock market in modern conditions	20
<i>V. KOVALIV, V. KLETSYK.</i> Features of the competitiveness management system of agricultural enterprises ...	24
<i>S. KVAK, V. KVAK, I. PROKOPOVYCH-PAVLIUK.</i> Regulatory and legal framework for the development of small and medium-sized businesses in Ukraine	29
<i>V. LEVCHENKO, M. CHERNYSHOV.</i> Possibilities of managing the bank's financial security based on the five-petal model	34
<i>V. MOHYLEVSKA.</i> The role of defense planning in the defense resource management mechanism	40
<i>S. OSTRIANYN, O. PRYKHODCHENKO.</i> Optimization of number of checkouts in retail chain using imitational modeling with means of Python programming language	43
<i>T. PETRENKO.</i> Peculiarities of setting up a project management office in different industries	50
<i>O. SKUTELNYK.</i> Issues of adapting national legislation to European Union law on the legal protection of journalists during wartime	56
<i>T. SPESIVTSEVA, A. PYVOVAR.</i> Ukrainian constitutional identity: its development and prospects	61
<i>K. VLADOVSKA.</i> Retrospective of the constitutional and legal regulation of the public service in Ukraine ...	66
<i>I. YASINOVSKA, V. KHITA.</i> Financial condition of Ukrainian companies: problems, trends, prospects	71
<i>M. SHEVCHUK.</i> Analysis of external sources of state information danger	76
<i>S. LOPATKA.</i> Dynamics of the activities of construction sector enterprises	81

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.12.1>
УДК 657.37

Інна Іванівна АФАНАС'ЄВА

к.е.н., доцент, Національна академія статистики, обліку та аудиту
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6518-3237>
e-mail: inaf09@ukr.net

Ніна Василівна ОВСЮК

д.е.н., професор, Національна академія статистики, обліку та аудиту
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8776-9503>

Катерина Ростиславівна КАЛУЖИНЬСЬКА

магістр, Національна академія статистики, обліку та аудиту
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-8394-389X>

Олександр Вікторович ДУБРОВ

магістр, Національна академія статистики, обліку та аудиту
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-9561-3919>

УПРАВЛІННЯ КРЕДИТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ: ОБЛІКОВИЙ АСПЕКТ

Досліджено особливості кредиторської заборгованості як основного джерела формування господарських засобів для підтримки платоспроможності суб'єкта господарювання; важливість правильної оцінки та контролю для забезпечення ефективності системи управління заборгованістю. Розглянуто фактори впливу на формування заборгованості з деталізацією на зовнішні та внутрішні фактори. Доведено, що положення облікової політики стосовно кредиторської заборгованості мають стати дієвим інструментом інформаційного забезпечення управління кредиторською заборгованістю. Визначено елементи облікової політики, що впливають на ефективність інформаційного забезпечення управління кредиторською заборгованістю.

Ключові слова: управління, кредиторська заборгованість, фактори, організація обліку, облікова політика

ВСТУП

В умовах економічної кризи суб'єкти господарювання через нестачу власних обігових коштів потребують залучення додаткових джерел фінансування для підтримки оптимального рівня платоспроможності. Основним джерелом формування господарських засобів стала кредиторська заборгованість, яка виникає у процесі господарської діяльності та взаємодій з контрагентами та значно впливає на процес прийняття управлінських рішень стосовно стану заборгованості. Для ефективного управління заборгованістю господарюючі суб'єкти мають систематично контролювати та здійснювати оцінювання дебіторської та кредиторської заборгованості, від рівнів та співвідношення яких залежить якість за боргованості. Вдосконалення процесу управління заборгованістю як важливого складника функціонування суб'єктів господарювання в умовах воєнного часу залишається актуальною проблемою через зростання обсягів заборгованості та погіршення платоспроможності підприємств.

Дослідженню різних аспектів системи управління кредиторською заборгованістю присвячена значна кількість праць вітчизняних та зарубіжних науковців, досліджують сутність та класифікацію кредиторської заборгованості, механізм управління заборгованістю. Вчені визначають ключові проблеми виникнення та погашення заборгованості, напрями підвищення ефективності управління кредиторською заборгованістю. Значні напрацювання у галузі визначення категорії «кредиторська заборгованість», її визнання, прийняття управлінських рішень стосовно кредитної політики та платіжної дисципліни здійснили наступні науковці: Ф.Ф. Бугинець, Н.І. Верхоглядова, М.Д. Білик, О.В. Бланк, Л.Л. Горєцька, В.М. Костюченко, Н.М. Малога, О.Є. Майборода, О.В. Олійник, В.В. Шигун та ін. Дискусійні питання

управління кредиторською заборгованістю вирішувало, зокрема, широке коло вчених-фінансистів, юристів, політиків та практиків-економістів. У період воєнного стану питання управління кредиторською заборгованістю набули особливої актуальності через необхідність розроблення певних механізмів подолання кризи неплатежів та убезпечення суб'єктів господарювання від критичного стану платоспроможності.

МЕТА статті полягає у дослідженні проблемних питань системи управління кредиторською за боргованістю та розроблення пропозицій з удосконалення облікової політики як інструменту управління за боргованістю.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Інформаційною базою для дослідження стали наукові публікації вітчизняних та зарубіжних науковців, матеріали періодичних видань. Для проведення дослідження застосовано методи індукції та дедукції, аналізу та синтезу, абстракції, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Проблемам управління кредиторською за боргованістю приділено увагу значної кількості вітчизняних науковців. Аналізуючи фактори впливу на платоспроможність підприємства, формування заборгованості, науковці виділяють зовнішні (податкова система та податкова політика держави, стан економіки, характер інфляційних процесів, стан кредитної політики відносин, грошово-кредитна політика НБУ, збалансованість товарної та грошової маси) та внутрішні (стан платіжної дисципліни суб'єкта господарювання, кваліфікація працівників обліково-фінансової служби, характер розрахунків, порядок оформлення договорів, обсяги заборгованості, обсяги діяльності) фактори [1]. Будь-яке ви-

робниче підприємство або суб'єкт господарювання, що здійснює торгівельну діяльність, повинно мати достатній рівень майна, що складається з оборотного та основного капіталу. Значний вплив на оборотність капіталу здійснює стан дебіторської та кредиторської заборгованості, рівень яких, зокрема, надає можливість виявити резерви зменшення потреби в оборотних ресурсах. Вважається, що нормальним станом розрахунків є співвідношення кредиторської та дебіторської заборгованості на рівні одиниці. Це означає, що підприємство за рахунок коштів дебіторів може покрити поточні зобов'язання й за таких умов його платоспроможність не знижується [2]. Досягнення зазначеного балансу може відбуватися через досягнення балансу вартостей дебіторської та кредиторської заборгованості, тобто вартості процентних та інших витрат, пов'язаних із обслуговуванням кредиторської заборгованості та доходів або вигід, які пов'язані із відстрочкою заборгованості дебіторів.

Основним фактором погашення кредиторської заборгованості за товари (продукцію, роботи, послуги) стають умови економіко-правових відносин між контрагентами. Питання кредиторської заборгованості за податками, соціальними внесками, з оплати праці регулюють норми податкового законодавства, трудового законодавства та інших законодавчо-нормативних документів. Ефективність управління кредиторською заборгованістю залежить від значної кількості факторів, яким необхідно приділяти увагу працівникам та менеджерам відповідних підрозділів (рис. 1).

Зважаючи на зазначені фактори управління кредиторською заборгованістю суб'єкта господарювання має здійснюватися відповідно до таких принципів: вибір оптимальної форми комерційного або банківського кредиту на умовах мінімізації відсоткових виплат; встановлення ефективної платіжної дисципліни; контроль термінів погашення кредиторської заборгованості у встановленому порядку виплат; недопущення виникнення простроченої заборгованості. Варто підкреслити, що зростання кредиторської заборгованості суб'єкта господарювання може бути пов'язане з недосконалістю системи управління заборгованістю, ключовими елементами інформаційного забезпечення є облікова система та належний оперативний контроль за станом та динамікою заборгованості. Несвоєчасність отримання даних про кредиторську заборгованість підприємства, невідповідність інформації вимогам достатності та якості можуть призвести до обмеження обігових коштів та зниження платоспроможності господарюючого суб'єкта та його кредитоспроможності.

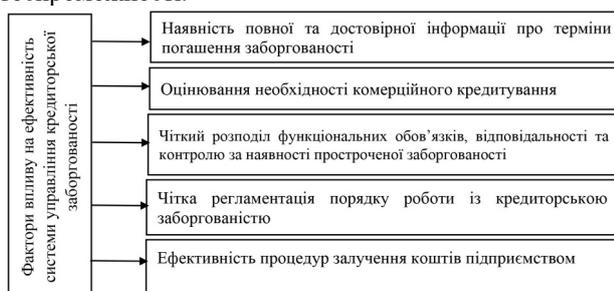

Рис. 1. Фактори впливу на ефективність управління кредиторською заборгованістю

Якісне управління розрахунками як елемент загальної системи управління заборгованістю зумовлює потребу

впровадження оптимальних заходів, що будуються на принципах оптимізації інтересів контрагентів. Необхідність забезпечення системи управління заборгованістю якісною інформацією про її стан зумовлене тим, що оптимальним джерелом коштів для погашення кредиторської заборгованості являється надходження коштів від інкасації боргів замовників та покупців. Тому систематичний моніторинг стану дебіторської та кредиторської заборгованості, налагоджена платіжна дисципліна, застосування дієвого механізму погашення боргів та стягнення заборгованості позитивно впливають на ефективність управління заборгованістю [3]. Ефективний контроль за рухом кредиторської дисципліни є інструментом покращення розрахунково-платіжної дисципліни. Так, актуальність теми дослідження обґрунтовано необхідністю посилення усіх функцій управління кредиторською заборгованістю, зокрема обліку зазначеної заборгованості як інформаційної бази системи управління та прийняття управлінських рішень [1].

У сфері управління кредиторською заборгованістю ключова роль належить пропозиціям з удосконалення інформаційного забезпечення зазначеного процесу. Підвищенню ефективності управління заборгованістю сприятиме впровадження таких заходів: розроблення стратегії та плану управління кредиторською заборгованістю; застосування механізму синхронізації грошових потоків у процесі виникнення для погашення заборгованості; моніторинг господарських операцій, що призводять до виникнення кредиторської заборгованості; контроль за достовірністю даних облікової системи, юридичним змістом договорів та контрактів; методи уникнення простроченої заборгованості щодо якої передбачено санкції; вибір ефективних систем контролю за рухом і своєчасним погашення заборгованості підприємства; аналіз структури та динаміки кредиторської заборгованості суб'єкта господарювання; обґрунтування доцільності отримання кредитів, відстрочки оплати заборгованості постачальникам; вивчення зовнішніх та внутрішніх факторів, що вплинули на структуру, величину та динаміку заборгованості [4, 5]. Задля збереження платоспроможності підприємства необхідно завчасно виявляти проблемні ділянки в обліку та контролі заборгованості.

Облік та контроль за станом кредиторської заборгованості являє суттєвий елемент системи управління заборгованістю. Первинною ланкою такого обліку стає облік взаємних боргів, які виникають через особливості взаємовідносин між контрагентів під час розрахунків. Заборгованість покупців, замовників та продавців об'єктивно виникає через часовий розрив між постачанням та оплатою. Інформаційне забезпечення управління кредиторською заборгованістю потребує документального підтвердження стану заборгованості. Зі свого боку, на підприємстві доцільно встановити допустимий рівень заборгованості, розробити процедури взаємодій між відповідними підрозділами стосовно закупівель товарно-матеріальних цінностей, замовлення послуг та робіт на умовах комерційного кредиту.

Л.М. Яремко, І.М. Макаруч, А.П. Роженко досліджували питання обліково-аналітичного забезпечення управління заборгованістю з погляду впливу цього об'єкта на економічну безпеку суб'єкта господарювання [6]. Авторами зазначено, що в умовах зростання ризиків та не-

стабільності суб'єкти підприємницької діяльності опинилися у складних умовах неплатежів. Водночас господарючі суб'єкти не отримали державної підтримки та ефективних заходів забезпечення. Систематичне прострочення платежів дебіторів через відсутності надтодження грошових коштів від покупців та замовників привело до зростання поточних зобов'язань, кредиторської заборгованості. Такі складні економічні умови та стан розрахунків відобразились на фінансово-господарській діяльності значного кола суб'єктів підприємницької діяльності, а значні ризики стали характерні для них ознакою [7]. Рівень забезпечення системи управління достовірною та своєчасною інформацією про стан кредиторської заборгованості залежить від встановлених

методів, принципів та процедур стосовно заборгованості, які формують положення облікової політики. Для забезпечення організаційного, методичного та технологічного складників обліку кредиторської заборгованості, посилення контролю за станом заборгованості доцільно доповнити Наказ про облікову політику переліком заходів та прийомів попередження виникнення простроченої заборгованості [8, 9]. Положення облікової політики мають основні та додаткові елементи, які формують організаційну, методичний та технологічний складники облікової політики господарюючого суб'єкта. Усі елементи облікової політики формують інформаційну базу системи управління кредиторської заборгованості (рис. 2).

Рис. 2. Модель формування облікової політики в системі інформаційного забезпечення управління кредиторською заборгованістю

Положення облікової політики стосовно кредиторської заборгованості суб'єкта підприємницької діяльності мають враховувати не тільки норми чинних законодавчо-нормативних документів, але й стати дієвим інструментом інформаційного забезпечення управління кредиторською заборгованістю, засобом контролю за станом боргів.

ВИСНОВКИ

Отже, враховуючи економічну ситуацію, що стала критичною в умовах воєнного стану, кредиторській заборгованості (як об'єкт прийняття управлінських рішень) приділено значну увагу, від ефективності управління якою залежить фінансовий стан підприємства, його платоспроможність, діловий імідж, ділова активність та ін. фінансові показники. Визначені особливості організації та ведення обліку кредиторської заборгова-

ності суб'єкта господарювання мають забезпечити підтримку фінансового менеджменту та системи управління заборгованістю. Тому до елементів облікової політики доцільно включити ті, що забезпечують ефективне управління кредиторською заборгованістю: умови визнання, оцінювання на дату виникнення, погашення та відображення у фінансовій звітності; методи контролю за формуванням та погашенням окремих видів кредиторської заборгованості; склад фінансових витрат, пов'язаних із залученням та обслуговуванням заборгованості; організація оптимального документообігу; робочий план рахунків з деталізацією інформації за видами заборгованості, складу та термінам кредиторської заборгованості; організація обліку за центрами відповідальності, центру контролю кредиторської заборгованості.

Список використаних джерел

1. Петричко М.М., Волкогон М.А. Управління дебіторською та кредиторською заборгованістю підприємства. *Економіка і суспільство*. 2017. № 17. С. 662-666. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/112.pdf
2. Мулик Т.О. Аналітичне забезпечення дебіторської заборгованості в системі управління підприємства. *Агросвіт*. 2022. № 9-10. С. 69-78. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2022.9-10.69>
3. Єлісеєва О.К., Приходько А.Є. Удосконалення обліку та аналізу дебіторської та кредиторської заборгованості в системі управління підприємства сільського господарства «Агромир-СТ». *Бізнес Інформ*. 2019. № 7. С. 293-298. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2019_7_41

4. Любар О.О. Облікове забезпечення управління розрахунками з контрагентами за товарними операціями. *Агросвіт*. 2020. № 1. С. 48–60. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/1_2020/9.pdf
5. Каменська Т.О. Формування облікової політики згідно з МСФЗ. *Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації*. 2015. № 2. С. 71–81.
6. Яремко Л.М., Макачук І.М., Роженко А.П. Обліково-аналітичне забезпечення системи управління кредиторською заборгованістю в контексті фінансово-економічної безпеки підприємства. *Агросвіт*. 2024. № 6. С. 113–119. URL: <https://nayka.com.ua/index.php/agrosvit/article/view/3214/3250>
7. Колесник І. Списання кредиторської заборгованості під час війни. URL: <https://prikhodko.com.ua/my-i-zmi/my-i-zmi/stattya/spysannya-kredytorskoyi-zaborgovanosti-pid-chas-vijny>
8. Panasyuk V.M., Ovsyuk N.V., Volchek R.M., Azarenkov G.F., Volenshchuk N.A., Tyvonchuk O.I. The Process of Forming Accounting Policies of Ukrainian Enterprises by International Financial Reporting Standards. *Universal Journal of Accounting and Finance*. 2021. № 9 (5). pp. 1199–1211.
9. Кудирко О.М. Обліково-аналітичне забезпечення в системі управління товарними операціями підприємства: монографія. London, 2022. 136 с.

References

1. Petrychko M.M., Volkohon M.A. Management of the company's receivables and payables. *Ekonomika i suspilstvo*. 2017. no. 17, pp. 662–666. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/112.pdf (in Ukrainian).
2. Mulyk T.O. Analytical safeguards for debtor encumbrance in the enterprise management system. *Ahrosvit*. 2022. no. 9–10, pp. 69–78. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2022.9-10.69> (in Ukrainian).
3. Yeliseieva O.K., Prykhodko A.Ye. Improving the accounting and analysis of receivables and payables in the management system of the agricultural enterprise "Агромур-СТ". *Biznes Inform*. 2019. no. 7, pp. 293–298. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2019_7_41 (in Ukrainian).
4. Liubar O.O. Accounting support for managing settlements with counterparties for commodity transactions. *Ahrosvit*. 2020. no. 1, pp. 48–60. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/1_2020/9.pdf (in Ukrainian).
5. Kamenska T.O. Formation of accounting policy according to IFRS. *Bukhhalterskyi oblik, analiz ta audyt: problemy teorii, metodolohii, orhanizatsii*. 2015. no. 2, pp. 71–81. (in Ukrainian).
6. Yaremko L.M., Makarchuk I.M., Rozhenko A.P. Accounting and analytical support for the accounts payable management system in the context of the financial and economic security of the enterprise. *Ahrosvit*. 2024. no. 6, pp. 113–119. URL: <https://nayka.com.ua/index.php/agrosvit/article/view/3214/3250> (in Ukrainian).
7. Kolesnyk I. Write-off of accounts payable during war. URL: <https://prikhodko.com.ua/my-i-zmi/my-i-zmi/stattya/spysannya-kredytorskoyi-zaborgovanosti-pid-chas-vijny> (in Ukrainian).
8. Panasyuk V.M., Ovsyuk N.V., Volchek R.M., Azarenkov G.F., Volenshchuk N.A., Tyvonchuk O.I. The Process of Forming Accounting Policies of Ukrainian Enterprises by International Financial Reporting Standards. *Universal Journal of Accounting and Finance*. 2021. № 9 (5). pp. 1199–1211.
9. Kudyрко O.M. Accounting and analytical support in the enterprise's commodity operations management system: monograph. London, 2022. 136 p. (in Ukrainian).

Inna AFANASIEVA

PhD in Economics, Associate Professor, National Academy of Statistics, Accounting and Audit

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6518-3237>

e-mail: inaf09@ukr.net

Nina OVSIUK

Doctor of Economics, Professor, National Academy of Statistics, Accounting and Audit

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8776-9503>

Kateryna KALUZHYNKA

master, National Academy of Statistics, Accounting and Audit

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-8394-389X>

Oleksandr DUBROV

master, National Academy of Statistics, Accounting and Audit

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-9561-3919>

PAYABLES MANAGEMENT: ACCOUNTING ASPECT

The features of accounts payable as the main source of economic resources formation to support the solvency of a business entity are studied; the importance of correct assessment and control to ensure the effectiveness of the debt management system. The factors influencing the formation of debt are considered, with a breakdown into external (tax system and tax policy of the state, state of the economy, nature of inflationary processes, state of credit policy relations, monetary policy of the NBU, balance of goods and money supply) and internal (state of payment discipline of the business entity, qualification of employees of the accounting and financial service, nature of settlements, procedure for execution of contracts, volume of debt, volume of activity) factors. The factors influencing the effectiveness of accounts payable management, which should be controlled by the heads of certain departments, are detailed, namely: the availability of complete and reliable information on the terms of debt repayment, assessment of the need for commercial lending, distribution of functional responsibilities, responsibility and control over the presence of overdue debt, regulation of the procedure for working with accounts payable, efficiency of procedures for raising funds by the enterprise. It is proven that the growth of accounts payable of a business entity may be associated with the imperfection of the debt management system, the key elements of information support are the accounting system and proper operational control over the status and dynamics of debt. The provisions of the accounting policy for accounts payable should take into account not only the norms of current legislative and regulatory documents, but also become an effective tool for information support for accounts payable management. It has been proven that the elements of the accounting policy should include the conditions for recognition, assessment at the date of occurrence, repayment and reflection in financial reporting; methods of control over the formation and repayment of individual types of accounts payable; the composition of financial costs associated with attracting and servicing debt; the organization of optimal document flow; a working chart of accounts with detailed information by type of debt, composition and terms of accounts payable; the organization of a center for controlling accounts payable.

Keywords: management, accounts payable, factors, accounting organization, accounting policy

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.12.2>
УДК 349.6

Інна Валентинівна БАЛИМ

студентка, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3019-9678>

e-mail: innabalym27@gmail.com

Богдан Романович КАЗАРІН

студент, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8356-3703>

e-mail: Bogdan11111111122@gmail.com

Павло Юрійович ЛАВРИК

студент, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9666-8237>

e-mail: pavel.lav2017@gmail.com

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕКАРБОНІЗАЦІЇ: МІЖНАРОДНИЙ, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ

У статті проаналізовано глобальну проблему викидів діоксиду вуглецю та їх вплив на зміни клімату. Декарбонізацію розглянуто як ключовий інструмент боротьби з глобальним потеплінням. Авторами акцентовано на міжнародному, європейському та національному законодавствах у цій сфері. Досліджено стратегії та кроки, спрямовані на зменшення викидів парникових газів, розвиток відновлюваної енергетики, а також модернізацію економіки в контексті переходу до кліматичної нейтральності. Особливу увагу приділено ролі України, яка активно адаптує свої законодавчі та економічні підходи до міжнародних стандартів попри виклики воєнного часу.

Ключові слова: викиди діоксиду вуглецю, глобальне потепління, декарбонізація, Паризька угода, Європейський Зелений Курс, кліматична нейтральність, відновлювана енергетика, кліматична політика, вуглецева нейтральність

ВСТУП

Однією з глобальних проблем, над вирішенням якої сьогодні працюють численні міжнародні організації та уряди країн світу, є негативний вплив від викидів діоксиду вуглецю (CO₂). Через спалювання викопних видів палива утворюється вуглекислий газ, який потрапляє в атмосферу, тим самим посилюючи парниковий ефект та порушуючи тепловий баланс Землі. За даними Центру наукової освіти (UCAR) CO₂ має низьку здатність утримувати тепло порівняно з іншими парниковими газами, але зараз його в атмосфері настільки багато (близько 80%), що це призводить до зміни клімату. Варто зазначити, що молекули CO₂ залишаються в атмосфері протягом тривалого часу. Так, через 100 років 40 % CO₂, який сьогодні є в атмосфері, все ще буде наявним [1]. CO₂ є ключовим рушієм глобального потепління – якщо середня глобальна температура підвищиться більш ніж на 1,5 °C порівняно з доіндустріальним рівнем, погодні умови у світі зазнають незворотних змін, що, зі свого боку, матиме руйнівні наслідки для кожного.

Світова спільнота прийняла рішення боротись з вищесказаною проблемою шляхом декарбонізації, під якою слід розуміти комплекс заходів, метою яких є зменшення кількості викидів парникових газів, а також перехід від використання викопного палива, такого як вугілля, природний газ або нафта, до екологічно чистих джерел енергії.

Окремі питання стосовно втілення політики декарбонізації досліджувалися такими вченими, як Дж. Хансен, Н. Бойко, К. Гура, І. Гінзбург, О. Рябенко та Н. Штерн, що говорить про надзвичайну актуальність зазначеної тематики.

МЕТА роботи – дослідження проблеми викидів діоксиду вуглецю в атмосферу та подальший їх вплив на

навколишнє середовище, а також дослідження правових засад декарбонізації як ключового інструменту боротьби з глобальним потеплінням.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною основою статті стали праці провідних вчених, матеріали періодичних видань, нормативно-правові акти України та ЄС, а також міжнародні документи, які регулюють відповідну сферу відносин. У роботі застосовано методи теоретичного узагальнення, аналізу та синтезу, порівняння тощо, які дали змогу комплексно проаналізувати обрану тему дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ

Для зменшення обсягів викидів парникових газів та уникнення найбільш загрозливих наслідків зміни клімату, має змінитися багато процесів у різних галузях економіки у всьому світі. Викиди CO₂, метану, оксиду азоту та інших парникових газів, які нагрівають планету, утворюються здебільшого у таких сферах, як виробництво електроенергії, промисловість, транспорт, сільське господарство, будівництво тощо. Тож усі ці галузі й не тільки потребують декарбонізації.

Правовою основою для запровадження декарбонізації на міжнародному рівні стала Паризька угода, прийнята у 2015 р. в межах Рамкової конвенції ООН про зміну клімату. Вона стала важливим правовим інструментом для боротьби зі зменшення викидів CO₂ та об'єднання світової спільноти в контексті зазначеного. У своїх цілях угода відображає глобальний консенсус стосовно вирішення проблеми зміни клімату: стримання зростання глобальної середньої температури значно нижче 2° C понад доіндустріальні рівні і докладання зусиль з метою обмеження зростання температури до 1,5° C понад доіндустріальні рівні, визнаючи, що це суттєво знизить

ризика та наслідки зміни клімату; підвищення здатності адаптуватися до несприятливих наслідків зміни клімату, а також сприяння опірності до зміни клімату та низьковуглецевому розвитку так, щоб не ставити під загрозу виробництво продовольства; забезпечення узгодженості фінансових потоків з напрямом низьковуглецевого та опірного до зміни клімату розвитку (ст. 2) [2]. Зазначені цілі встановлюють міжнародні стандарти ефективного та поступального реагування на нагальну загрозу зміни клімату на основі найкращих наявних наукових знань.

Окремо варто зупинитися на європейській кліматичній політиці, яку спрямовано на досягнення кліматичної нейтральності до 2050 р., тобто досягнення нульових викидів парникових газів. Так, з метою досягнення цілей Паризької угоди у 2019 р. представлено Європейський Зелений Курс (European Green Deal) (ЄЗК), що затверджує рух до кліматично нейтрального європейського континенту у 2050 р., тобто місця, де усі викиди парникових газів, які спричинені антропогенною діяльністю, поглинатимуться екосистемами та технологіями уловлювання і зберігання вуглецю. ЄЗК – це т.зв. дороговказ, який складається з плану дій до 2030 р. для різних секторів, таких як промисловість, транспорт, енергетика, сільське господарство, будівництво тощо. Кожна частина плану передбачає цілі, які важливо реалізувати для досягнення загальної мети – перетворення Європи на кліматично нейтральний континент, а також екологізації економіки та підвищення добробуту громадян.

Варто сказати, що ЄС вже давно почав модернізацію та трансформацію економіки з метою досягнення кліматичної нейтральності. Однак минула політика давала змогу скоротити викиди парникових газів лише на 60% до 2050 р. У зв'язку з цим у 2021 р. Європейська комісія подала пакет законодавчих ініціатив «Fit for 55», що спрямовано на ефективну реалізацію ЄЗК, головною метою якого є зниження викидів парникових газів в ЄС щонайменше на 55% до 2030 р. порівняно з рівнями 1990 р.

Пакет включає деталізовані пропозиції для перегляду та оновлення законодавства ЄС і впровадження нових ініціатив у сфері зміни клімату та енергетики. Так, досягнуто домовленості з перегляду правил системи торгівлі викидами, посилення внеску сектору землекористування та лісового господарства у зростанні кліматичних амбіцій ЄС, більш жорстких цілей скорочення викидів для держав-членів, більш жорстких стандартів викидів CO₂ для нових автомобілів, а також створення Соціального кліматичного фонду та впровадження механізму вуглецевого коригування імпорту. Європейська Комісія надала нові регуляторні пропозиції із розширення використання екологічно чистого палива в авіаційному та морському транспорті, вирішення проблеми викидів метану в енергетичному секторі, інтеграції водню на ринок газу тощо. Водночас низка запропонованих інструментів стосується питання фінансів та інвестицій, запропоновано механізм подання корпоративної звітності про сталій розвиток та посилення кліматичного складника в діяльності Європейського інвестиційного банку та Європейського центрального банку [3].

Слід констатувати, що низка країн поза ЄС також проводять активну політику в окресленій сфері. Доцільно проаналізувати питання зобов'язання стосовно квот на використання відновлюваної енергії, яких має бути до-

сягнуто відносно загальної кількості використаної енергії. У цьому контексті Канада встановила ціль у 90%, що нині робить її однією з країн-лідерів із найбільшим використанням відновлюваної енергії. Далі йде Австралія з цільовим показником 69 %, а потім ЄС з показником 42,5 %. Після повномасштабного російського вторгнення в Україну ЄС, намагаючись не лише зберегти курс на відновлювальні джерела, але й актуалізувати його з огляду на нові умови, приймає план «REPowerEU». Фактично ЄС зосередився на пошуку нових способів зробити Європу незалежною від російського викопного палива, зокрема газу. З цією метою план «REPowerEU» подвоїв річну ціль виробництва біометану, раніше встановлену пакетом «Fit for 55», з 17 до 35 млрд м³ до 2030 р. Крім того, реалізація «REPowerEU» стала однією з причин перегляду та прийняття оновленої Директиви про відновлювані джерела енергії (RED III).

Крім того, країни світу встановили різні кінцеві дати для досягнення мети нульових викидів. Так, ЄС, Канада, Австралія, Японія та США прагнуть досягти цього зобов'язання до 2050 р. [4], тоді як Китай планує це зробити на десятиліття пізніше, тобто до 2060 р., а Індія – до 2070 р. [5].

Україна, рухаючись на шляху до вступу в Європейське співтовариство, проголосила про намір досягти кліматичної нейтральності у 2060 р. Для цього необхідно виконати взяті на себе зобов'язання з декарбонізації економіки, враховуючи особливості енергосистеми, а також вирішити питання фінансового забезпечення проведення модернізації, враховуючи воєнні дії.

Варто сказати, що декарбонізація була пріоритетом для України ще до російської агресії, але зараз це питання стало ще більш актуальним, враховуючи вуглецевий слід від війни, який ще довго буде мати негативний вплив на довкілля. Підрахунок збитків нанесених енергетиці, відбудова енергетичної галузі з акцентом на вуглецеву нейтральність та залучення інвестицій в «зелену» енергетику вже сьогодні має стати одним з головних векторів розвитку держави.

Україна як одна з найбільших вуглеємних країн Європи задекларувала своє прагнення перейти на зелену енергетику та прийняла низку нормативно-правових актів для адаптації національної правової системи до міжнародних та європейських вимог у зазначеній сфері. Так, підписано та ратифіковано низку міжнародних угод, серед яких слід назвати Віденську конвенцію про охорону озонного шару (1985), Монреальський протокол про речовини, що руйнують озонний шар (1987), Рамкову конвенцію ООН зі зміни клімату (1992), Кіотський протокол (1997), Паризьку угоду (2015) тощо. Крім того, також прийнято низку нормативно-правових актів національного законодавства.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 липня 2021 р. схвалено оновлений національно визначений внесок України відповідно до Паризької угоди. Так, Україна визначила ціль до 2030 р. скоротити викиди парникових газів до рівня 35% порівняно з 1990 р. [6]. Серед основних заходів досягнення такого показника важливу роль відведено саме розвитку відновлюваних джерел енергії. Збільшення частки таких джерел в енергетичному балансі України сприятиме процесу декарбонізації економіки, необхідному для виконання міжнародних зобов'язань України зі скорочення викидів пар-

никових газів, та зменшенню наслідків запровадження ЄС прикордонного вуглецевого податку.

Важливою подією стало прийняття 8 жовтня 2024 р. Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики». Цей документ визначає правові й організаційні засади державної кліматичної політики, яку спрямовано на забезпечення низьковуглецевого та сталого розвитку України, її екологічної, продовольчої та енергетичної безпеки, досягнення кліматичної нейтральності, забезпечення пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до неї, виконання міжнародних зобов'язань України у сфері зміни клімату, вдосконалення національної системи інвентаризації антропогенних викидів парникових газів із джерел та поглинання поглиначами парникових газів, забезпечення функціонування національної системи моніторингу та оцінювання досягнення цілей державної кліматичної політики та прогнозування у сфері зміни клімату [7].

Закон України «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів» визначає правові та організаційні засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів та спрямований на виконання зобов'язань України відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а також на виконання вимог Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та Паризької угоди [8].

Закон України «Про енергетичну ефективність», який прийнято 21 жовтня 2021 р. регулює відносини, що виникають у сфері забезпечення енергетичної ефективності. Закон спрямовано на посилення енергетичної безпеки, скорочення енергетичної бідності, сталий економічний розвиток, збереження первинної енергії, скорочення викидів парникових газів, а також на імплементацію Директиви 2012/27/ЄС про енергетичну ефективність, Директиви 2009/125/ЄС про рамки для встановлення вимог до екодизайну для пов'язаних з енергоспоживанням продуктів, Регламенту (ЄС) 2017/1369 про встановлення рамок для енергетичного маркування [9].

Прийняття Закону України «Про ратифікацію Протоколу про приєднання України до договору про заснування Енергетичного Співтовариства» є ключовим кроком для інтеграції України до єдиного енергетичного співтовариства ЄС, а також покращення екологічної ситуації, пов'язаної з транспортуванням енергопродуктів, енергоефективністю використаних мереж, заохочення до використання відновлювальних джерел енергії в одному законодавчо-регульованому просторі [10].

Розроблено також низку стратегій та відповідні плани дій з їх реалізації, серед яких в контексті дослідження слід назвати такі.

Так, Розпорядженням Кабінету Міністрів України схвалено Стратегію екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 р., яку спрямовано на підвищення рівня екологічної безпеки, зменшення впливів та наслідків зміни клімату в Україні. У стратегії визначено цілі зі зменшення рівня промислового забруднення, а також збільшення обсягів інвестицій у проекти декарбонізації [11].

Постановою Кабінету Міністрів України № 179 від 3 березня 2021 р. затверджено Національну економічну стратегію на період до 2030 р., в якій закладено орієнтири на декарбонізацію економіки, тобто підвищення енергоефективності в усіх її галузях, розвиток віднов-

люваних джерел енергії, розвиток циркулярної економіки та синхронізація з ініціативою ЄЗК [12].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2023 р. № 373 схвалено Енергетичну стратегію України на період до 2050 р., яка, зокрема, визначає індикативні показники майбутнього розвитку відновлюваної енергетики, серед них – досягнення частки 27% енергії, виробленої з відновлюваних джерел енергії до 2030 р. у валовому кінцевому споживанні енергії, 70% енергії з відновлюваних джерел у загальному первинному постачанні енергії до 2050 р. та наближення до кліматичної нейтральності до 2060 р. [13]. Водночас розвиток відновлюваної енергетики в Україні повинен забезпечуватися з урахуванням цілей та підходів, визначених ЄС, зокрема шляхом повної імплементації законодавства у сфері відновлюваних джерел енергії. Варто сказати, що Україна взяла на себе зобов'язання з імплементації четвертого енергетичного пакета ЄС «Чиста енергія для європейців».

У 2018 р. затверджено Національну транспортну стратегію України на період до 2030 р. Вона запроваджує засади Європейської Зеленої угоди у сфері транспорту та передбачає чіткий контроль за кількістю викидів CO₂, встановлення лімітів на ці викиди, покращення послуг пасажирських перевезень, розвиток велосипедної інфраструктури та електротранспорту [14].

На виконання міжнародних зобов'язань Україною відповідно до п. 19 ст. 4 Паризької угоди, а також на виконання розпоряджень Кабінету Міністрів України від 30 травня 2024 р. «Про схвалення Стратегії формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2035 року і затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2026 роках» [15] та від 28 березня 2018 р. «Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2018 рік» розроблена Стратегія низьковуглецевого розвитку (СНВР) [16]. Цей документ виконує поставлені задачі на державному й міжнародному рівні: на державному рівні СНВР – це інструмент державного управління, який покликає формувати у громадян та представників бізнесу кліматично відповідальну поведінку; на міжнародному рівні СНВР забезпечує виконання глобальної мети – стабілізації концентрації парникових газів з метою утримання приросту глобальної середньої температури в межах менше 2 °C від доіндустріального рівня.

Декарбонізацію вугільного сектору врегульовано Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про Національний план скорочення викидів від великих спалювальних установок» від 8 листопада 2017 р. [17], а також Постановою Верховної Ради України «Про імплементацію Національного плану скорочення викидів від великих спалювальних установок» від 16 липня 2021 р. [18]. Відповідно до цих документів передбачено низку заходів з поступового скорочення викидів діоксиду сірки, оксидів азоту та речовин у вигляді суспендованих твердих частинок, недиференційованих за складом від наявних великих спалювальних установок та затверджено фінансові інструменти для впровадження цих змін. Це фактично компроміс між високим рівнем обмежень на викиди CO₂, встановлених у Директиві 2010/75/ЄС про промислові викиди та стабільним забезпеченням населення доступними енергоресурсами. Після завершення терміну дії Національного плану скорочення викидів

всі спалювальні установки мають відповідати вимогам Директиви 2010/75/ЄС за викидами перелічених вище забруднюючих речовин.

Також варто зазначити про створення Державного фонду декарбонізації та енергоефективної трансформації, а також затвердження порядку використання коштів цього фонду [19].

Слід констатувати, що боротьба з глобальним потеплінням вимагає глибокої економічної й соціальної трансформації, яка має відбуватися на всіх рівнях: держава, підприємництво, громадяни. Досягнення поставлених цілей зі зменшення викидів вимагає комплексного підходу та системних дій в запровадженні новітніх технологій, залученні інвестицій, регулюванні енергетичного ринку, оподаткуванні, проведенні моніторингу, а також прийнятті ефективних норм та стандартів.

Бізнес та довкілля завжди перебувають у складних відносинах, однак багато компаній у різних галузях виробництва вже публічно заявляють про свої наміри стати вуглецево-нейтральними до 2050 р. та готові вкладати кошти в зелені інвестиції. Реальними прикладами таких компаній є, зокрема, «ArcelorMittal» – найбільший виробник сталі, а також нафтогазова корпорація «Eni». Перша надала п'ять ключових пунктів-сходинок до вуглецевої нейтральності: 1) трансформація виробництва сталі; 2) перетворення енергії; 3) збільшення використання брухту; 4) чиста електроенергія та 5) компенсація залишкових викидів [20]. Друга ж заявляє про поєднання у своїй діяльності трьох ключових елементів – енергоефективності, відновлюваних джерел енергії, технологій захоплення та зберігання CO₂ (CCS) [21].

У звіті міжнародної компанії «McKinsey & Company» зазначено, що більшість змін, які необхідні для досягнення нульових викидів до 2050 р., можна досягти за допомогою технологій, які вже є. Більшість з них вже застосовано, однак їх застосування вимагає інвестицій не лише в саму технологію, а й в інфраструктуру, необхідну для її впровадження та масштабування [22]. Так,

наприклад для розповсюдження використання електромобілів, які є ефективним засобом боротьби з викидами, слід розширювати мережу електрозарядних станцій, а також розробляти стандарти для забезпечення їх безпеки та сумісності.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищевикладене слід сказати, що викиди вуглецю є глобальною проблемою, яка призводить до загального підвищення середньої температури на планеті, що, зі свого боку, може спричинити більш серйозні наслідки, такі як танення льодовиків, втрату біорізноманіття, зміну поведінки океанічних течій тощо. Щоб завадити незворотнім кліматичним змінам, які відбуваються в результаті антропогенної діяльності, слід діяти негайно. Позитивним моментом є досягнення світовою спільнотою консенсусу стосовно комплексу заходів націлених на зменшення викидів вуглецю та перехід до використання екологічно чистих джерел енергії. Основоположні правові документи, які націлені на декарбонізацію, вже прийнято на світовому рівні в рамках багатосторонніх угод, однак вони потребують суттєвого вдосконалення, зважаючи на складні умови сьогодення у світі, який потерпає від епідемій, війн, значної демографічної сегментації населення та інших негативних чинників. Країни ЄС послідовно та комплексно переорієнтують свою економіку на кліматично нейтральну, приймаючи низку законодавчих актів та послідовних дій з поступового зниження викидів та відмови від вуглецевозалежної економіки. Україна, незважаючи на війну, активно долучається до міжнародних та європейських зусиль шляхом прийняття низки нормативно-правових актів, спрямованих на зменшення викидів парникових газів, зменшення виробництва та споживання енергоємних продуктів, підвищення застосування альтернативних джерел енергії, збереження природних екосистем.

Список використаних джерел

1. Some Greenhouse Gases Are Stronger than Others. *UCAR*. URL: <https://scied.ucar.edu/learning-zone/how-climate-works/some-greenhouse-gases-are-stronger-others>
2. Паризька угода : Угода Орг. Об'єдн. Націй від 12.12.2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text
3. Fit for 55. *European Council of the European Union*. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/fit-for55/>
4. США і Канада мають намір досягти нульового рівня викидів у 2050 році. *Інтерфакс-Україна*. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/725847.html>
5. Григоренко Ю. Китай обіцяє досягти нульових викидів вуглецю до 2060 року. *GMK Center*. URL: <https://gmk.center/ua/news/kitaj-obicyaie-dosyagti-nulovih-vikidiv-vuglecju-do-2060-roku/>
6. Про схвалення Оновленого національно визначеного внеску України до Паризької угоди: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.07.2021 р. № 868-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/868-2021-p#Text>
7. Про основні засади державної кліматичної політики: Закон України від 08.10.2024 р. № 3991-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-IX#Text>
8. Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів: Закон України від 12.12.2019 р. № 377-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/377-20/ed20241030>
9. Про енергетичну ефективність: Закон України від 21.10.2021 р. № 1818-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1818-20/ed20211021#Text>
10. Про ратифікацію Протоколу про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства: Закон України від 15.12.2010 р. № 2787-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2787-17#Text>
11. Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.10.2021 р. № 1363-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-p#Text>
12. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-p#Text>
13. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2050 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.04.2023 р. № 373-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2023-p#Text>
14. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету

Міністрів України від 30.05.2018 р. № 430-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-p#Text>

15. Про схвалення Стратегії формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2035 року і затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2026 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.05.2024 р. № 483-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/483-2024-p#n183>

16. Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2018 рік: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.03.2018 р. № 244-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/244-2018-p#Text>

17. Про Національний план скорочення викидів від великих спалювальних установок: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 р. № 796-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-2017-p#Text>

18. Про імплементацію Національного плану скорочення викидів від великих спалювальних установок: Постанова Верховної Ради України від 16.07.2021 р. № 1704-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1704-IX#Text>

19. Про затвердження Порядку використання коштів державного фонду декарбонізації та енергоефективної трансформації: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2024 р. № 761 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-2024-p#n8>

20. Leading our industry's efforts to decarbonise. URL: <https://corporate.arcelormittal.com/climate-action/leading-our-industry-s-efforts-to-decarbonise>

21. Energy diversification, more sources for one energy. URL: <https://www.eni.com/en-IT/actions/energy-sources.html>

22. How the European Union could achieve net-zero emissions at net-zero cost. McKinsey&Company. URL: <https://www.mckinsey.com/capabilities/sustainability/our-insights/how-the-european-union-could-achieve-net-zero-emissions-at-net-zero-cost#/f>

References

1. Some Greenhouse Gases Are Stronger than Others. UCAR. URL: <https://scied.ucar.edu/learning-zone/how-climate-works/some-greenhouse-gases-are-stronger-others>

2. Paris Agreement: Agreement of the United Nations Organization, dated 12.12.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text [in Ukrainian].

3. Fit for 55. European Council of the European Union. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/fit-for55/>

4. The USA and Canada Intend to Achieve Net-Zero Emissions by 2050. Interfax-Ukraine. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/725847.html> [in Ukrainian].

5. Hryhorenko, Y. China Pledges to Achieve Net-Zero Carbon Emissions by 2060. GMK Center. URL: <https://gmk.center/ua/news/kitaj-obicyaie-dosyagti-nulovih-vikidiv-vuglecju-do-2060-roku/> [in Ukrainian].

6. Approval of Ukraine's Updated Nationally Determined Contribution to the Paris Agreement: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 868-p, dated 30.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/868-2021-p#Text> [in Ukrainian].

7. On the Principles of State Climate Policy: Law of Ukraine No. 3991-IX, dated 08.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-IX#Text> [in Ukrainian].

8. On the Principles of Monitoring, Reporting, and Verification of Greenhouse Gas Emissions: Law of Ukraine No. 377-IX, dated 12.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/377-20/ed20241030> [in Ukrainian].

9. On Energy Efficiency: Law of Ukraine No. 1818-IX, dated 21.10.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1818-20/ed20211021#Text> [in Ukrainian].

10. Ratification of the Protocol on Ukraine's Accession to the Treaty Establishing the Energy Community: Law of Ukraine No. 2787-VI, dated 15.12.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2787-17#Text> [in Ukrainian].

11. Approval of the Environmental Safety and Climate Change Adaptation Strategy until 2030: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1363-p, dated 20.10.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-p#Text> [in Ukrainian].

12. Approval of the National Economic Strategy until 2030: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 179, dated 03.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-n#Text> [in Ukrainian].

13. Approval of Ukraine's Energy Strategy until 2050: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 373-p, dated 21.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2023-p#Text> [in Ukrainian].

14. Approval of Ukraine's National Transport Strategy until 2030: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 430-p, dated 30.05.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-p#Text> [in Ukrainian].

15. Approval of the Strategy for Climate Policy Development and Implementation until 2035 and Operational Action Plan for 2024-2026: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 483-p, dated 30.05.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/483-2024-p#n183> [in Ukrainian].

16. Approval of the Government's Priority Action Plan for 2018: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 244-p, dated 28.03.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/244-2018-p#Text> ([in Ukrainian].

17. Approval of the National Plan for Reducing Emissions from Large Combustion Plants: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 796-p, dated 08.11.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-2017-p#Text> [in Ukrainian].

18. Implementation of the National Plan for Reducing Emissions from Large Combustion Plants: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine No. 1704-IX, dated 16.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1704-IX#Text> [in Ukrainian].

19. Approval of the Procedure for Using Funds from the State Fund for Decarbonization and Energy-Efficient Transformation: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 761, dated 21.06.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-2024-p#n8> [in Ukrainian].

20. Leading our industry's efforts to decarbonise. URL: <https://corporate.arcelormittal.com/climate-action/leading-our-industry-s-efforts-to-decarbonise>

21. Energy diversification, more sources for one energy. URL: <https://www.eni.com/en-IT/actions/energy-sources.html>

22. How the European Union could achieve net-zero emissions at net-zero cost. McKinsey&Company. URL: <https://www.mckinsey.com/capabilities/sustainability/our-insights/how-the-european-union-could-achieve-net-zero-emissions-at-net-zero-cost#/f>

Inna BALYM

student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3019-9678>

e-mail: innabalym27@gmail.com

Bohdan KAZARIN

student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8356-3703>

e-mail: Bogdan111111111122@gmail.com

Pavlo LAVRYK

student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9666-8237>

e-mail: pavel.lav2017@gmail.com

LEGAL FRAMEWORK FOR DECARBONIZATION: INTERNATIONAL, EUROPEAN, AND NATIONAL DIMENSIONS

The paper analyzes the global problem of carbon dioxide emissions and their devastating impact on the climate. Decarbonization is examined as a key tool in combating global warming, involving comprehensive measures to reduce emissions across various sectors and the adoption of environmentally friendly energy sources.

The authors emphasize the importance of international, European, and national legislation in this area. The provisions of the Paris Agreement, the "Fit for 55" initiative, the "REPowerEU" plan, and several other legal documents are analyzed. Strategies and actions aimed at reducing greenhouse gas emissions are examined, including more ambitious goals of achieving net-zero emissions, with examples from the EU, Canada, the USA, and other countries. The paper highlights the importance of renewable energy development and economic modernization in the context of transitioning to climate neutrality.

It is noted that Ukraine actively adapts its legislative and economic approaches to international standards despite the challenges of wartime. Several international agreements have been ratified, and national legislative frameworks have been developed, including the Laws of Ukraine "On the Basic Principles of State Climate Policy," "On the Principles of Monitoring, Reporting, and Verification of Greenhouse Gas Emissions," "On Energy Efficiency", etc. The legal regulation of energy, coal sectors, transport, and budgetary support for innovation is analyzed.

The paper concludes that combating global warming requires profound economic and social transformations at all levels—state, business, and citizens. Positive examples of industrial giants implementing environmental initiatives include "ArcelorMittal" and "Eni," as they adopt new technologies and actively invest in environmentally sustainable production. While technological progress may appear insufficient to achieve ambitious goals, most issues can be resolved through a systematic approach and proactive steps from society as a whole.

Carbon emissions present a serious challenge, but countries worldwide are moving toward overcoming it. Fundamental legal documents aimed at decarbonization have already been adopted at the global level within multilateral agreements, though significant improvements are needed. The EU is consistently and comprehensively restructuring its economy toward climate neutrality by adopting legislative acts and taking systematic actions to gradually reduce emissions and move away from a carbon-dependent economy. Despite the war, Ukraine actively participates in international and European efforts by adopting several regulatory acts aimed at reducing greenhouse gas emissions, decreasing the production and consumption of energy-intensive products, increasing the use of alternative energy sources, and preserving natural ecosystems.

Keywords: carbon dioxide emissions, global warming, decarbonization, Paris Agreement, European Green Deal, climate neutrality, renewable energy, climate policy, carbon neutrality

Костянтин Олександрович БЕЗНОС

аспірант, Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва ім. академіка Ф.Г. Бурчака НАПН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9922-0908>

e-mail: konstantinbats@gmail.com

КЛАСИФІКАЦІЇ ПРАВ ПАЦІЄНТА У СФЕРІ НАДАННЯ ПСИХІАТРИЧНОЇ ДОПОМОГИ

У статті досліджено підходи до класифікації прав пацієнта з подальшою побудовою класифікації, що враховує особливості сфери надання психіатричної допомоги. Автор аналізує чинне законодавство України та виводить дві одновимірні класифікації: залежно від виду надання психіатричної допомоги (психіатричний огляд, амбулаторна та стаціонарна) та залежно від порядку надання психіатричної допомоги (загальний – добровільний та спеціальний – примусовий). Особливу увагу приділено правам пацієнта, що отримує стаціонарну психіатричну допомогу, а також правам пацієнтів, що отримують її примусово. Запропоновано об'єднання двох вищезгаданих класифікацій, що дасть змогу створити багатовимірну класифікацію прав, яка уможливіє комплексно аналізувати різноманітні аспекти психіатричної допомоги в контексті цивільно-правових відносин.

Ключові слова: права пацієнта, психіатрична допомога, класифікація прав пацієнта, примусова психіатрична допомога, правовий статус пацієнта, види надання психіатричної допомоги

ВСТУП

Загалом права та інтереси осіб, що мають психічні розлади, підлягають особливому нагляду та захисту з боку держави, оскільки вони належать до найбільш незахищених верств населення. Особливо актуальним це питання стає в контексті значного збільшення кількості осіб, що мають психічні розлади, що спочатку спричинено пандемією коронавірусної хвороби, а потім набуло свого піку через повномасштабне вторгнення росії в Україну. За оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я (далі - ВООЗ) на 2023 рік, в Україні близько 10 мільйонів людей мають ризик психічних розладів [1]. Вже зараз можна прогнозувати, що ця кількість буде невпинно зростати.

Таке зростання кількості осіб із психічними розладами стає серйозним викликом не тільки для сфери охорони здоров'я, а й для держави загалом. Значний попит на психіатричні послуги вимагає від держави забезпечення відповідних ресурсів, зокрема фінансових, кадрових та організаційних, що може призвести до значного навантаження на соціальну та медичну інфраструктуру. Ця ситуація може спричинити кризу державного масштабу, адже психічне здоров'я громадян є важливим чинником стабільності суспільства, а переважну більшість наявних досліджень зосереджено на загальних аспектах прав пацієнтів, оминаючи права осіб, яким надається психіатрична допомога.

Питання класифікації прав пацієнта стало предметом наукових досліджень таких науковців, як Ю.А. Козаченко, Г.А. Миронова, М.Ю. Щирба, С.Б. Буцела, І.Я. Сенюта, Р.О. Стефанчук, С.Г. Стеценко, В.Ю. Стеценко та ін. Водночас комплексні дослідження та систематизація прав пацієнтів у сфері надання психіатричної допомоги залишаються недостатньо розробленими.

Цю роботу покликано заповнити цю прогалину шляхом аналізу та систематизації прав пацієнтів, яким надається психіатрична допомога, з урахуванням особливостей цієї сфери медичної допомоги.

МЕТА статті – аналіз загальних підходів до класифікації прав пацієнта з подальшим розробленням спе-

цифічної класифікації прав пацієнтів у сфері надання психіатричної допомоги, що враховує правовий статус пацієнта, організаційно-правові особливості, а також нормативно-правові категорії, що регулюють цей вид медичної допомоги.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття базується на аналізі праць вітчизняних науковців та положень чинного законодавства України. У процесі дослідження застосовано загальнонаукові методи аналізу, синтезу та дедукції, а також спеціальні юридичні методи, зокрема формально-юридичний та системно-структурний.

РЕЗУЛЬТАТИ

Предметно аналізуючи права пацієнта, насамперед доцільно визначити, хто є пацієнтом, та розглянути наявні підходи до класифікації його прав. Це дасть змогу створити концептуальну основу для подальшого дослідження особливостей прав пацієнта у сфері надання психіатричної допомоги та класифікувати їх.

Відповідно до законодавства України пацієнтом вважається фізична особа, яка звернулася за медичною та/або реабілітаційною допомогою чи медичною послугою, або якій така допомога чи послуга надається [2].

На основі цього визначення можна виокремити кілька ключових аспектів: 1) пацієнтом є виключно людина (фізична особа); 2) статус пацієнта набувається особою, яка звернулася за медичною допомогою чи послугою, зокрема реабілітаційною; 3) особа може стати пацієнтом і без звернення, а за фактом отримання відповідної допомоги чи послуги; 4) надання медичної допомоги здійснюється суб'єктами господарювання, які отримали ліцензію на провадження відповідної діяльності. Це можуть бути заклади охорони здоров'я всіх форм власності або фізичні особи – підприємці, що відповідають вимогам Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» [3].

Так, пацієнт є особливим учасником цивільних правовідносин наділений спеціальним правовим статусом та має додаткові права й обов'язки порівняно із загальними правами осіб у сфері охорони здоров'я [4, с. 71].

У сфері надання медичної допомоги права пацієнтів класифікуються за різними критеріями. Зокрема, права відповідно до правового статусу поділяють на: права осіб із загальним правовим статусом пацієнта, тобто права, що належать усім пацієнтам без винятку; права осіб із родовим правовим статусом, характерні для окремих категорій пацієнтів; а також права, які притаманні пацієнтам з індивідуальним статусом, що визначаються специфікою конкретного випадку [5, с. 193].

Найпоширенішими класифікаціями прав пацієнта серед науковців є поділ на абсолютні та відносні права [6, с. 59-60], загальні та спеціальні [7, с. 5, 8]. Причому кожен з дослідників застосує різну оптику та визначення, зокрема того, що саме розуміється під загальними, спеціальними, абсолютними та відносними правами.

Варто зазначити, що у наукових дослідженнях зазвичай немає чіткої систематизації та класифікації прав пацієнтів, які отримують психіатричну допомогу. Зазвичай ці права розглядаються в контексті прав, що стосуються окремих (спеціалізованих) видів медичної допомоги.

Спираючись на наявні наукові розробки та розширивши коло досліджуваних нормативно-правових актів, ми пропонуємо класифікацію прав пацієнтів залежно від виду та порядку надання психіатричної допомоги. Такий підхід базується не лише на логіко-позитивістських засадах, але й застосовує формально-юридичну методологію, що враховує нормативні категорії «вид» та «порядок» психіатричної допомоги, закріплені у спеціалізованому законодавстві. Такий підхід дає змогу забезпечити систематичний та юридично обґрунтований аналіз прав пацієнтів у зазначеній сфері.

Поділяючи права пацієнта залежно від виду надання психіатричної допомоги, ми застосовуємо вже наявні напрацювання С.Г. Стеценко, В.Ю. Стеценко, І.Я. Сенюти та В.С. Гербут, які розглядали суспільні відносини, пов'язані з видами надання психіатричної допомоги [8, с. 487; 9, с. 419-422].

Отже, права пацієнта можна класифікувати залежно від виду надання психіатричної допомоги, кожний з яких характеризується організаційно-правовими особливостями. До них входять: психіатричний огляд, амбулаторна психіатрична допомога, стаціонарна психіатрична допомога.

Важливо наголосити на тому, що психіатричний огляд має два виміри: з одного боку, він є самостійним видом психіатричної допомоги, що визначений законодавством та наділений власними організаційно-правовими особливостями; а з іншого – постає інтегральним елементом, що входить до складу амбулаторного та стаціонарного надання психіатричної допомоги. У цьому контексті огляд є важливою частиною ширшого процесу профілактики, діагностики та лікування психічних розладів.

Для кожного вище переліченого виду психіатричної допомоги характерні специфічні права пацієнта. Наприклад, для психіатричного огляду унікальними є: право на альтернативний та повторний психіатричний огляд (абз. 12 ч. 3 ст. 25 ЗУ «Про психіатричну допомогу», ч. 9 Постанови № 651 від 18.04.2022) [10; 11] та право на об'єктивність психіатричного діагнозу, що базується виключно на медичних критеріях (ч. 1 ст. 7 ЗУ «Про психіатричну допомогу») [10].

Аналіз чинного законодавства свідчить, що обсяг

спеціальних, притаманних виключно до амбулаторного надання психіатричної допомоги прав пацієнта, є значно вужчим порівняно з передбаченим колом прав осіб, які перебувають на стаціонарному лікуванні. Це зумовлено тим, що пацієнти, які отримують психіатричну допомогу амбулаторно зазвичай мають можливість самостійно задовольняти свої фізіологічні та соціальні потреби, тоді як пацієнти стаціонарних закладів потребують забезпечення спеціалізованих організаційних, матеріально-технічних та правових умов для реалізації їхніх прав.

Стаціонарна форма надання психіатричної допомоги охоплює не лише діагностику, лікування та медико-соціальну реабілітацію, але й передбачає постійний догляд і нагляд за пацієнтами, що зумовлено тривалим перебуванням у спеціалізованих медичних закладах. До прав пацієнта, якому надається стаціонарна психіатрична допомога належать: право на гідні умови тримання у стаціонарі, право на дозвілля, релігійні обряди та освіту, право на доступ до засобів масової інформації та медіа, право на приватність, право свободи спілкування та відвідування, право купувати та використовувати предмети повсякденного вжитку.

Сфера надання психіатричної допомоги є особливо чутливою до втручань у права людини, зокрема через поширене застосування примусових заходів надання медичної допомоги. У цій галузі часто виникає необхідність обмеження прав та свобод пацієнта для захисту їхніх інтересів або забезпечення безпеки оточуючих. Подібний порядок надання психіатричної допомоги в законодавстві називається примусовим наданням психіатричної допомоги. Примусове надання психіатричної допомоги може відбуватися як в контексті кримінально-правових відносин, так і цивільно-правових.

Обумовлено це тим, що законодавець передбачає, що примусові заходи медичного характеру в рамках кримінально-правових відносин може бути застосовано судом до осіб: 1) які вчинили у стані неосудності суспільно небезпечні діяння; 2) які вчинили у стані обмеженої осудності кримінальні правопорушення; 3) які вчинили кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку або під час відбування покарання (ст. 93 Кримінального кодексу України) [12].

Натомість у цивільно-правовому контексті примусову психіатричну допомогу може бути застосовано до осіб, які не здатні самостійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, що забезпечує їх життєдіяльність, або ті, кому надання психіатричної допомоги необхідне для запобігання значній шкоді здоров'ю через погіршення психічного стану [10].

Так, ми можемо встановити таку класифікацію прав пацієнта, що залежить від порядку надання психіатричної допомоги: загальний (добровільний) порядок та спеціальний (примусовий) порядок.

Коли ми говоримо про загальний (добровільний) порядок надання психіатричної допомоги, ми маємо на увазі таку модель, в рамках якої пацієнт зберігає значний рівень автономії у прийнятті рішень стосовно свого лікування. Зокрема, до прав, що характеризують цей порядок, належать: право на згоду медичного втручання, право на відмову від медичного втручання, право на вільний вибір лікаря і закладу охорони здоров'я, право

на вибір методики лікування та індивідуального плану, право залишити заклад охорони здоров'я.

Водночас пацієнт, якому надається психіатрична допомога в спеціальному (примусовому) порядку, має розширене коло прав, що стосуються зміни чи припинення порядку надання психіатричної допомоги. Ці права спрямовано на забезпечення захисту пацієнта від можливих посягань на його права та свободи, включаючи: право оскарження рішення про примусову госпіталізацію; право бути присутнім на розгляді справи, що стосується примусового надання психіатричної допомоги; право на безоплатну правничу допомогу на розгляді справи, що стосується примусового надання психіатричної допомоги; право клопотати про припинення надання особі амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку; право клопотати про випуск; право доступу до незалежних компетентних осіб

чи органів, які можуть надати їм сприяння в осмисленні та реалізації їх прав як пацієнта.

ВИСНОВКИ

Отже, на підставі проведеного наукового дослідження можна зробити висновок, що класифікація прав пацієнта у сфері надання психіатричної допомоги повинна ґрунтуватися на двох основних критеріях: порядку надання психіатричної допомоги (загальний – добровільний та спеціальний – примусовий) і виду надання психіатричної допомоги (психіатричний огляд, амбулаторне та стаціонарне). Об'єднання цих двох одновимірних класифікацій – порядку та виду надання психіатричної допомоги – дає можливість створити багатовимірну класифікацію прав пацієнтів, що дає змогу комплексно аналізувати різноманітні аспекти психіатричної допомоги у контексті цивільно-правових відносин.

Список використаних джерел

1. В Україні близько 10 мільйонів людей мають ризик психічних розладів - ВООЗ. *Укрінформ*, 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3904969-v-ukraini-blizko-10-miljoniv-ludej-maut-rizik-psihicnih-rozladiv-vooz.html>
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. ст. 19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
3. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення: Закон України від 19 жовтня 2017 року № 2168-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. ст. 31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text>
4. Lisnycha O. Patients' Rights in International Documents and National Legislation of Ukraine. *Knowledge • Education • Law • Management Nauka • Oświata • Pravo • Zarządzanie*. 2020. № 4 (32), vol. 2. pp. 69–75. URL: <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.4.2.14>
5. Щирба М.Ю. Правовий статус пацієнтів: теоретико-правове дослідження: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Луцьк, 2020. 509 с.
6. Myronova G.A. Absolute human rights in the field of healthcare: legal grounds for restriction. *Medicine Pravo*. 2021. № 2 (28). pp. 57–70. URL: <https://doi.org/10.25040/medicallaw2021.02.057>
7. Галай В.О. Реалізація прав людини та громадянина в контексті захисту прав пацієнта: теоретико-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2010. 20 с.
8. Медичне право / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С.Б. Булеци; д-ра юрид. наук, доц. М.В. Менджул. Ужгород, 2021. 720 с.
9. Стеценко С.Г., Стеценко В.Ю., Сенюта І.Я. Медичне право України. Київ, 2008. 507 с.
10. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22 лютого 2000 року № 1489-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text>
11. Міністерство охорони здоров'я України. Наказ "Про затвердження Порядку проведення попередніх, періодичних та позачергових психіатричних оглядів, у тому числі на предмет вживання психоактивних речовин" від 18 квітня 2022 р. № 651. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0648-22#Text>
12. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

References

1. About 10 million people in Ukraine are at risk of mental disorders – WHO. *Ukrinform*, 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3904969-v-ukraini-blizko-10-miljoniv-ludej-maut-rizik-psihicnih-rozladiv-vooz.html> (in Ukrainian).
2. Fundamentals of the Legislation of Ukraine on Health Protection: Law of Ukraine from November 19, 1992, No. 2801-XII. *Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 1993. No. 4. art. 19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (in Ukrainian).
3. On State Financial Guarantees of Medical Service for the Population: Law of Ukraine from October 19, 2017, No. 2168-VIII. *Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2018. No. 5. art. 31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text> (in Ukrainian).
4. Lisnycha O. Patients' Rights in International Documents and National Legislation of Ukraine. *Knowledge • Education • Law • Management Nauka • Oświata • Pravo • Zarządzanie*. 2020. № 4 (32), vol. 2. pp. 69–75. URL: <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.4.2.14>
5. Shchyrba M. Yu. Legal Status of Patients: Theoretical and Legal Research: dis. ... PhD in legal sciences: 12.00.01. Lutsk, 2020. 509 p. (in Ukrainian).
6. Myronova G.A. Absolute human rights in the field of healthcare: legal grounds for restriction. *Medicine Pravo*. 2021. № 2 (28). pp. 57–70. URL: <https://doi.org/10.25040/medicallaw2021.02.057>
7. Halai V. O. Realization of Human Rights and Citizenship in the Context of Patient Rights Protection: Theoretical and Legal Aspect: dis abstract ... PhD in legal sciences: 12.00.01. Kyiv, 2010. 20 pp (in Ukrainian).
8. Medical Law / ed S.B. Buletsa; M.V. Mendzhul. Uzhhorod, 2021. 720 pp (in Ukrainian).
9. Stetsenko S.H., Stetsenko V.Yu., Senyuta I.Ya. Medical Law of Ukraine. Kyiv, 2008. 507 pp (in Ukrainian).
10. On Psychiatric Care: Law of Ukraine from February 22, 2000, No. 1489-III. *Official Bulletin of the Verkhovna Rada of*

Ukraine. 2000. No. 19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text> (in Ukrainian).

11. Ministry of Health of Ukraine. Order "On Approval of the Procedure for Preliminary, Periodic, and Extraordinary Psychiatric Examinations, including for Psychoactive Substance Use" from April 18, 2022, No. 651. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0648-22#Text> (in Ukrainian).

12. Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine from April 5, 2001, No. 2341-III. *Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2001. No. 25–26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (in Ukrainian).

Kostiantyn BEZNOS

postgraduate student, Research Institute of Private Law and Entrepreneurship named after Academician F.H. Burchak of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9922-0908>

e-mail: konstantinbats@gmail.com

CLASSIFICATION OF PATIENT RIGHTS IN THE FIELD OF PSYCHIATRIC CARE

Introduction. The rights and interests of individuals with mental disorders require special oversight and protection by the state, as they are among the most vulnerable groups in society. This issue has become particularly relevant due to the significant increase in the number of individuals with mental disorders, initially triggered by the COVID-19 pandemic and further exacerbated by Russia's full-scale invasion of Ukraine. According to the World Health Organization (WHO), approximately 10 million people in Ukraine are at risk of mental disorders as of 2023, and this number is expected to continue growing. The growing demand for psychiatric services challenges healthcare systems and requires substantial resources. This paper addresses the classification of patient rights within the context of psychiatric care, an area that has received insufficient academic attention.

The purpose of the paper is to analyze the general approaches to the classification of patient rights and to develop a specific classification for patients receiving psychiatric care. This classification takes into account the patient's legal status, organizational-legal features, and the regulatory frameworks governing this type of medical care.

Results. The examination of existing approaches to the classification of patient rights, as discussed in the works of other scholars, reveals a lack of adequate systematization of patient rights in the field of psychiatric care. This study proposes a classification based on two criteria: the type of psychiatric care (psychiatric examination, outpatient, or inpatient care) and the procedure (general – voluntary, special – compulsory). Each category reflects distinct legal relationships and the patient's legal status.

Conclusion. By integrating these criteria, a comprehensive, multidimensional classification of patient rights can be created. This approach allows for a more thorough analysis of the various aspects of psychiatric care in the context of civil law relationships, ensuring a systematic and legally grounded understanding of patient rights in this sensitive field.

Keywords: patient rights, psychiatric care, classification of patient rights, involuntary psychiatric treatment, legal status of the patient, types of psychiatric care

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.12.4>
УДК 658.15

Марина Валентинівна БОРМОТОВА

к.е.н., доцент, Український державний університет залізничного транспорту
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5908-9922>
e-mail: marvalens@ukr.net

Тетяна Вікторівна МАШОШИНА

к.е.н., доцент, Український державний університет залізничного транспорту
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0320-3159>
e-mail: mashoshina_tatiana@ukr.net

Олена Миколаївна ТРОЙНІКОВА

к.е.н., доцент, Український державний університет залізничного транспорту
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9599-5204>
e-mail: troinikovae@gmail.com

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФОНДОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті проаналізовано обсяги та структуру торгів фінансовими інструментами на біржовому ринку. Визначено, що протягом 2024 р. спостерігається позитивна динаміка кількості укладених біржових контрактів. Відзначено, що вітчизняний фондовий ринок переважно характеризується борговим сегментом. Водночас протягом десяти місяців 2024 р. значно поживався такий сегмент фондового ринку як ринок акцій. Також готується застосування з 2025 р. нового фінансового інструменту - аграрної ноти тощо. Фондовий ринок може бути рушійною силою у відбудові економіки.

Ключові слова: фондовий ринок, ОВДП, фінансові інструменти, аграрна нота

ВСТУП

Становлення фондового ринку України започатковано запровадженням свого часу ключових Законів, зокрема «Про цінні папери і фондову біржу» (1991), «Про банки і банківську діяльність» (1991), «Про приватизаційні папери» (1992). Одночасно з'явилися перші українські акції та перші торговці цінними паперами, почалося формування інформаційно-статистичних даних, завдяки яким можна досліджувати особливості та основні тенденції функціонування фондового ринку (ФР).

Дослідженням сучасного стану ФР присвячено праці: О.М. Мозгового, І.В. Краснової, О.В. Третякової, В.М. Харабари, О.І. Грешко, Н.П. Мацелюх, О.І. Мельник та ін. [1-4]. Проте й нині дослідження проблем ефективного функціонування ФР є актуальним, оскільки ФР може бути саме тією рушійною силою у відбудові держави, що здатна накопичити та забезпечити додатковими фінансовими ресурсами сектори реальної економіки.

МЕТА роботи – дослідження особливостей функціонування вітчизняного фондового ринку в сучасних умовах.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті застосовано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження процесів і явищ становлення фондового ринку України. Застосовано системний та ситуаційний підходи, аналізу й синтезу, індукції та дедукції, ретроспективний аналіз у дослідженні динаміки структури фінансових інструментів на ФР України.

РЕЗУЛЬТАТИ

Згідно з дослідженнями Market Classification MSCI Український ФР належить до групи країн з низьким рівнем розвитку ФР [5, 6]. Український ФР переважно представлено борговим сегментом, а саме облігаціями внутрішньої державної позики (ОВДП). Особливо ця тенденція посилюється останнім часом. Якщо в 2015 р. в об-

сязі торгів цінними паперами в Україні ОВДП займали лише 35,3 %, то в 2017 р. вже – 62,1 %, в 2020 р. – 91,9 %. Зараз ця питома вага складає більш ніж 95 % в загальному обсязі торгів цінними паперами.

ОВДП є дієвими фінансовими інструментами для більшості учасників інвестиційного процесу на ФР; вони є першими гривневими інструментами, що включено у глобальні індекси боргових цінних паперів MVIS.

У 2020 р. з'явилась тенденція до розширення кола учасників та структури фінансових інструментів Українського ФР за рахунок наданої Кабінетом Міністрів України можливості придбання державних цінних паперів територіальними громадами, а також допуску іноземних цінних паперів [5, 6].

З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну операції на ФР призупинено. Укладання фінансових контрактів протягом п'яти місяців відбувалося індивідуально, що запобігло діям, які могли б зруйнувати ринок [8]. Тоді основним інструментом на ФР були ОВДП (табл. 1).

Слід відмітити, що поновлення функціонування ФР відзначалося повільним зростанням обсягів фінансових контрактів.

Як свідчать статистичні дані за 2020-2024 рр., за обсягами біржових контрактів основними організаторами є біржі ПФТС та Перспектива (табл. 2).

Протягом 2024 р. спостерігаємо позитивну динаміку кількості укладених біржових контрактів. Обсяг контрактів за 10 міс. 2024 р. має найбільше значення за останні 5 років на тлі зменшення кількості фондових бірж (рис. 1).

Протягом 10 міс. 2024 року стан ФР продовжує характеризуватися переважно операціями з борговими цінними паперами, спостерігаємо незначне збільшення кількості контрактів на ринку акцій. Коливання обсягу випуску цього фінансового інструменту подано в табл. 3.

Протягом 2023 р. зареєстровано 30 випусків акцій всього на суму 9,15 млрд грн. Порівняно з 2022 р. обсяг зареєстрованих випусків акцій зменшився на 25,90 млрд грн.

Таблиця 1 – Обсяг торгів фінансовими інструментами на операторах організованих ринків капіталу з розподілом за видом фінансового інструменту протягом січня-грудня 2022 р. (млн грн) [7]

Період	Акція	Акція іноземного емітента	ОВДП	Акція КІФ	Облігація внутрішніх місцевих позик	Облігація зовнішніх державних позик
Січень	8,65	3	47171,19	0,19	10,82	1447,32
Лютий	12,02	11,21	42112,67	2,28	8,68	2255,43
Березень			1760,47		0	0
Квітень			4434,04		0	0
Травень			4428,86		0	0
Червень			2832,93		0	0
Липень			1068,46		0	0
Серпень	32,94	74,91	8827,82	0,01	17,92	20,61
Вересень	1,92	808,5	8146,12	0,13	0	0
Жовтень	4,38	35,9	4587	0,24	0	276
Листопад	2,59	1,06	11792,96	0,01	24,11	70,76
Грудень	29,25	2,01	15662,66	0,03	0	22,42
усього	91,75	936,6	152825,2	2,89	61,53	3819,3

Продовження табл. 1

Період	Облігація іноземного емітента	Інвестиційні сертифікати	Корпоративна облігація	Облігація іноземної держави	Облігація підприємства	Ф'ючерсний контракт
Січень	12,12	0,63	0		134,1	3,7
Лютий	54,58	0,75	9,47		120,18	2,17
Березень						
Квітень						
Травень						
Червень						
Липень						
Серпень			0,1			
Вересень			30,36	0,44		
Жовтень		0,06	57,71	643,75		
Листопад		0,01	52,64	923,52		
Грудень	15,58	0,04	47,59	728,37	41,98	
усього	88,28	1,49	197,88	2296,1	309,19	5,87

Таблиця 2 – Обсяг біржових контрактів із цінними паперами на організаторах торгівлі впродовж 2020-2024 рр., млн грн [7]

Фондові біржі	2020	2021	2022	2023	2024*
АТ «Фондова біржа «ПФТС»	131534,53	221543,78	83974,32	274684,7	363532,10
ПрАТ «Фондова біржа «Перспектива»	201455,17	217113,06	61240,43	146978,9	131836,99
АТ «Українська Біржа»	2413,95	13290,61	15416,82	14768,6	21217,15
ПрАТ «УМВБ»	6,77	13,12	4,44	-	-
Усього	335410,42	451960,57	160636,02	436432,1	516586,23

* – за 10 місяців

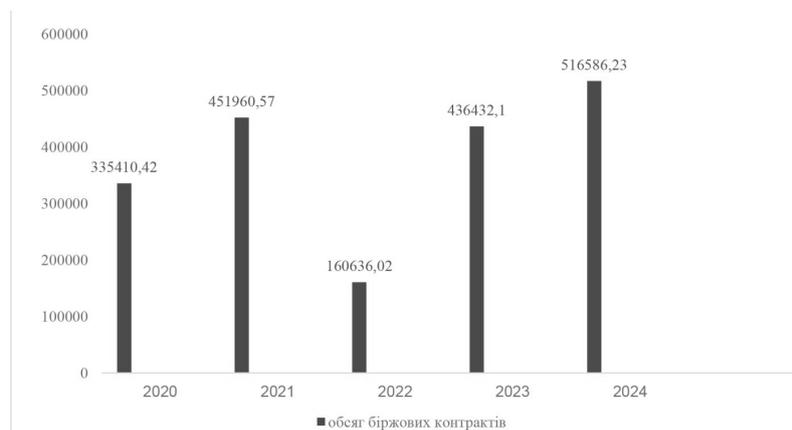

Рис. 1. Обсяг біржових контрактів за 2020-2024 рр.

Таблиця 3 – Обсяг та кількість випусків акцій, зареєстрованих протягом 2022–2024 рр. [7]

Період	Обсяг випуску, млн грн	Кількість випуску
2022	35048	20
2023	9151,7	30
2024*	338071,96	46

* – 10 місяців

А за 10 міс. 2024 р. зареєстровано 46 випусків акцій на суму 338,07 млрд грн. Порівняно з аналогічним періодом 2023 р. обсяг зареєстрованих випусків акцій протягом січня-жовтня 2024 р. збільшився на 328,9 млрд грн.

Інструменти ФР мають достатній потенціал для підтримки реальних секторів економіки, таких як оборонна галузь, транспортна галузь, агросектор в умовах логістичної кризи. Так, в березні 2022 р. випущено військових облигацій на суму 8,1 млрд грн, й так залучено на підтримку і забезпечення наших військових найнеобхіднішим [8, 9].

Статистика за інструментами ФР не містить інформації за таким фінансовим інструментом як вексель, але його застосування є доцільним в забезпеченні та підтримки агросектору, оскільки вексель є зручним і вигідним інструментом додаткового фінансування.

Перевагою використання векселя для аграрного сектору є можливість відстрочки платежу на певний термін. Забезпечені векселі є більш дешевою послугою порівняно з традиційним кредитом, що дає змогу фермерам заощадити на витратах із залучення ресурсів.

З урахуванням особливостей агробізнесу, до яких належать сезонність і розтягнутість виробничих циклів доцільним і зручним є оформлення авалювання. Авальований вексель – це сигнал про надійність цього бізнесу для партнерів. Паралельне використання у векселях лізингу та кредитів значно розширює фінансові можливості фермера, оскільки з'являється додаткова можливість розрахуватися за товари чи послуги, не вилучаючи фінанси з обігу [10].

З 1 січня 2025 р. для залучення інвестицій у агро-сектор пропонується використання неемісійного цінного паперу в електронній формі, який є обліковим записом у системі депозитарного обліку цінних паперів – аграрна нота [11].

Українські компанії досить рідко застосовують мож-

ливості ФР для отримання додаткових фінансових ресурсів, тому обсяги контрактів є низькими. Причинами цього є низька ринкова капіталізація, брак ліквідності, нестабільність макроекономічних умов та обмежені можливості для залучення інвестицій.

Однією з основних негативних рис вітчизняного ФР є відсутність інфраструктури для залучення іноземних інвесторів. Більшість українських компаній, на жаль, працюють на іноземних ФР, де ліквідність і доступність капіталу значно вищі.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки вищевикладеного стосовно питання дослідження тенденцій сучасного стану вітчизняного фондового ринку, можна констатувати про особливості його функціонування:

– фондовий ринок характеризується переважно борговим сегментом у вигляді ОВДП;

– 10 міс. 2024 р. характеризуються позитивною динамікою такого показника, як обсяг біржових контрактів з цінними паперами, який має найбільше значення за період 2020–2024 рр.;

– відбуваються певні кроки на фондовому ринку для підтримки держави та секторів економіки, а саме випуск облигацій внутрішньої державної позики на сьогодні та готується застосування з 2025 р. нового фінансового інструменту – аграрної ноти тощо;

– негативною рисою вітчизняного фондового ринку є відсутність інфраструктури для залучення іноземних інвесторів;

– українські компанії обирають іноземні ринки з більш високою ліквідністю та доступністю капіталу.

Незважаючи на наявні недоліки, слід зазначити, що функціонування фондового ринку відіграє значну роль у відновленні та підтримці реальних секторів економіки України.

Список використаних джерел

1. Мозговий О.М., Баторшина А.Ф. Фондовий ринок. Київ, 2013. 537 с.
2. Краснова І.В. Фондовий ринок в Україні: стан та перспективи розвитку. *Проблеми економіки*. 2014. № 1. С. 129–134.
3. Третьякова О.В., Харабара В.М., Грешко Р.І. Фондовий ринок України: особливості функціонування в сучасних умовах. *Економіка та держава*. 2020. № 5. С. 103–107.
4. Мацелюх Н.П. Індикатори розвитку фондових ринків та виклики для України. *Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування*. 2019. № 3. С. 144–154.
5. Українські ОВДП вперше включили в глобальний індекс URL: Українські ОВДП вперше включили в глобальний індекс — Фінансовий клуб. URL: <https://finclub.net/news/ukrainski-ovdp-vpershe-vkliuchyly-v-hlobalnyi-indeks.html>
6. Бормотова М.В., Машошина Т.В., Тройнікова О.М. Деякі аспекти сучасного стану вітчизняного фінансового ринку *Економіка. Фінанси. Право*. 2021. № 11/3. С. 8-11.
7. Інформаційна довідка щодо ринків капіталу України протягом 2022 р., 2023 р., протягом січня - жовтня 2024 р. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/>
8. Відновлення фондового ринку: позитив для інвесторів та ризики держзапозичень: URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3547626-vidnovlenna-fondovogo-rinku-pozitiv-dla-investoriv-ta-riziki-dla-derzzapozicen.html>
9. Міністерство фінансів України 1 березня 2022 року розмістило військові облигації на 8,1 мільярда гривень. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3417417-minfin-rozmistiv-vijskovi-obligacii-na-81-milarda.html>
10. Що таке вексель і як його можна використовувати в агросекторі. URL: <https://agroapp.com.ua/uk/blog/shho-take-veksel-i-yak-jogo-mozhna-vikoristovuvati-v-agrosektori/>
11. Аграрні ноти вже скоро на ринку URL: <https://proagro.com.ua/news/ukr/agrarni-noty-vzhe-skoro-na-rynku.htm>
12. Логістичні компанії і фондовий ринок: перспективи інвестицій в український бізнес URL: <https://usm.media/logistichni->

kompaniyi-i-fondovij-rinok-perspektivi-investiczij-v-ukrayinskij-biznes/

References

1. Mozhoviy O.M. Batorshyna A.F., Stock market. Kyiv, 2013. 537 p. (in Ukrainian).
2. Krasnova I.V. Stock market in Ukraine: state and prospects of development. 2014. № 1. pp. 129–134. (in Ukrainian).
3. Tretiakova O.V., Kharabara V.M., Hreshko R.I. The stock market of Ukraine: features of functioning in modern conditions. *Economy and state*. 2020. № 5. pp. 103–107. (in Ukrainian).
4. Matseliukh N.P. Stock market development indicators and challenges for Ukraine. *Economic Bulletin. Series: finance, accounting, taxation*. 2019. № 3. pp. 144–154. (in Ukrainian).
5. Ukrainian government bonds were included in the global index for the first time. Financial Club. URL: <https://finclub.net/news/ukrainski-ovdp-vpershe-vkliuchyly-v-hlobalnyi-indeks.html> (in Ukrainian).
6. Bormotova M.V., Mashoshyna T.V., Troinikova O.M. Some aspects of the current state of the domestic financial market. *Economics. Finances. Law*. 2021. № 11/3. C. 8-11. (in Ukrainian).
7. Informational reference on the capital markets of Ukraine during 2022, 2023, during January - October 2024. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/> (in Ukrainian).
8. Recovery of the stock market: positive for investors and risks of government borrowing: URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3547626-vidnovlenna-fondovogo-rinku-pozitiv-dla-investoriv-ta-riziki-dla-dezzapozicen.html> (in Ukrainian).
9. On March 1, 2022, the Ministry of Finance of Ukraine placed military bonds worth 8.1 billion hryvnias. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3417417-minfin-rozmistiv-vijskovi-obligacii-na-81-milarda.html> (in Ukrainian).
10. What is a promissory note and how can it be used in the agricultural sector. URL: <https://agroapp.com.ua/uk/blog/shho-take-veksel-i-yak-jogo-mozhna-vikoristovuvati-v-agrosektori/> (in Ukrainian).
11. Agrarian notes will soon be on the market. URL: <https://proagro.com.ua/news/ukr/agrarni-noty-vzhe-skoro-na-rynku.htm>
12. Logistics companies and the stock market: prospects for investments in Ukrainian business URL: <https://usm.media/logistichni-kompaniyi-i-fondovij-rinok-perspektivi-investiczij-v-ukrayinskij-biznes/> (in Ukrainian).

Maryna BORMOTOVA

PhD in Economics, Associate Professor, Ukrainian State University of Railway Transport

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5908-9922>

e-mail: marvalens@ukr.net

Tetiana MASHOSHINA

PhD in Economics, Associate Professor, Ukrainian State University of Railway Transport

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0320-3159>

e-mail: mashoshina_tatiana@ukr.net

Olena TROINIKOVA

PhD in Economics, Associate Professor, Ukrainian State University of Railway Transport

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9599-5204>

e-mail: troinikovae@gmail.com

RESEARCH OF THE FEATURES OF THE FUNCTIONING OF THE UKRAINIAN STOCK MARKET IN MODERN CONDITIONS

Introduction. The formation of the stock market of Ukraine was initiated by the introduction of key laws. At the same time, the first Ukrainian shares and the first securities traders appeared, the formation of information and statistical data began, which makes it possible. To analyze the current state of the stock market, to study its trends and areas of support for the sustainable development of economic sectors.

The purpose of the paper is to study the peculiarities of the functioning of the domestic stock market in modern conditions.

Results. The formation of the stock market of Ukraine was initiated by the introduction of key laws. At the same time, the first Ukrainian shares and the first securities traders appeared, the formation of informational and statistical data began, thanks to which it is possible to study the main trends of the functioning of the stock market. According to Market Classification MSCI research, the Ukrainian stock market belongs to the group of countries with a low level of stock market development. The Ukrainian stock market is mainly represented by the debt segment. With the beginning of the full-scale Russian invasion of Ukraine, operations on the stock market were suspended. Financial contracts were concluded individually for five months, which prevented actions that could destroy the market. In that period, the main instrument on the stock market was bonds of the domestic state loan of Ukraine. The resumption of the functioning of the stock market was marked by a slow increase in the volume of financial contracts. During the ten months of 2024, the state of the stock market continues to be characterized mainly by transactions with debt securities, we observe a slight increase in the number of contracts on the stock market. Statistics on stock market instruments do not contain information on such a financial instrument as a promissory note, but its use is appropriate in securing and supporting the agricultural sector.

Conclusion. The stock market is mainly characterized by the debt segment in the form of OVDP; ten months of 2024 are characterized by positive dynamics of the volume of exchange contracts with securities; certain steps are being taken on the stock market to support the state and sectors of the economy; a negative feature of the domestic stock market is the lack of infrastructure for attracting foreign investors; Ukrainian companies choose foreign markets with higher liquidity and availability of capital.

Keywords: stock market, domestic state loan bonds, financial instruments, agrarian note

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.12.5>
УДК 338.432

Володимир Мирославович КОВАЛІВ

к.е.н., доцент, Львівський національний університет природокористування

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2915-9990>

e-mail: volodymyrkovaliv@gmail.com

Вікторія Іванівна КЛЕЦИК

аспірантка, Львівський національний університет природокористування

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-0724-1421>

e-mail: klvictoria0524@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

В сучасних умовах глобалізації, інтеграції економіки та підвищення рівня конкуренції підприємства змушені шукати нові підходи до управління конкурентоспроможністю. Ключовим завданням дослідження є визначення сутності понять система, система управління та управління конкурентоспроможністю підприємств. Опрацювавши наукові підходи до визначення теоретико-змістових характеристик системи управління конкурентоспроможністю підприємства, сформовано авторське визначення цього поняття, під яким слід розуміти сукупність організаційно-управлінських структур, що взаємодіють між собою на засадах збалансованих взаємозв'язків у фінансовій, виробничій, інноваційній, кадровій та маркетинговій сферах сільськогосподарського підприємства.

Ключові слова: конкурентоспроможність, сільськогосподарські підприємства, система управління, організаційна культура, конкурентні переваги, аграрний сектор

ВСТУП

Система управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств є визначальним чинником забезпечення стабільного розвитку аграрного сектору, який відіграє стратегічну роль в економіках багатьох країн, зокрема України. Сільськогосподарські підприємства діють у середовищі, що характеризується постійними змінами, такими як коливання цін на ринку, вплив кліматичних умов, посилення конкурентного тиску та зростання вимог споживачів стосовно якості й безпеки продукції. Це зумовлює потребу в створенні дієвої системи управління конкурентоспроможністю, яка враховує специфічні умови аграрного виробництва.

Характерними особливостями сільськогосподарських підприємств є значна залежність від природно-ресурсного потенціалу, сезонність виробничих процесів, тривалість циклів виробництва та складність прогнозування результатів. Ефективне управління конкурентоспроможністю за таких умов вимагає застосування комплексного підходу, який інтегрує економічні, організаційні та технологічні методи. Зокрема, це передбачає раціональне використання земельних, фінансових і трудових ресурсів, а також активне впровадження інноваційних рішень, спрямованих на підвищення продуктивності праці та відповідність продукції сучасним вимогам споживачів.

Крім того, успішне управління конкурентоспроможністю вимагає стратегічного підходу, який охоплює розроблення довгострокових планів, моніторинг зовнішнього середовища та адаптацію до його змін. Особливу увагу слід приділяти формуванню бренду підприємства, розвитку маркетингових стратегій і створенню доданої вартості продукції.

Значний вклад у вивчення теоретичних і методологічних аспектів конкуренції та конкурентоспроможності зробили українські економісти: Т. Гринько [4], В. Савчук [10], О. Янковий [13] та ін. Багато публікацій присвячено визначенню основних факторів, які впливають

на конкурентоздатність, таких як маркетинг, трудові ресурси, фінансові ресурси та фінансове забезпечення тощо. Тому формування сучасного бачення науковця стосовно проблематики та особливостей системи управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств є важливим та необхідним.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Основа дослідження складають комплексні методи, які дають змогу забезпечити глибокий аналіз й обґрунтування ефективних управлінських рішень. Застосовано метод системного аналізу (дає змогу розглядати систему управління конкурентоспроможністю як єдиний механізм), порівняльний аналіз (дає змогу виявити найкращі практики управління конкурентоспроможністю), економікоматематичне моделювання (для прогнозування результатів управлінських рішень, оцінювання впливу змінних факторів на конкурентоспроможність підприємств), метод експертних оцінок (експерти оцінюють ефективність поточних систем управління та пропонують варіанти їх удосконалення). Комплексне застосування методів економічного дослідження дає змогу досліднику зробити обґрунтовані висновки та пропозиції.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств стає ключовою передумовою їхнього ефективного функціонування та розвитку. Це зумовлює необхідність створення системи управління, яка враховує специфіку аграрного виробництва. Основною метою дослідження є визначення особливостей системи управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств, яка б забезпечувала їхню адаптацію до викликів сучасного ринкового середовища та підвищувала ефективність господарської діяльності.

Для досягнення цієї мети необхідно проаналізувати теоретичні засади конкурентоспроможності підприємств, акцентуючи увагу на її сутності, структурних елементах

та методах управління, а також виявити специфічні чинники, які впливають на конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств у контексті їхньої діяльності.

Реалізація зазначених завдань дасть змогу отримати науково обґрунтовані результати, які сприятимуть формуванню ефективної системи управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств і забезпечуватимуть їхній стійкий розвиток у довгостроковій перспективі.

РЕЗУЛЬТАТИ

Забезпечення конкурентоспроможності є критично важливим завданням для керівництва підприємства будь якої галузі чи спеціалізації. Підприємство, що здатне ефективно конкурувати на внутрішньому та зовнішньому ринках, не лише спроможне досягти отримання стабільного прибутку протягом тривалого періоду часу, але й здатне гарантувати захист власних економічних інтересів, підтримувати процеси поступального розвитку, послідовно впроваджувати інноваційні досягнення науково-технічного прогресу у практику господарювання, що в сукупності трансформуються в корисний соціально-економічний ефект як мікро-, так і мезо- й макрорівнях функціонування національної економіки. Формування належного рівня конкурентоспроможності підприємства вимагає реалізації послідовних комплексних організаційно-управлінських рішень, ефективність яких може бути досягнута лише на засадах дотримання системного підходу. Імплементация ефективної системи управління конкурентоспроможністю підприємств формує передмови для адекватного реагування на виклики ринкового середовища його функціонування, зміну потреб, уподобань і смаків споживачів, посилення конкуренції на цільових сегментах споживчого ринку як з боку вітчизняних, так й іноземних суб'єктів господарювання.

В умовах широкомасштабного вторгнення росії на територію України в лютому 2022 р. особливо гостро постає проблема забезпечення належного рівня конкурентоспроможності вітчизняних сільськогосподарських підприємств. Адже вітчизняний аграрний сектор є гарантом забезпечення продовольчої безпеки не лише України, але й з огляду на те, що вітчизняні сільськогосподарські підприємства відіграють стратегічно важливу роль у забезпеченні продовольством населення іноземних країн.

Використання системного підходу в управлінні процесами забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств дає змогу не лише забезпечити збалансованість й послідовність у ході прийняття управлінських рішень, але й сформувати комплекс заходів, спрямованих на імплементацию обраних стратегії та місії підприємства. Поняття «система» вперше в науковий обіг введено давньогрецьким мислителем Аристотелем й у перекладі з грецької мови означає «ціле, складене з частин об'єднання». Згідно з його постулатами складники системи характеризуються тим, що їх стан у системі не формалізує суттєвих відмінностей між собою.

Система – це сукупність двох і більше елементів, що взаємодіють за таких базових умов: розвиток окремого елемента системи має вплив на розвиток цілісної

системи за заданих параметрів функціонування; складники системи перебувають у комплексній взаємозалежності між собою; цілісна система агрегується з відповідних блоків, підсистем і механізмів, що визначають загальну спрямованість її розвитку; окремі елементи системи втрачають свої фундаментальні властивості та характеристики поза межами системи [2]. На думку І. Дудник, категорія «система» означає цілісну сукупність взаємопов'язаних між собою складників. Зі свого боку, складник системи формалізується як просторовий, матеріальний та функціональний компонент, що в умовах заданих параметрів може реалізувати свої базові функції на автономних засадах. Класична система складається з численних складників: елементів, компонентів і підсистем. Елемент є основою системи та його неподільної частини, з якої формуються інші складники системи. Компонент – це частина системи, що відзначається певними характерними ознаками (спільністю властивостей елементів або їх формою). Компоненти формують взаємодіючі структури, що підчиняються тим же законам, що й уся система. Зі свого боку, підсистема – це цілісне утворення у складі певної системи. Суттєвими ознаками системи є такі: взаємний зв'язок структурних складників (частин, компонентів, елементів), що утворюють систему; суперечливий характер взаємодії між елементами системи; наявність інтегративних якостей, властивостей; якісна відмежованість взаємозв'язаної цілісності елементів від зовнішнього середовища. Так, істотними характеристиками (ознаками) системи є цілісність її складу, інтеграційні властивості, цілісна структура та характер взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища [5, с. 16-18].

Для будь-якої системи властивим є розвиток та взаємодія із суб'єктами зовнішнього середовища, що апріорі надає системі динамічного характеру. Як наслідок, у процесі поступального еволюційного розвитку система покращується та самовдосконалюється з огляду на виклики середовища її функціонування. Так, система має дуальну природу: з одного боку, система є цілісною та замкнутою одиницею, що спрямована на реалізацію базисних для неї функцій, а з іншого – будь-яка система є відкритою та перебуває в постійному русі. Критично важливим функціональним складником системи є спроможність її окремих елементів діяти в автономному режимі та продовжувати виконувати покладені на них функції в умовах часткового чи цілкового збою роботи інших елементів системи.

Система управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств є критично важливим складником забезпечення керованості їх базових бізнес-процесів, що формує ресурсні резерви для підвищення ефективності господарювання, масштабування діяльності, інноваційної модернізації виробничо-господарських комплексів, збільшення частки на ринку та покращення іміджу сільськогосподарських підприємств поряд з основними конкурентами.

Сучасна концепція управління конкурентоспроможністю підприємства базується на реалізації фундаментальних положень теорії управління, відповідно до яких ключовими елементами системи управління є мета, об'єкт і суб'єкт управління. Метою управління конкурентоспроможністю підприємства є гарантування сталого функціонування підприємства в умовах постійних

змін його економічного середовища. Об'єктом управління достатній рівень конкурентоспроможності, що необхідний для ведення конкурентної боротьби на ринку. Зі свого боку, суб'єктами управління конкурентоспроможністю підприємства є безпосередні працівники, що виконують менеджерські функції. Так, система управління конкурентоспроможністю – це сукупність взаємопов'язаних елементів, що об'єднані у блоки, цілеспрямована дія яких в комплексі вирішує завдання оперативного прийняття рішень з коригування на підставі періодичного розрахунку за даними статистичної інформації рівня конкурентоспроможності з метою його збереження чи зміни залежно від заданих масштабів діяльності або завдань стосовно їх зростання та управління [8, с.167, 173].

Система управління конкурентоспроможністю підприємства – це управлінська надбудова, що визначає стратегію та політику у сфері виробництва та збуту конкурентоспроможних товарів, цілі й відповідальність у цьому сегменті підприємства, що реалізуються з застосуванням таких засобів, як планування, оперативне корегування та підвищення ефективності управлінських процедур. Водночас суб'єктом конкурентоспроможності підприємства є цільова система, як інструмент управління нею, а об'єктом безпосередньо техніко-економічний процес, в ході якого під час створення продукції формуються її конкурентні переваги [7]. З цього стає очевидним, що побудова ефективної системи управління конкурентоспроможністю підприємства неможлива без забезпечення керованості бізнес-процесів, що мають пряму вплив на формування конкурентоспроможності продукції (товарів, послуг).

Рациональною є думка, що забезпечення належного рівня керованості системи управління конкурентоспроможністю підприємства є стратегічною метою, досягнення якої потребує необхідності консолідації управлінських ресурсів усіх підрозділів підприємства. Водночас система управління конкурентоспроможністю підприємства не націлена на забезпечення керованості всіх його бізнес-процесів, а лише тих, що включають в себе функції, пов'язані з розробленням та реалізацією конкурентної стратегії [12]. Так, системі управління конкурентоспроможністю підприємства притаманний чітко виражений цільовий характер, що визначає структурну будову та управлінські властивості цієї системи.

В. Балдинюк зазначає, що система управління конкурентоспроможністю підприємства є багатофункціональною системою, що складається з комплексу взаємопов'язаних елементів, які створюють певну цілісність. Структура системи управління конкурентоспроможністю утворена низкою структурних елементів, реалізація яких сприяє ефективній реалізації управлінських рішень у певній сфері діяльності [1]. Стратегічна важливість системного підходу до управління конкурентоспроможністю підприємства полягає в тому, що він, з одного боку, позиціонує процеси забезпечення конкурентоспроможності як єдине ціле, а з іншого – дає змогу орієнтуватися на зміцнення конкретних конкурентних переваг підприємства на ринку, серед яких: продукція, послуги, інформаційне забезпечення, виробничо-господарські бізнес-процеси, матеріально-технічне забезпечення, кадровий потенціал, фінансові ресурси тощо [6]. Так, реалізується синергійний управлінський

ефект у забезпеченні керованістю процесами формування конкурентоспроможністю підприємства загалом і його продукції (товарів, послуг), зокрема.

Система управління конкурентоспроможністю підприємства агрегується на засадах взаємодії підсистеми забезпечення та підтримки конкурентоспроможності, що забезпечує конкурентні переваги підприємства на різних сегментах цільового ринку. Зі свого боку, тривалі конкурентні переваги продукції забезпечуються на засадах гарантування належності їй чітко сформованих норм і стандартів якості. Управління конкурентоспроможністю підприємства полягає в систематичному та послідовному впливі на цільову систему її забезпечення в контексті гарантування її стійкості та розвитку адаптивних властивостей до змін умов ринкового середовища [9, с. 264]. Так, якісною змістовною характеристикою системи управління конкурентоспроможністю підприємства є її динамізм та спроможність оперативно реагувати на виклики економічного середовища, як внутрішнього, так і зовнішнього, відносно підприємства. З огляду на це, ефективність функціонування системою управління конкурентоспроможністю підприємства забезпечується на засадах еволюційного саморозвитку та самовдосконалення.

Управління конкурентоспроможністю підприємства є процесом, в якому діяльність, спрямована на досягнення цілей, розглядається не як одноразова дія, а як серія безперервних, взаємозалежних дій та функцій управління, що об'єднані сполучними процесами комунікацій і прийняття рішень [3]. Зі свого боку, стратегічним завданням системи управління конкурентоспроможністю підприємства є формалізація керованості управлінських дій в контексті досягнення базових функцій менеджменту (планування, організація, регулювання, мотивація та контроль). Передумова системності обумовлює необхідність формалізації управління конкурентоспроможністю підприємства як системи. Саме тому системний підхід дає змогу врахувати всі ключові взаємозв'язки та взаємодії в системі управління, що дає змогу у постановці цілей комплексно оцінювати чинники забезпечення конкурентоспроможності підприємства та спрямовувати управлінські рішення в сфері конкурентоспроможності на досягнення поставлених цілей [6, с. 346].

Конкурентоспроможність є необхідною умовою досягнення достатньої прибутковості підприємства на перспективу. Довгострокової конкурентоспроможності може бути досягнуто лише на засадах ефективного застосування конкурентного потенціалу підприємства, шляхом імплементації відповідної системи управління. Ця система є відділеною від зовнішнього середовища підприємства, однак перебуває з ним в тісній взаємодії у контексті мінімізації ризиків його дестабілізуючого впливу на процеси господарювання [11, с. 99]. Розвиток управлінських процесів забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства неможливе без врахування динамічної зміни смаків, потреб і споживачів аграрної продукції, яка не лише оцінюється з позицій її споживчих властивостей, але й безпекового впливу на здоров'я населення.

На рис. 1 подано структурну будову системи управління конкурентоспроможністю сільськогосподарського підприємства в сучасних умовах господарювання.

8. Павлова В.А., Губарев Р.В. Система управління конкурентоспроможністю підприємства. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2014. № 2 (17). С. 168-176.
9. Павлова О.В. Система управління конкурентоспроможністю продукції підприємств сільськогосподарського машинобудування. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2007. № 11. С. 261–267.
10. Савчук В.І., Корж Д.А. Системи управління конкурентоспроможністю. Київ, 2002. 310 с.
11. Фролова В.Ю. Системний підхід до управління конкурентоспроможністю підприємства. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2013. № 2 (22). С. 98-102.
12. Шинкаренко В.Г., Бондаренко А.С. Управління конкурентоздатністю підприємства. Харків, 2003. 186 с.
13. Янковий О.Г. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення: монографія. Одеса, 2013. 470 с.

References

1. Baldyniuk V.M. System of Enterprise Competitiveness Management. *Economy and Society*. 2022. Issue 42. (in Ukrainian).
2. Vlasniuk O. S. Theory and Practice of Economic Security in the System of Economic Science. National Institute for Problems of International Security under the National Security and Defense Council of Ukraine. Kyiv, 2008. 48 p. (in Ukrainian).
3. Voronkova A.E. Strategic Management of the Enterprise's Competitive Potential: Diagnostics and Organization. Luhansk, 2000. 310 p. (in Ukrainian).
4. Hrynko T.V. Factors of Enterprise Competitiveness. *State and Regions*, 2004. № 2. pp. 50–53. (in Ukrainian).
5. Dudnyk I.M. Introduction to the General Theory of Systems. Poltava, 2010. 129 p. (in Ukrainian).
6. Zhovnovach R.I. A Systemic Approach to Enterprise Competitiveness Management. *Scientific Papers of the Kirovohrad National Technical University: Economic Sciences*. 2010. Issue 18 (1). pp. 344–351. (in Ukrainian).
7. Kuzmin O.Ye., Horbal N.I. Management of International Competitiveness of the Enterprise. Lviv, 2005. 188 p. (in Ukrainian).
8. Pavlova V.A., Hubariiev R.V. System of Enterprise Competitiveness Management. *European Vector of Economic Development*. 2014. No. 2 (17). pp. 168–176. (in Ukrainian).
9. Pavlova O. V. (2007). System of Competitiveness Management of Agricultural Machinery Enterprises' Products. *Scientific Papers of the Kirovohrad National Technical University: Economic Sciences*. № 11. pp. 261–267. (in Ukrainian).
10. Savchuk V.I., Korzh D.A. Systems of Competitiveness Management. Kyiv, 2002. 310 p. (in Ukrainian).
11. Frolova V.Yu. A Systemic Approach to Enterprise Competitiveness Management. *Bulletin of Berdyansk University of Management and Business*. 2013. № 2 (22). pp. 98-102. (in Ukrainian).
12. Shynkarenko V.H., Bondarenko A.S. Enterprise Competitiveness Management. Kharkiv, 2003. 186 p. (in Ukrainian).
13. Yankovyi O.H. Enterprise Competitiveness: Level Assessment and Directions for Improvement: monograph. Odessa, 2013. 470 p. (in Ukrainian).

Volodymyr KOVALIV

PhD in Economics, Associate Professor, Lviv National Environmental University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2915-9990>
e-mail: volodymyrkovaliv@gmail.com

Viktoriiia KLETSYK

postgraduate student, Lviv National Environmental University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-0724-1421>
e-mail: klvictoria0524@gmail.com

FEATURES OF THE COMPETITIVENESS MANAGEMENT SYSTEM OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Introduction. The features of the system for managing the competitiveness of agricultural enterprises are shaped by the specific conditions of the agricultural sector, which plays a strategic role in Ukraine's economy. In the modern context of globalization, economic integration, and heightened competition, enterprises are compelled to seek new approaches to managing competitiveness. This process encompasses a set of measures aimed at ensuring the enterprise's stable market position, optimizing the use of resource potential, and creating added value.

The purpose of the paper is to optimize the use of primary resources, including land, labor, financial, and technical assets with the help of the management system. A significant focus is on clarifying the essence of concepts such as system, management system, and enterprise competitiveness management.

Results. Agricultural enterprises operate in an environment dominated by natural, economic, and social factors. Production seasonality, dependence on climatic conditions, limited land resources, and long production cycles significantly influence their operational efficiency. In this context, the competitiveness management system must integrate strategic, tactical, and operational decisions to account for both internal resources and external environmental factors. Competitiveness management depends on organizational culture, managerial competence, and the enterprise's ability to respond to external environmental changes. This conclusion follows from the analysis of concepts related to competitiveness management. Special attention should be given to the structural composition of the competitiveness management system in agricultural enterprises. In this regard, product competitiveness is determined not only by quality but also by compliance with environmental standards, certification, and producer reputation.

Conclusions. By analyzing scientific approaches to defining the theoretical and substantive characteristics of the competitiveness management system, an authorial definition of this concept has been formulated. It is defined as a set of organizational and management structures interacting based on balanced interconnections in the financial, production, innovation, human resource, and marketing domains of an agricultural enterprise, aimed at enhancing its competitive advantages in the agricultural market over the long term.

Keywords: competitiveness, agricultural enterprises, management system, organizational culture, competitive advantages, agricultural sector

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.12.6>
УДК 342.5

Світлана Анатоліївна КВАК

к.е.н., доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5104-0617>
e-mail: svitlana.kvak@lnu.edu.ua

Вадим Васильович КВАК

к.ю.н., Львівський університет бізнесу та права
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0675-8723>
e-mail: vadkvak@gmail.com

Ірина Володимирівна ПРОКОПОВИЧ-ПАВЛЮК

к.е.н., доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8316-0127>
e-mail: iryna.prokopovych-pavlyuk@lnu.edu.ua

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

У сучасних умовах стабільний розвиток підприємницької діяльності постає ключовим фактором позитивної динаміки соціально-економічного прогресу в будь-якій країні світу. Підприємницьку діяльність в Україні супроводжує багато чинників, частина з яких ускладнює її розвиток, зокрема політична та економічна нестабільність, вплив пандемії COVID-19, недосконалість нормативно-правової бази, воєнний стан, низький рівень капіталізації ринку та негативні умови для інвестування, а також проблеми з податковою системою.

Ключові слова: підприємництво, середнє та мале підприємство, концепція економічного та правового регулювання бізнесу

ВСТУП

Політична і економічна нестабільність, воєнний стан, а також глобальні економічні виклики, включаючи наслідки пандемії COVID-19, значно ускладнюють розвиток малого та середнього бізнесу. Багато підприємств стикаються з труднощами в залученні фінансів, нестабільністю попиту на продукцію та послуги, а також з труднощами в управлінні операційними витратами. Недосконалість нормативно-правової бази для регулювання бізнесу часто призводить до неясностей і непередбачуваності для підприємців. Часті зміни законодавства, недостатня правова захищеність, а також бюрократичні перепони заважають розвитку підприємств. Так, необхідно всебічно розглянути цю проблематику та шукати інноваційні рішення стабільного розвитку бізнесу.

Аналіз досліджень та публікацій

Проблема організації безперервного процесу розвитку малого та середнього бізнесу є предметом наукового інтересу багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених і теоретиків. Зокрема, Т. Вдовичак, О. Волошина, О. Павленко, А. Розмарина, М. Садиков, О. Маковоз, І. Чабан, Г. Остафійчук присвятили свої наукові роботи дослідженню теоретичних аспектів розвитку підприємництва. У економічній літературі багато уваги приділено нормативно-правовому забезпеченню підприємницької діяльності, зокрема в роботах М. Ільницького, Л. Маматова та ін. Дослідженням механізмів державного управління та регулювання підприємницькою діяльністю займались К. Кучерява, Ю. Орел та А. Балацька

МЕТА роботи полягає у проведенні комплексного дослідження, спрямованого на виявлення та аналіз ефективних концепцій економічного та правового регулювання з метою підвищення конкурентоспроможності,

стимулювання інноваційного потенціалу та сприяння стійкому розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. Для досягнення поставленої мети були визначені такі основні завдання:

- дослідити поняття підприємництва в системі економічного розвитку України;
- розглянути нормативно-правові акти забезпечення діяльності бізнесу в Україні;
- визначити напрямки вдосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності підприємництва в Україні.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ базуються на системному підході з виявлення прогалин і недоліків у нормативно-правовій базі регулювання підприємництва в Україні, створенні моделі нормативно-правового забезпечення управління діяльністю підприємств, аналізі та синтезі до визначення критеріїв поділу підприємств за розмірами, а також емпіричний метод.

РЕЗУЛЬТАТИ

Сучасний підхід до розуміння економічної сутності поняття «підприємство» не має єдиного визначення і є досить багатостороннім, оскільки він не обмежується рамками фінансових категорій.

Відповідно до ст. 62 Господарського кодексу України (ГКУ) підприємство – це самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому цим Кодексом та іншими законами [2].

Опрацювавши наукові та практичні джерела, формалізовано та узагальнено підходи до поняття «підприємство» (рис. 1).

Рис. 1. Багатовекторність тлумачення поняття «підприємство» (авторська розробка)

Дослідивши підходи до визначення поняття «підприємство», погоджуємось з думкою, що підприємство – це економічна та організаційна одиниця, яка об'єднує різні ресурси, такі як праця, капітал, техніка, для виробництва товарів або надання послуг з метою задоволення потреб ринку і отримання прибутку. Воно може бути правовою юридичною особою, що діє в межах закону і взаємодіє з економічним, соціальним та природним середовищем. У табл. 1 узагальнено критерії поділу підприємств на великі, середні та малі.

Правове забезпечення підприємницької діяльності визначається як система нормативно-правових актів, які регулюють умови та порядок здійснення підприємницької діяльності в конкретній країні чи юрисдикції.

Під час вивчення правового забезпечення підприємницької діяльності країни ключовими джерелами права, які дають змогу оцінити законодавчу основу в цій області, є Конституція України (КУ); кодекси України; Закони України; підзаконні нормативно-правові акти (рішення, укази тощо); внутрішні правила організацій (статут); міжнародні правові акти та стандарти та інші нормативно-правові акти.

КУ є основним правовим актом, що визначає конституційний лад та засади функціонування держави. Ось деякі ключові тези КУ, які стосуються діяльності підприємств:

– Ст. 42. Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Підприємницька діяльність депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування обмежується Законом. Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недоброговісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються Законом. Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів.

– Ст. 92. Виключно Законами України визначаються: правові засади і гарантії підприємництва; правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання.

– Ст. 18. Зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права.

– Ст. 13. Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах те-

риторії України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності українського народу. Від імені українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією. Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед Законом.

Ці статті визначають загальні принципи та рамки, які мають значення для підприємницької діяльності в Україні. Детальні аспекти регулювання підприємництва відображено в інших регламентах та нормативно-правових актах, таких як ГКУ, Закони про підприємництво та інші галузеві нормативи.

На основі дослідження нормативно-правового поля розроблено модель нормативно-правового забезпечення управління діяльністю підприємств в Україні (рис. 2).

Ця модель є комплексною і визначає правовий простір для управління підприємствами в Україні, сприяючи створенню стабільного та прозорого бізнес-середовища.

Система нормативно-правового забезпечення підприємницької діяльності України створює рамки для функціонування бізнесу, визначає права та обов'язки суб'єктів підприємницької діяльності, а також встановлює механізми взаємодії з державними органами та стейкхолдерами.

Проаналізуємо наповненість Кодексів України, які регулюють відносини у сфері формування, функціонування і ліквідації підприємств України (табл. 2).

Основними недоліками правового забезпечення підприємництва в Україні є:

- неоднозначність, нестабільність і суперечливість чинної нормативно-правової бази підприємництва;
- практично нефункціонуючий характер багатьох правових актів, дуже низька виконавча дисципліна до нормативно-правових документів;
- наявність у законодавстві багатьох нечітких норм, які за бажання можна піддати будь-якому трактуванню; необґрунтованість законодавчих обмежень та вимог, які містяться в окремих нормативно-правових актах.

На основі здійсненого дослідження правового забезпечення діяльності підприємств України можна стверджувати, що вдосконалення нормативно-правової бази діяльності бізнесу в Україні є важливим завданням для стимулювання економічного зростання та приваблення інвестицій. Напрями, які можуть сприяти покращенню умов для підприємництва, такі:

- спрощення процедур реєстрації та ліцензування шляхом впровадження онлайн-систем для реєстрації бізнесу та подання необхідних документів; зменшення адміністративних бар'єрів та скорочення строків розгляду заявок на отримання ліцензій;
- підвищення прозорості за рахунок забезпечення доступності та ясності нормативно-правових актів для підприємців; активного використання електронних ресурсів для публікації нормативних актів та їх змін;
- стимулювання застосування електронних сервісів, які б супроводжувалися впровадженням електронного документообігу та електронних підписів для зменшення паперової документації; розвитком електронних сервісів для оплати податків та подання звітності;

Таблиця 1 – Характеристика критеріїв поділу підприємств на великі, середні та малі (складено за [3])

Підприємство	Характеристика відбору
Мікропідприємства	Мікропідприємства – підприємства, показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом з таких критеріїв: – балансова вартість активів - до 350 тис. євро включно; – чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – до 700 тис. євро включно; – середня кількість працівників – до 10 осіб включно.
Малі підприємства	Малими є підприємства, які не відповідають критеріям для мікропідприємств та показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом з таких критеріїв: – балансова вартість активів – до 4 млн євро включно; – чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) - до 8 млн євро включно; – середня кількість працівників – до 50 осіб включно.
Середні підприємства	Середніми є підприємства, які не відповідають критеріям для малих підприємств та показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом з таких критеріїв: – балансова вартість активів – до 20 млн євро включно; – чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – до 40 млн євро включно; – середня кількість працівників – до 250 осіб включно.
Великі підприємства	Великими є підприємства, які не відповідають критеріям для середніх підприємств та показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв: – балансова вартість активів – понад 20 млн євро; – чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – понад 40 млн євро; – середня кількість працівників – понад 250 осіб.

Конституційне забезпечення	<ul style="list-style-type: none"> Конституція України визначає загальні принципи економічної системи та права власності, які стосуються також підприємств
Цивільно-господарське законодавство	<ul style="list-style-type: none"> Цивільний та Господарський кодекси України регулюють відносини, пов'язані з власністю, укладанням договорів, виконанням зобов'язань та ін. аспекти цивільних правовідносин
Корпоративне законодавство	<ul style="list-style-type: none"> Закон України "Про товариства з обмеженою відповідальністю", "Про господарські товариства" та ін. законодавчі акти регулюють створення, функціонування та ліквідацію товариств, а також визначають права та обов'язки учасників
Податкове законодавство	<ul style="list-style-type: none"> Податковий кодекс України визначає правила оподаткування підприємств, їх прибутку, майна та ін. оподатковуваних об'єктів Закон України "Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування"
Трудове законодавство	<ul style="list-style-type: none"> Законодавство, яке регулює відносини між підприємствами та працівниками, включаючи умови праці, оплату праці, соціальні гарантії та інші аспекти: Кодекс законів про працю України, Закон України "Про відпустки", Закон України "Про оплату праці"
Антимонopolьне законодавство	<ul style="list-style-type: none"> Закон України "Про захист економічної конкуренції" регулює питання, пов'язані з конкуренцією на ринку, запобіганням монополізації та недопущенням недобросовісної конкуренції.
Охорона довкілля та енергетичне законодавство	<ul style="list-style-type: none"> Законодавство, яке визначає вимоги щодо охорони навколишнього середовища, використання природних ресурсів та регулює енергетичний сектор: Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища", Закон України "Про оцінку впливу на довкілля", Закон України "Про управління відходами", Закон України "Про альтернативні джерела енергії", Закон України "Про ринок електричної енергії" та інші.
Фінансове та банківське законодавство	<ul style="list-style-type: none"> Законодавство, що стосується фінансової діяльності підприємств, включаючи взаємодію з банками, фінансові звіти та інші аспекти: Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність", Закон України "Про Національний банк України", Закон України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" та ін.

Рис. 2. Модель правового забезпечення управління діяльністю підприємств в Україні (авторська розробка)

Таблиця 2 – Характеристика наповненості Кодексів України у сфері формування, функціонування і ліквідації підприємств України (складено за [3])

Податковий Кодекс України (ПКУ)
ПКУ є визначальним правовим актом у сфері оподаткування та впливає на всі аспекти формування, функціонування та ліквідації підприємств в країні. У контексті формування підприємств, він регулює оподаткування прибутку, облік податкових зобов'язань та стимули для бізнесу. Стосовно функціонування він встановлює правила оподаткування обігу товарів і послуг, регламентує оподаткування заробітної плати, а також визначає правила взаємодії з податковими органами. У сфері ліквідації підприємств, він містить положення про оподаткування доходів від розподілу майна під час ліквідації, що стосується як підприємств, так і їхніх учасників. Так, ПКУ не лише визначає податковий режим, але й впливає на ключові аспекти фінансової діяльності та стратегічне управління підприємствами в Україні.
Цивільний Кодекс України (ЦКУ)
ЦКУ визначає основні норми цивільного права та відіграє ключову роль у правовому регулюванні формування, функціонування та ліквідації підприємств в Україні. У сфері формування підприємств він встановлює правила стосовно укладення та реєстрації господарських договорів, а також визначає правовий статус та власницькі права на майно підприємства. У розділі функціонування він регулює відносини з управління підприємствами, визначає права та обов'язки учасників господарських відносин. Стосовно ліквідації він містить положення про порядок припинення правового існування підприємства та розподіл його майна. Загальна наповненість ЦКУ визначає правовий механізм та засади функціонування підприємств, забезпечуючи їхню правову стабільність та захист інтересів.
Господарський Кодекс України (ГКУ)
ГКУ є ключовим правовим актом, що регулює господарські відносини в Україні. У сфері формування, функціонування та ліквідації підприємств він визначає правовий статус підприємства, порядок його заснування та реєстрації, управління та здійснення підприємницької діяльності. Крім того, він встановлює правила укладення та виконання господарських договорів, механізми захисту прав та інтересів підприємств у судовому порядку, а також норми, що стосуються ліквідації підприємства та розподілу його майна. Загальна наповненість ГКУ визначає основні принципи та механізми регулювання підприємницької діяльності в країні.

– покращення податкової системи за рахунок зменшення кількості податкових обов'язків; скорочення податкових ставок для стимулювання підприємницької активності;

– забезпечення прав підприємців шляхом гарантування захисту власності підприємців та ефективного врегулювання судових справ у господарській сфері;

– сприяння інноваціям та розвитку малих та середніх підприємств, що включає створення програм для підтримки стартапів та розвитку нових технологій;

– запобігання корупції за рахунок впровадження ефективних механізмів контролю в органах влади та бізнес-середовищі.

Ці заходи можуть сприяти покращенню умов для розвитку бізнесу в Україні та зробити її підприємницьке середовище більш конкурентоспроможним та привабливим для інвесторів.

З вище перелічених напрямів простежується ключова теза вдосконалення нормативно-правового поля, яка полягає у науково-технічному прогресі.

Міністерство цифрової трансформації офіційно презентували онлайн-платформу для підприємців Дія.Бізнес, що стала частиною масштабного проекту розвитку підприємництва в Україні.

Дія.Бізнес – це сайт для підприємців малого та середнього бізнесу. Портал працює в двох напрямках: інформаційна платформа і служба онлайн-консультацій. Ще одним заходом вдосконалення нормативно-правового забезпечення та сприяння розвитку підприємницького середовища є формування ефективного механізму держав-

ного регулювання.

Механізм державного регулювання малого та середнього підприємництва – це комплекс систематичних заходів, що сприяє не тільки розвитку підприємництва, а й вдосконаленню правового середовища його функціонування. Цей механізм включає в себе встановлення ефективних законодавчих стандартів, розроблення стимулювальних економічних політик, надання фінансової підтримки та послуг для малих та середніх підприємств, а також активну участь у створенні сприятливого бізнес-середовища.

Розглянемо схему реалізації фінансового механізму розвитку підприємництва (табл. 3) через фінансові інструменти.

ВИСНОВКИ

Для створення та функціонування ринкового середовища, що підтримує суб'єкти малого та середнього підприємництва на регіональному рівні, необхідно реалізувати такі заходи:

– підтримка розвитку малого та середнього бізнесу через підготовку спеціалістів, готових займатися підприємництвом;

– сприяння попиту на продукцію та послуги, які надає малий бізнес;

– надання інформаційних та консультаційних послуг для осіб, які мають намір розпочати підприємницьку діяльність;

– надання фінансової підтримки локального розвитку малого підприємництва.

Таблиця 3 – Фінансовий механізм розвитку малого та середнього бізнесу в Україні (складено за [8])

Рівні фінансових інструментів та важелів		
Державний (бюджетний) рівень	Ринковий (кредитний) рівень	Внутрішній рівень (механізм самофінансування)
<ul style="list-style-type: none"> – державні кредити; – національна та регіональні програми розвитку малого підприємництва; – дотації, субвенції, програмно-цільове фінансування; – державні гарантії за кредитами; – податкові пільги, податковий інвестиційний кредит, податкові канікули, відстрочення зі сплати податків; – податки, збори, обов'язкові платежі, штрафні санкції; – державні закупівлі. 	<ul style="list-style-type: none"> – кредити банків, позики кредитних спілок, ломбардів, інвестиційне кредитування; – вибір оптимальної схеми оподаткування; – франчайзинг та венчурне фінансування; – програми співпраці з професійними учасниками фінансового ринку; – страхове відшкодування; – лізинг, факторинг, форфейтинг. 	<ul style="list-style-type: none"> – вибір оптимальної схеми оподаткування; – поворотна фінансова допомога від засновників; – чистий прибуток, власний капітал, грошові фонди; – капітальні інвестиції; кошти від продажу ліквідних активів.

Список використаних джерел

1. Волошина О.А. Теоретичні аспекти визначення та сутності економічного розвитку підприємства. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 15. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/15_ukr/37.pdf
2. Господарський кодекс України. Від 16.01.2023 № 436-IV. Офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
3. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні. Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>
4. Ільницький М.С., Ільницький М.П. Нормативно-правове забезпечення формування джерел фінансування підприємства. *Наука і навчальний процес: матеріали XX Звітної науковопрактичної конференції* (м. Вінниця, 16 квітня 2020 р.) Вінниця, 2020. 268 с. URL: https://uu.edu.ua/upload/Nauka/Electronni_naukovi_vidannya/VSEI/materiali-XX-konferenciyi-nauka-i-navchalnij-proces-2020.pdf#page=190
5. Конституція України. Від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
6. Цивільний кодекс України. від 16.01.2003 р. №435-IV. Офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
7. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. №2755-VI. Офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
8. Балацька А. Сутність фінансового механізму розвитку малого та середнього бізнесу. *Економічний аналіз*. Т. 30. №1(1). 2020. URL: <http://econa.wunu.edu.ua/index.php/econa/article/view/1773>

References

1. Voloshyna O.A. Theoretical Aspects of the Definition and Essence of Economic Development of an Enterprise. *Economy and Society*. 2018. No.15. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/15_ukr/37.pdf (in Ukrainian).
2. The Commercial Code of Ukraine. No 436-IV of 16.01.2023 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (in Ukrainian).
3. On Accounting and Financial Reporting in Ukraine. Law of Ukraine. No 996-XIV of 16.07.1999 p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text/> (in Ukrainian).
4. Ilnytskyi M.S., Ilnytskyi M.P. Regulatory and Legal Support for the Formation of Enterprise Financing Sources. *Science and the Educational Process: materials of the 20th Reporting Scientific and Practical Conference* (Vinnytsia, April 16, 2020). Vinnytsia, 2020. 268 p. URL: https://uu.edu.ua/upload/Nauka/Electronni_naukovi_vidannya/VSEI/materiali-XX-konferenciyi-nauka-i-navchalnij-proces-2020.pdf#page=190 (in Ukrainian).
5. The Constitution of Ukraine. No 254k/96-VR of 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (in Ukrainian).
6. The Civil Code of Ukraine. Law of Ukraine. No 435-IV of 16.01.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (in Ukrainian).
7. The Tax Code of Ukraine. Law of Ukraine. No 2755-VI of 02.12.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (in Ukrainian).
8. Balatska A. The Essence of the Financial Mechanism for Developing Small and Medium-Sized Businesses. *Economic Analysis*. 2020. № 30(1). URL: <http://econa.wunu.edu.ua/index.php/econa/article/view/1773> (in Ukrainian).

Svitlana KVAK

PhD in Economics, Associate Professor, Ivan Franko National University of Lviv
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5104-0617>
e-mail: svitlana.kvak@lnu.edu.ua

Vadym KVAK

PhD in Legal Sciences, Lviv University of Business and Law
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0675-8723>
e-mail: vadkvak@gmail.com

Iryna PROKOPOVYCH-PAVLIUK

PhD in Economics, Associate Professor, Ivan Franko National University of Lviv
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8316-0127>
e-mail: iryna.prokopovych-pavlyuk@lnu.edu.ua

REGULATORY AND LEGAL FRAMEWORK FOR THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES IN UKRAINE

In contemporary conditions, the stable development of entrepreneurial activity serves as a key factor in driving socio-economic progress in any country worldwide. In Ukraine, entrepreneurial activity faces numerous challenges, including political and economic instability, the impact of the COVID-19 pandemic, an imperfect regulatory framework, martial law, low market capitalization, unfavorable investment conditions, and issues with the taxation system. The purpose of the paper is to conduct a comprehensive study of effective economic and legal regulatory concepts aimed at enhancing competitiveness, stimulating innovation potential, and supporting the sustainable development of small and medium-sized enterprises (SMEs) in Ukraine. Among the shortcomings of the legal framework governing entrepreneurship, the following can be highlighted: ambiguity, instability, and contradictions in the current regulatory framework; the practically non-functional nature of many legal acts; a very low level of compliance with regulatory documents; the presence of numerous vague legal norms that allow for arbitrary interpretation; and the unjustified restrictions and requirements found in some legislative acts. Improving the regulatory framework for business activity in Ukraine is a crucial task for fostering economic growth and attracting investments. Key areas for improvement include simplifying registration and licensing procedures by increasing transparency, promoting the use of electronic services, reforming the tax system, ensuring entrepreneurs' rights by safeguarding property rights and providing effective resolution of commercial disputes, and fostering innovation and the development of SMEs.

Keywords: entrepreneurship, small and medium-sized enterprises, SMEs, economic and legal business regulation concept

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.12.7>
УДК 336.7

Валентина Петрівна **ЛЕВЧЕНКО**

д.е.н., професор, Київський національний університет технологій та дизайну
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8444-5960>
e-mail: valentya.levchenko@gmail.com

Микита Олександрович **ЧЕРНИШОВ**

аспірант, Київський національний університет технологій та дизайну
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-3825-133X>
e-mail: 7378159@ukr.net

МОЖЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ БАНКУ НА ОСНОВІ П'ЯТИПЕЛЮСТКОВОЇ МОДЕЛІ

Статтю присвячено аналізу методів та підходів до забезпечення фінансової безпеки банківських установ. У статті розглянуто п'ятипелюсткову модель як інноваційний підхід для оцінювання та управління ризиками. Авторами запропоновано модель, з п'яти основних компонентів (пелюсток): економічна, правова, технологічна, організаційна та інформаційна безпека. Кожен з компонентів докладно проаналізовано, а також висвітлено їхній взаємозв'язок у забезпеченні стійкості та захищеності банківської діяльності. Запропоновано методичні рекомендації з практичного застосування п'ятипелюсткової моделі для покращення системи управління фінансовою безпекою банків.

Ключові слова: економічна безпека, інформаційна безпека, організаційна безпека, правова безпека, п'ятипелюсткова модель, технологічна безпека, фінансова безпека банку

ВСТУП

Криза в економіці України та військовий конфлікт із російською федерацією негативно вплинули на банківську систему країни: відтік вкладів населення, зростання простроченої заборгованості, девальваційні та інфляційні тенденції, банкрутство клієнтів банків і самих банків. У результаті погіршується економічна безпека країни, серйозно підраивається фінансова безпека окремих комерційних банків і банківської системи загалом, що зумовлює необхідність пошуку нових способів управління фінансовою стійкістю і фінансовою безпекою банківської системи загалом. У зв'язку з цим дедалі актуальнішою стає проблема аналізу наявних моделей оцінювання фінансової безпеки банків і банківської системи та розроблення нових методів і моделей з урахуванням кризових явищ у національній економіці та наслідків гібридної війни.

Завдання забезпечення сталого, стабільного та безпечного розвитку національної банківської системи в період соціально-економічних перетворень набуває особливої актуальності з огляду на те, що функціонування банківської системи в сучасних умовах ускладнюється виникненням кризових явищ у різних секторах економіки. Банківська діяльність завжди схильна до ризиків, можливих витоків інформації, внутрішніх і зовнішніх загроз. Тому забезпечення безпеки банків має першочергове значення. Світова фінансова система є головною причиною нинішньої глобальної економічної кризи та епіцентром подій. Нестабільність, безгосподарність і масштабність операцій на світових фінансових ринках призвели до економічної кризи, яка зачепила всі країни. Оскільки банківська система є важливим компонентом фінансової системи, питання фінансової безпеки банків сьогодні є одним із найпріоритетніших. Для української банківської системи це питання має особливе значення. Це пов'язано з тим, що фаза зростання неминує призводить до рецесії та пов'язаних з нею криз. Необхідність вирішення концептуального питання забезпечення

безпеки банківської діяльності також визначає важливість цієї теми. Це зумовлено повномасштабною війною в Україні, криміногенною обстановкою, наявністю в країні структур економічної розвідки та активною діяльністю транснаціональної організованої злочинності.

МЕТА статті – дослідження теоретичних та практичних підходів до управління фінансовою безпекою банку із застосуванням п'ятипелюсткової моделі, що об'єднує п'ять ключових аспектів: фінансовий аналіз, контроль ризиків, правове забезпечення, інформаційну безпеку та стратегічне планування. Завданням дослідження є розроблення практичних рекомендацій для забезпечення фінансової стабільності банківських установ на основі системної взаємодії цих компонентів, а також оцінювання ефективності такого підходу в умовах економічної нестабільності та посилення зовнішніх загроз.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для дослідження системи управління фінансовою безпекою банку на основі п'ятипелюсткової моделі застосовано матеріали та методи, які дають змогу комплексно оцінити всі компоненти моделі (фінансовий аналіз, контроль ризиків, правове забезпечення, інформаційна безпека та стратегічне планування) та взаємодію між ними.

Матеріали для дослідження:

1. Фінансова звітність банку: фінансові показники (баланс, звіт про прибутки та збитки, звіт про рух грошових коштів, звіт про власний капітал). Ця інформація є ключовою для аналізу результатів діяльності банку, його фінансового стану, фінансової стійкості, рентабельності та ліквідності.

2. Внутрішня документація з управління ризиками: регламенти, методики оцінювання ризиків, кредитні політики, програми управління ринковими, кредитними, операційними та іншими ризиками. Вони дають змогу зрозуміти політику банку стосовно контролю ризиків та можливості застосування запобіжних заходів для їх уникнення.

3. Нормативні акти та стандарти: закони, постанови

регуляторів (наприклад, Національного банку України), міжнародні стандарти (як-от стандарти Міжнародного комітету з фінансової звітності, вимоги FATCA). Вони регулюють діяльність банківського сектору та визначають правове середовище для банку.

4. Програми та політики інформаційної безпеки: внутрішні документи, що регулюють захист даних, заходи кібербезпеки, плани на випадок кіберзагроз. Ці матеріали показують, як банк захищає інформацію та протидіє кіберзагрозам.

5. Стратегічні плани розвитку: стратегічні документи, плани розвитку на середньо- і довгострокову перспективу, звіти про виконання стратегічних цілей. Вони дають змогу оцінити довгострокові плани банку стосовно фінансової стійкості та розширення діяльності.

РЕЗУЛЬТАТИ

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що проблематика фінансової безпеки банківської системи є актуальним питанням у багатьох вчених-економістів, таких як: О.І. Барановський, О.Б. Васильчизин, В.В. Вудвуд, В.А. Гамза, Я.В. Стельмах, Ю.А. Глушенко, Т.Г. Кубах, Є.Ю. Руденко, А.Є. Лісняк, І.М. Міро, Є.Ю. Мордань, О.С. Журавка, К.В. Діденко, Я.І. Кравченко, Л.А. Приступа, В.В. Коваль, Г.А. Кришталь, Б.В. Федорущенко, О.Й. Шевцова та багато інших. Проте, незважаючи на велику кількість наукових праць, присвячених банківській безпеці, питання аналізу рівня фінансової безпеки банків і банківської системи у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі ще недостатньо розроблено, оскільки немає єдиного вектора підходу до дослідження безпеки банківської діяльності та її основних складників.

Більшість наукових праць [1; 3; 5-7; 9; 14] і дослідницьких розробок присвячено аналізу економічної безпеки ширшої економічної категорії, а саме банків і банківської системи загалом. Однак, на наш погляд, виходячи з базових характеристик банків як фінансових посередників і фінансових підприємств, основною метою яких є отримання прибутку, головним стовпом банківської безпеки має бути фінансовий, а не економічний. Це пов'язано з тим, що підприємства є компонентами економічної системи та не є частиною будь-якої іншої централізованої підсистеми.

Тому ми вважаємо, що наукові дослідження в галузі банківської безпеки мають бути обмежені аналізом безпеки банківської діяльності. Виходячи з цієї позиції, метою цієї роботи є аналіз наявних методів, моделей і підходів до оцінки безпеки банків і банківської системи та вироблення методичних і практичних рекомендацій щодо їх удосконалення на основі вивчення наслідків кризи, гібридної війни та воєнного стану в Україні.

На сьогодні серед проблем захисту банківської діяльності від внутрішніх і зовнішніх загроз на перший план виходить необхідність забезпечення захисту фінансових ресурсів, інформації та майна комерційного банку, тобто створення системи його фінансової безпеки. Для банків особливо важливими є такі умови ефективної та безпечної діяльності, як забезпечення повернення кредитів, підвищення прибутковості, підтримання ліквідності, зниження ризиків. До числа загроз також належать напружена кримінальна ситуація в Україні, поява в країні на тлі повномасштабної війни з

росією активно діючих структур економічної розвідки, міжнародної організованої злочинності, повсюдне застосування жорстких методів впливу на банківські структури [2].

Проте наукові концепції та механізми забезпечення фінансової безпеки банківських операцій повністю ще не сформовано. Необхідний комплексний підхід до аналізу цієї проблеми. Сутність фінансової безпеки кредитних організацій полягає в забезпеченні організаційних, технічних і профілактичних заходів, які сприяють якісному захисту інтересів банків, забезпеченню повернення кредитів, підвищенню ліквідності активів, збільшенню статутного капіталу та збереженню матеріальних цінностей.

До суб'єктивних видів зовнішнього негативного впливу на фінансову безпеку відносяться методи та прийоми конкурентної боротьби, що застосовуються комерційними організаціями, які конкурують, для отримання додаткових переваг на ринку [15, с. 172]. Це цінова конкуренція, покращення якості та споживчих властивостей банківських продуктів, агресивна рекламна підтримка та сервісні програми, скорочення витрат, а також специфічні та недоступні види впливу, такі як промислове шпигунство і, навпаки, широка практика лобіювання в органах влади та управління

Система показників, що формується на основі внутрішніх джерел інформації, включає кілька основних інформаційних блоків, таких як показники бухгалтерської (фінансової) звітності, показники управлінського обліку, показники податкового обліку, а також нормативні та стратегічні показники, пов'язані зі стійким фінансовим зростанням організації (рис. 1).

Слід зазначити, що інформаційна структура, подана на цій схемі, не є універсальною і її може бути деталізовано залежно від специфіки, необхідної для її адаптації до особливостей конкретної організації, її галузі та технології виробництва. Однак наведені блоки інформації є важливими для аналізу фінансової безпеки банків [9, с. 12].

П'ятипелюсткова модель управління фінансовою безпекою банку є концептуальним підходом, що допомагає банкам структурувати та інтегрувати основні складники їх фінансової безпеки. Вона включає п'ять основних елементів («пелюсток»), які мають забезпечувати цілісну фінансову безпеку банківської установи (рис. 2).

Розглянемо кожен з них:

1. *Фінансовий аналіз.* Цей елемент охоплює ретельне дослідження фінансових показників банку для виявлення

Рис. 1. Показники, що сформовані з внутрішніх джерел інформації для формування інформаційного забезпечення аналізу фінансової безпеки банку (розроблено авторами)

Рис. 2. П'ятипелюсткова модель фінансової безпеки банку (розроблено авторами)

потенційних загроз і ризиків, пов'язаних з ліквідністю, платоспроможністю, ефективністю та рентабельністю. Регулярний фінансовий аналіз допомагає своєчасно виявити потенційні проблеми та вжити превентивних заходів для їх вирішення.

2. *Контроль ризиків.* Визначення та управління ризиками є ключовою функцією для фінансової безпеки банку. Ризики можуть включати кредитні, ринкові, операційні, юридичні та репутаційні. Цей елемент вимагає впровадження сучасних методів і моделей для управління та контролю ризиків.

3. *Правове забезпечення.* Важливо забезпечити дотримання банком усіх нормативно-правових актів, які регулюють банківську діяльність. Це включає регулярний аудит, проведення комплаєнс-контролю, уникнення юридичних ризиків та захист від можливих судових позовів і штрафів.

4. *Інформаційна безпека.* У сучасному світі інформаційна безпека є невід'ємною частиною загальної фінансової безпеки банку. До цього елемента входить захист інформаційних систем банку від кібератак, несанкціонованого доступу, витоку даних та інших загроз. Впровадження сучасних систем захисту інформації є необхідністю для захисту банківських даних та збереження довіри клієнтів.

5. *Стратегічне планування.* Цей елемент включає розроблення довгострокових планів, що допомагають банку стабільно розвиватися та залишатися фінансово стійким. Стратегічне планування враховує економічні тенденції, аналіз конкурентного середовища, і є основою для прийняття управлінських рішень.

Всі п'ять елементів моделі є взаємозалежними. Наприклад, ризики, виявлені під час фінансового аналізу, може бути враховано у процесі стратегічного планування; інвестиції в інформаційну безпеку сприяють зниженню операційних ризиків тощо [14, с. 11]. Так, комплексне застосування п'ятипелюсткової моделі дає змогу банку досягти високого рівня фінансової безпеки, що сприяє його стабільності, довірі з боку клієнтів і відповідності нормативним вимогам.

Взаємодія елементів п'ятипелюсткової моделі управління фінансовою безпекою банку є основою для досягнення комплексного захисту від ризиків та забезпечення стійкості банку. Кожен елемент цієї моделі посилює інші, забезпечуючи скоординоване управління фінансовою безпекою. Розглянемо, як саме взаємодіють п'ять елементів:

1. *Фінансовий аналіз та контроль ризиків.* Фінансовий аналіз надає необхідні дані для ідентифікації та оцінювання ризиків, що дає змогу ефективно контролювати їх на ранніх стадіях. Наприклад, виявлені під час фінансового аналізу загрози можуть бути основою для розроблення стратегій управління кредитними, ринковими чи операційними ризиками. Це дає змогу приймати рішення, що мінімізують негативний вплив ризиків на фінансовий стан банку.

2. *Контроль ризиків та правове забезпечення.* Ризик-менеджмент та правове забезпечення повинні тісно співпрацювати для уникнення юридичних та репутаційних ризиків. Комплаєнс-контроль допомагає забезпечити відповідність усіх операцій вимогам регуляторних органів і законодавства. Наприклад, контроль ризиків може виявити потенційні загрози порушення регуляторних норм, а правовий відділ розробить заходи з їх усунення.

3. *Правове забезпечення та інформаційна безпека.* Забезпечення правових аспектів інформаційної безпеки є важливим складником загальної безпеки банку. Правове забезпечення встановлює правила та політики стосовно захисту персональних і банківських даних, а інформаційна безпека гарантує дотримання цих правил. Також правове забезпечення допомагає захищати інтереси банку під час витоку або компрометації інформації.

4. *Інформаційна безпека та стратегічне планування.* Сучасні ризики у сфері кібербезпеки потребують інтеграції заходів інформаційної безпеки в загальну стратегію банку. Стратегічне планування має враховувати необхідність інвестицій у новітні технології захисту даних і підвищення кіберстійкості, що допоможе мінімізувати операційні та репутаційні ризики.

5. *Стратегічне планування та фінансовий аналіз.* Фінансовий аналіз є підґрунтям для розроблення стратегічних планів банку, оскільки він дає оцінку поточного стану і прогноз на майбутнє. Наприклад, стратегічне планування може передбачати залучення нових ресурсів або зміну напрямів інвестицій, якщо аналіз показує нестабільність у певних фінансових показниках. Це дає банку змогу адаптуватися до ринкових умов і підвищувати свою стійкість.

Скоординована взаємодія елементів п'ятипелюсткової моделі підсилює ефективність кожного компонента, забезпечує безперервний моніторинг і своєчасне реагування на будь-які загрози. Таке інтегроване управління сприяє не лише підвищенню фінансової безпеки банку, а й формуванню позитивного іміджу, довіри клієнтів і зростанню конкурентоспроможності.

Розглянемо для прикладу Акціонерне Товариство «Державний Ощадний Банк України» (далі – Ощадбанк). Ощадбанк за період 2020-2023 рр. адаптував свою стратегію та операційні дії в контексті змін зовнішнього середовища і ринку, включаючи вплив пандемії COVID-19 та воєнних дій в Україні, на основі п'ятипелюсткової моделі управління фінансовою безпекою банку. Оскільки Ощадбанк є найбільшим державним банком України зі значною клієнтською базою та обслуговує широкий спектр фінансових операцій, йому дуже важливо мати ефективну систему управління безпекою, яка забезпечувала б захист його активів від загроз [10].

1. *Фінансовий аналіз.* За цей період Ощадбанк демонстрував стабільні фінансові показники, хоча у 2022 р. через

повномасштабне вторгнення росії зросли витрати та ризики. У 2020-2021 рр. банк зберігав високий рівень ліквідності та рентабельності, незважаючи на пандемію COVID-19. Після початку війни Ощадбанк провів додатковий аналіз ризиків на основі кризових показників, що дало можливість швидко зреагувати на зниження прибутковості та зростання кредитних ризиків у перші місяці 2022 р. Станом на 2023 р. банк відновив стабільність фінансових потоків і продовжує розширювати та збільшувати кредитний портфель, зберігаючи стійкі фінансові показники [12].

2. *Контроль ризиків.* У 2020-2023 рр. Ощадбанк зосередився на контролі операційних, кредитних і ринкових ризиків. Під час пандемії банк розробив спеціальні програми підтримки для позичальників, які зіткнулися з фінансовими труднощами. У 2022 р. через зростання кредитного ризику банк посилив вимоги до оцінювання платоспроможності клієнтів і розробив додаткові механізми реструктуризації боргу для клієнтів із постраждалих від російської агресії регіонів. Завдяки цьому банк уникнув значного зростання частки непрацюючих кредитів та зміг підтримувати стійкість свого кредитного портфеля. Також банк активно працює над моніторингом ринкових ризиків, що дає змогу зменшити негативний вплив економічної нестабільності.

3. *Правове забезпечення.* Дотримання вимог регуляторних органів було критичним для Ощадбанк в умовах зростаючих регуляторних змін, зокрема стосовно захисту персональних даних і фінансового моніторингу в кризових умовах. У період воєнних дій банк посилив заходи з фінансового моніторингу транзакцій та запровадив спеціальні процедури перевірки клієнтів для виявлення підозрілих операцій. Крім того, Ощадбанк, будучи найбільшим державним банком України, неухильно дотримувався вимог Національного банку України [11], чинного законодавства України та міжнародних стандартів, забезпечуючи високий рівень правового контролю та зниження юридичних ризиків.

4. *Інформаційна безпека.* Через значне зростання кіберзагроз, зокрема кібератак на українські банки у 2022 р., Ощадбанк приділяв особливу увагу посиленню кібербезпеки. Банк збільшив інвестиції в інформаційну безпеку, впровадив багаторівневий захист даних та вдосконалив системи виявлення і запобігання кіберзагрозам. Регулярне навчання персоналу з інформаційної безпеки та періодичні аудити кіберстійкості стали обов'язковими заходами для захисту даних клієнтів і забезпечення безпеки всіх банківських операцій. Банк приділяв особливу увагу захисту критичної інформаційної інфраструктури, до якої відносяться інформаційні системи, що забезпечують основні операційні процеси банку. Банк активно впроваджував передові технології інформаційної безпеки, такі як хмарне зберігання даних, штучний інтелект та машинне навчання [13, с. 212].

5. *Стратегічне планування.* В умовах змінного зовнішнього середовища, особливо через економічну кризу та воєнні дії, Ощадбанк адаптував свою стратегічну політику. У 2020 р. банк акцентував на цифровій трансформації, що виявилось критично важливим під час карантинних обмежень. У 2022 р. банк зосередився на підтримці клієнтів у кризових умовах, зокрема через програми реструктуризації боргу та надання послуг дистанційного обслуговування. Стратегія на 2023 р. передба-

чала відновлення бізнесу, збільшення інвестицій у цифрові продукти та посилення контролю за ризиками.

Взаємодія елементів моделі в Ощадбанк за період 2020-2023 рр.:

- фінансовий аналіз став основою для прийняття управлінських рішень стосовно змін у стратегії, наприклад, адаптації кредитної політики та розроблення нових продуктів;

- контроль ризиків допоміг банку зберегти стійкість на тлі кризи, підтримуючи рівень ліквідності та платоспроможності;

- правове забезпечення захистило банк від юридичних ризиків у зв'язку з новими нормативними вимогами та ситуацією, що швидко змінювалася;

- інформаційна безпека забезпечила надійний захист клієнтських даних, що стало важливим фактором довіри клієнтів у період підвищених кіберзагроз;

- стратегічне планування дало банку змогу адаптуватися до нових умов ринку, зберігаючи конкурентоспроможність і стабільність.

Так, п'ятипелюсткова модель дала змогу Ощадбанку протягом 2020-2023 рр. успішно адаптуватися до зовнішніх викликів і зміцнити свою фінансову безпеку, зберігаючи надійність, що важливо для підтримки довіри клієнтів та ефективності роботи банку. Дослідження безпеки показало, що загалом система управління безпекою АТ «Державний ощадний банк України» є комплексною, системною та орієнтованою на постійне вдосконалення, що на сьогодні дає змогу забезпечувати високий рівень захищеності та стабільності фінансових операцій та активів цього банку.

ВИСНОВКИ

Крихкість системи економічної та фінансової безпеки та відсутність конструктивних методів захисту банківської діяльності сприяють нестабільності системи. Водночас немає науково обґрунтованих концепцій та механізмів забезпечення фінансової безпеки банківської діяльності.

Серед проблем, пов'язаних із захистом банківської діяльності від зовнішніх і внутрішніх загроз, зростає потреба у створенні механізмів захисту фінансових ресурсів, захисту інформації, майна та персоналу державних та комерційних банків, фінансового захисту банківської системи.

Значний внесок у досягнення мети підвищення ефективності фінансової безпеки банків може зробити підвищення прозорості банківської діяльності, посилення ефективності управління ризиками та покращення якості корпоративного управління, зокрема шляхом вдосконалення відносин між органами управління банку, акціонерами та зацікавленими особами.

Розвиток і подальше вдосконалення системи управління ризиками банку та її наближення до відповідних міжнародних стандартів сприятиме зниженню вразливості банку до ризиків, на які він наражається. У цьому контексті наведені вище заходи можуть мати позитивний вплив на зменшення ризиків для банків, на динаміку зростання їх активів поряд з темпами економічного зростання.

Роблячи висновки, можна відзначити, що дослідження можливості управління фінансовою безпекою банку на основі п'ятипелюсткової моделі показало, що

банкам дуже важливо приймати та своєчасно реалізувати у життя інноваційні рішення, для того щоб мати ще більш ефективну систему захисту всього банківського сектора економіки від зовнішніх та внутрішніх загроз. Для вдосконалення системи управління фінансовою безпекою банків України рекомендується застосовувати запропоновану авторами п'ятипелюсткову комплексну модель. Ця модель передбачає кількісне та якісне оцінювання поточного економічного стану банку, іден-

тифікацію критичних моментів фінансового стану та прогнозування майбутньої діяльності відповідно до стратегії розвитку, враховуючи потенційні шоки.

Результати проведеного дослідження є актуальним доповненням до розуміння проблем безпеки в банківському секторі та можуть бути корисними для фахівців у галузі фінансів, а також для управлінців та регуляторів, які вивчають і вдосконалюють практики управління безпекою в банківській сфері.

Список використаних джерел

1. Kryshchal H. Financial security of the banking system of Ukraine under the conditions of martial state: classification of possible threats. *Management and Entrepreneurship: Trends of Development*. 2023. № 4(26). С. 39- 47. URL: <https://doi.org/10.26661/2522-1566/2023-4/26-03>
2. Волкова Н.І., Панченко А. В. Вибір методів оцінювання фінансової безпеки банків та прогнозування індикаторів. *Ефективна економіка*. 2022. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2022_11_55
3. Дробязко А.О., Любіч О., Олійник Д.І. Оптимізація моделей бізнесу державних банків в умовах посилення вимог до фінансової безпеки у 2022 році. *Фінанси України*. 2022. № 1. С. 74–89.
4. Дронь М.А. Управління фінансовими ризиками банку за внутрішніми лініями безпеки. *Ефективна економіка*. 2022. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2022_6_34
5. Дубровін О.В. Забезпечення фінансової безпеки у банківському секторі: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Львів, 2020. 24 с.
6. Карчева Г., Карчева І. Теоретичні та практичні аспекти управління фінансово-економічною безпекою банків. *Економічний аналіз*. 2022. Т. 32. № 1. С. 168-198. URL: <https://doi.org/10.35774/econa2022.01.188>
7. Москвін Б.Ю. Економічна безпека фінансових інституцій в умовах воєнного стану в Україні. *Економіка і організація управління*. 2022. № 2 (46). С. 110-119. URL: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2022.2.11>
8. Мушеник І.М., Грушецький С.М. Забезпечення фінансової безпеки України в період воєнного часу та в умовах фінансової інклюзії. *Modern Economics*. 2022. № 32. С. 70-74. URL: [https://doi.org/10.31521/modecon.V32\(2022\)-09](https://doi.org/10.31521/modecon.V32(2022)-09)
9. Родченко С.С. Вартісно-орієнтована стратегія забезпечення фінансової безпеки комерційних банків: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 21.04.02. Харків, 2019. 26 с.
10. Офіційний сайт АТ «Ощадбанк». URL: www.oschadbank.ua/
11. Офіційний сайт Національного банку України. URL: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44575
12. Фінансова звітність АТ "Ощадбанк". URL: <https://www.oschadbank.ua/finansova-zvitnist>
13. Чернишов М.О., Левченко В.П. Особливості системи управління безпекою Акціонерного Товариства "Державний ощадний банк України". *Інтернаука. Серія: «Економічні науки»*. 2024. № 5 (85). С. 211-223.
14. Шпильовий Б.В. Система фінансової безпеки банків України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Київ, 2020. 20 с.
15. Шульга О.А. Стратегія забезпечення фінансової безпеки банківської установи та сучасні аспекти її діагностики. *Інфраструктура ринку*. 2023. №70. С. 171-175. URL: <https://doi.org/10.32782/infrastructure70-30>

References

1. Kryshchal H. Financial security of the banking system of Ukraine under the conditions of martial state: classification of possible threats. *Management and Entrepreneurship: Trends of Development*. 2023. № 4(26). С. 39- 47. URL: <https://doi.org/10.26661/2522-1566/2023-4/26-03>
2. Volkova N.I., Panchenko A.V. Selection of methods for assessing the financial security of banks and forecasting indicators. *Efficient economy*. 2022. No. 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2022_11_55 [in Ukrainian].
3. Drobiazko A., Liubych O., Oliynyk D. Optimisation of business models of state-owned banks in the context of tightening requirements for financial security in 2022. *Finances of Ukraine*. 2022. № 1. pp. 74–89. [in Ukrainian].
4. Dron M.A. Management of financial risks of the bank by internal security lines. *Effective Economy*. 2022. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2022_6_34 [in Ukrainian].
5. Dubrovin O.V. Ensuring financial security in the banking sector: dis. thesis ... PhD in Economic Sciences: 08.00.08. Lviv, 2020. 24 p. [in Ukrainian].
6. Karcheva H., Karcheva I. Theoretical and practical aspects of managing the financial and economic security of banks. *Economic analysis*. 2022. Vol 32, № 1. pp. 168-198. URL: <https://doi.org/10.35774/econa2022.01.188> [in Ukrainian].
7. Moskvyn B.Y. Economic security of financial institutions in the conditions of martial law in Ukraine. *Economics and management organization*. 2022. № 2 (46). pp. 110-119. URL: [10.31558/2307-2318.2022.2.11](https://doi.org/10.31558/2307-2318.2022.2.11) [in Ukrainian].
8. Mushenyk I.M., Hrushetskyi S.M. Ensuring the financial security of Ukraine during wartime and in terms of financial inclusion. *Modern Economics*. 2022. № 32. pp. 70-74. URL: [https://doi.org/10.31521/modecon.V32\(2022\)-09](https://doi.org/10.31521/modecon.V32(2022)-09) [in Ukrainian].
9. Rodchenko S.S. Value-oriented strategy for ensuring the financial security of commercial banks: dis. thesis ... PhD in Economic Sciences: 21.04.02. Kharkiv, 2019. 26 p. [in Ukrainian].
10. Official website of JSC "Oschadbank". URL: www.oschadbank.ua/ [in Ukrainian].
11. Official website of the National Bank of Ukraine. URL: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44575 [in Ukrainian].
12. Financial statements of the bank JSC "Oschadbank". URL: <https://www.oschadbank.ua/finansova-zvitnist> [in Ukrainian].
13. Chernyshov M.O., Levchenko V.P. Features of the security management system of the Joint Stock Company "State Savings Bank of Ukraine". *Interscience. Series: "Economic Sciences"*. 2024. № 5 (85). pp. 211-223. [in Ukrainian].
14. Shpylyovyi B.V. The system of financial security of banks of Ukraine: dis. thesis ... PhD in Economic Sciences: 08.00.08. Kyiv, 2020. 20 p. [in Ukrainian].
15. Shulha O.A. The strategy of ensuring the financial security of a banking institution and modern aspects of its diagnostics. *Market infrastructure*. 2023. №70. pp. 171-175. URL: <https://doi.org/10.32782/infrastructure70-30> [in Ukrainian].

Valentyna LEVCHENKO

Doctor of Economics, Professor, Kyiv National University of Technology and Design

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8444-5960>

e-mail: valentyna.levchenko@gmail.com

Mykyta CHERNYSHOV

postgraduate student, Kyiv National University of Technology and Design

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-3825-133X>

e-mail: 7378159@ukr.net

POSSIBILITIES OF MANAGING THE BANK'S FINANCIAL SECURITY BASED ON THE FIVE-PETAL MODEL

The paper is devoted to the analysis of methods and approaches to ensuring the financial security of banking institutions.

The purpose of the paper is to study theoretical and practical approaches to managing the financial security of a bank using the five-petal model and develop methodological recommendations for their practical application.

As a result of the research, it was established that the banking sector of Ukraine, despite the war that has begun, continues to operate smoothly, while implementing measures to strengthen its stability, strength and security. It is determined that the financial security of the banking system is an important component of the country's financial and national security. The paper considers the five-petal model as an innovative approach to assessing and managing risks. The authors proposes a model consisting of five main components (petals): economic, legal, technological, organizational and information security. The authors offers methodological recommendations for the practical application of the five-petal model to improve the financial security management system of banks, which allows reducing the level of risks and increasing the efficiency of financial operations.

The results of the study are a relevant addition to the understanding of security problems in the banking sector and can be useful for financial specialists, as well as for managers and regulators who study and improve security management practices in the banking sector.

Conclusions. To improve the financial security management system of Ukrainian banks, it is recommended to use the five-petal complex model proposed by the author. This model provides for a quantitative and qualitative assessment of the current economic condition of the bank, identification of critical moments of the financial condition and forecasting of future activities in accordance with the development strategy, taking into account potential shocks.

Keywords: *economic security, information security, organizational security, legal security, five-petal model, technological security, financial security of the bank*

Вікторія Олександрівна **МОГИЛЕВСЬКА**

п.н.с., Центр воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3939-7717>

e-mail: vikimogylevska@gmail.com

РОЛЬ ОБОРОННОГО ПЛАНУВАННЯ В МЕХАНІЗМІ УПРАВЛІННЯ ОБОРОННИМИ РЕСУРСАМИ

Статтю присвячено аналізу процесу забезпечення ефективного управління оборонними ресурсами. Висвітлено чинники, які впливають на загальну ефективність управління оборонними ресурсами. До основних з них відносять такі: досконалість механізму як оборонного, так і бюджетного планування, достатність всього ресурсного потенціалу країни, який стосується забезпечення оборонних потреб на окреслений період часу; рівень воєнної безпеки держави, стан розвитку науково-технічного потенціалу країни та професійний рівень фахівців, які долучаються до управління оборонними ресурсами на різних рівнях. Обґрунтовано важливість проведення оборонного планування, що включає в себе окреслення пріоритетів та напрямів розвитку сил оборони. Детально розглянуто завдання, які спрямовано на посилення обороноздатності Збройних Сил України у середньостроковій перспективі. Важливість оборонного планування підтверджено досвідом передових країн світу, зокрема країн, які є членами НАТО.

Ключові слова: обороноздатність, оборонне планування, управління оборонними ресурсами

ВСТУП

Для того щоб успішно протидіяти гібридній агресії на сучасному етапі, варто акцентувати зусилля держави на те, щоб вдосконалити розвідувальні, військові, кібербезпекові та інші напрями оборони. Водночас важливим питанням є залучення додаткової допомоги від країн-партнерів та розширення партнерства з іншими країнами світу. Тому доцільно дослідити наявний механізм управління оборонними ресурсами з врахуванням передового досвіду різних країн НАТО та наявного досвіду за період повномасштабної агресії РФ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженням питання оборонного планування в механізмі управління оборонними ресурсами займалися такі вчені як В. Богданович, М. Денежкін, І. Корж, П. Крикун, А. Лобанов, А. Петренко, І. Романченко, Ф. Саганюк, О. Семенко, Л. Скуріневська, О. Сурков, О. Устименко та ін. Однак важливість оборонного планування в механізмі управління оборонними ресурсами залишається відкритим та актуальним питанням для подальшого вивчення.

МЕТА статті полягає у дослідженні необхідності та ролі оборонного планування в механізмі управління оборонними ресурсами, який впливає на обороноздатність Збройних Сил України (ЗСУ) у середньостроковій перспективі.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною основою статті є нормативно-правові акти, монографії та матеріали періодичних видань. У дослідженні застосовано методи індукції та дедукції, системного аналізу та синтезу, а також метод узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Процес забезпечення ефективного управління оборонними ресурсами можливий тоді, коли відбувається їх чітке планування та прогнозування з врахування різних чинників. До основних з них, які безпосередньо впливають на загальну ефективність управління оборонними ресурсами відносять такі:

- досконалість механізму як оборонного, так і бю-

джетного планування;

- достатність всього ресурсного потенціалу країни на напрямі забезпечення оборонних потреб на окреслений період часу;

- рівень воєнної безпеки держави;

- стан розвитку науково-технічного потенціалу країни;

- професійний рівень фахівців, які долучаються до управління оборонними ресурсами на різних рівнях.

Механізм управління оборонними ресурсами являє собою пошук воєнно-економічних рішень раціонального характеру, які стосуються розвитку силових структур країни, завдання яких полягає в надійній обороні країни. В основу його механізму передусім вкладають можливість вирішення різних задач. Водночас досить складно стверджувати про одне можливе оптимальне рішення в цій сфері, оскільки його точність залежить від якості вхідних даних та методів пошуку. Якісне рішення того чи іншого питання вимагає високої кваліфікації персоналу та більше часу [3].

Тому важливе місце в цьому посідає оборонне планування, що є важливим процесом, для того щоб забезпечити обороноздатність країни. В Україні воно базується на законодавстві про національну безпеку та розробляється на основі концепції оборонного планування на стратегічному рівні. Крім цього, оборонне планування включає в себе окреслення пріоритетів та напрямів розвитку сил оборони, інфраструктури та підготовки військ, озброєння та військової техніки. Воно передбачає розробку програм, концепцій та планів з врахуванням потенційних та реальних загроз, а також фінансових можливостей країни [1].

Для проведення успішного оборонного планування в Україні застосовується методологія планування на базі спроможностей ЗСУ. Інакше кажучи, планування проводиться як з врахуванням наявних, так і потенційних спроможностей ЗСУ, що застосовуються для вирішення завдань оборони. Під час планування враховуються всі стратегічні, оперативні, тактичні, технічні та фінансові питання. Так, визначаються потрібні якість та кількість зброї і військової техніки, потрібні ресурси, трудові кадри, інфраструктура та технології для втілення поставлених цілей. Важливим аспектом обо-

ронного планування є дослідження загроз та сценаріїв виникнення можливих конфліктів. Це передусім включає оцінювання противників, їх намірів та можливостей, а також аналіз внутрішніх чинників, які мають вплив на оборонну політику з урахуванням геополітичної обстановки [2].

Враховуючи ситуацію, яка зараз склалася в країні, основний пріоритет має полягати у збільшенні обороноздатності ЗСУ та інших військових структур, для того щоб ефективно виконувати поставлені завдання. Завданнями у посиленні обороноздатності ЗСУ є такі (рис. 1).

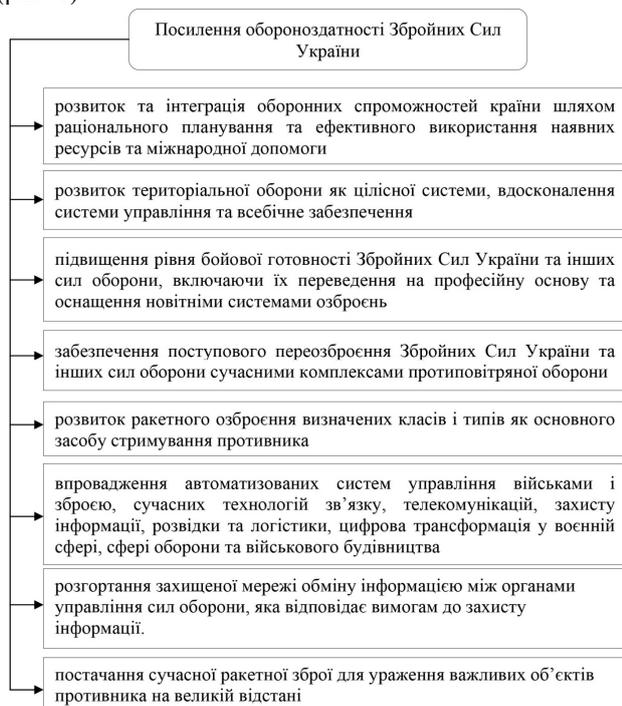

Рис. 1. Завдання, які спрямовані на посилення обороноздатності Збройних Сил України у середньостроковій перспективі [5]

Важливість оборонного планування підтверджується досвідом передових країн світу. Так, оборонне планування в НАТО є постійним процесом, що включає в себе моніторинг та контроль на всіх етапах. В цих країнах Міжнародний військовий штаб та Міжнародний секретаріат розробляють рекомендації, застосовуючи аналіз та оцінювання ситуації у світі. Відповідно до наведених рекомендацій розробляються «Керівні вказівки міністрів». Завдяки цьому документу визнача-

ються стратегічні завдання та цілі, а також рекомендації, які спрямовуються на реалізацію стратегії та політики Альянсу. Водночас національні плани мають розроблятися на основі наведених «Керівних вказівок міністрів» для кожної окремої держави-члена. Цей процес є одним із перших при плануванні військових сил. Стратегічним командуванням Операційно-стратегічними силами НАТО з трансформації розробляються «Цільові завдання з розвитку збройних сил НАТО». Переважно ці завдання спрямовуються на те, щоб забезпечити операційну здатність НАТО на виконання всього спектру операцій. Вони є базою для ефективного планування та розгляду на Північноатлантичній раді, що окреслюють стратегічний напрямок розвитку Збройних Сил НАТО [4].

Водночас оцінювання оборонних питань є третім етапом всього циклу планування в НАТО кожного року. Під час аналізу оцінюються плани розвитку Збройних Сил держав-членів НАТО з врахуванням їх фінансових можливостей на індивідуальній основі. Для прикладу, «Цільові завдання НАТО» розробляються на десятирічний період. Цей аналіз дає можливість окреслити наскільки держави-члени зможуть виконати власні зобов'язання та запровадити стандарти НАТО в своїх оборонних та фінансових планах [6].

Важливим напрямом в цьому аспекті є запровадження матриці відповідальності з чітким переліком завдань, що є важливим етапом для реалізації системи оборонного планування. Такий підхід дає можливість чітко визначити структуру, відповідальних за виконання завдань та забезпечити їх скоординовану роботу. Це дає змогу полегшити прийняття управлінських рішень, уникнути дублювання функцій та забезпечити ефективну взаємодію між структурами системи оборони.

ВИСНОВОК

Отже, в механізмі управління оборонними ресурсами важливим складником є стратегічний рівень оборонного планування, що передбачає окреслення завдань та відповідальності всіх структур держав, які залучаються до оборони. Це дає змогу оперативно, ефективно та якісно виконувати завдання в області безпеки та оборони кожної країни. Саме це планування є важливим інструментом для забезпечення координації та співпраці між різними країнами та національними структурами у забезпеченні безпеки.

Список використаних джерел

- Корж І. Удосконалення законодавства України у сфері оборони: політичні і професійний аспекти. *Збірник матеріалів науково-практичної конференції Розвиток законодавства України у сфері оборони: проблеми адаптації до стандартів НАТО та шляхи їх вирішення* (м. Київ, 23.04.2021). Київ, 2021. С. 121–125.
- Петренко А. Г. Щодо впровадження оборонного менеджменту та управління змінами в Міністерстві оборони України. *Наука і оборона*. 2019. № 2. С. 3–8.
- Саганюк Ф.Д., Устименко О.В. Оборонний менеджмент: управління ризиками: монографія. Київ, 2022. 324 с.
- Семенко О., Скуріневська Л. Показники та критерії оцінювання ефективності функціонування системи управління оборонними ресурсами сектору безпеки та оборони України (структура, зміст). *Journal of Scientific Papers «Social Development and Security»*. 2023. № 2. С. 112–128. URL: <https://doi.org/10.33445/sds.2023.13.2.10>.
- Стан і перспективи розвитку системи оборонного планування в Збройних Силах України / І.С. Романченко та ін. *Наука і оборона*. 2017. Вип. № 1. С. 25–30. URL: <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2017-0-1-25-30>.
- Сурков О.О., Лобанов А.А. Розроблення цілісної методології стратегічного планування розвитку Збройних Сил України на основі спроможностей. *Збірник наукових праць Державного науково-дослідного інституту випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки*. 2021. Вип. № 3(9). С. 130–144.

References

1. Korzh I. Improving Ukrainian legislation in the field of defense: political and professional aspects. *Collection of materials of the scientific and practical conference Development of Ukrainian legislation in the field of defense: problems of adaptation to NATO standards and ways of their solution* (Kyiv, 23.04.2021), Kyiv, 2021. pp. 121–125. (in Ukrainian).
2. Regarding the implementation of defense management and change management in the Ministry of Defense of Ukraine. *Science and Defense*. 2019. № 2. pp. 3-8. (in Ukrainian).
3. Defense Management: Risk Management: Monograph. Kyiv, 2022. 324 s. (in Ukrainian).
4. Indicators and criteria for assessing the effectiveness of the defense resources management system of the security and defense sector of Ukraine (structure, content). *Journal of Scientific Papers "Social Development and Security"*. 2023. № 2. pp. 112–128. URL: <https://doi.org/10.33445/sds.2023.13.2.10>. (in Ukrainian).
5. Status and prospects for the development of the defense planning system in the Armed Forces of Ukraine / I.S. Romanchenko et al. *Science and Defense*. 2017. № 1. pp. 25–30. URL: <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2017-0-1-25-30>. (in Ukrainian).
6. Surkov O.O., Lobanov A.A. Development of a holistic methodology for strategic planning of the development of the Armed Forces of Ukraine based on capabilities. *Collection of scientific works of the State Research Institute for Testing and Certification of Armaments and Military Equipment*. 2021. № 3(9). pp. 130-144. (in Ukrainian).

Viktorii MOHYLEVSKA

Leading Researcher, The center for military-strategic research of the National defense university of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3939-7717>

e-mail: vikimogylevska@gmail.com

THE ROLE OF DEFENSE PLANNING IN THE DEFENSE RESOURCE MANAGEMENT MECHANISM

The paper is devoted to the analysis of the process of ensuring effective management of defense resources. The paper highlights the factors that affect the overall effectiveness of defense resource management. The main ones include the following: the perfection of the mechanism of both defense and budget planning, the sufficiency of the entire resource potential of the country, which concerns the provision of defense needs for a specified period of time; the level of military security of the state, the state of development of the country's scientific and technical potential and the professional level of specialists involved in the management of defense resources at various levels. The importance of conducting defense planning is substantiated, which includes outlining priorities and directions for the development of defense forces. The tasks aimed at strengthening the defense capability of the Armed Forces of Ukraine in the medium term are considered in detail. Among them, the following should be highlighted: strengthening the defense capability of the Armed Forces of Ukraine; development and integration of the country's defense capabilities through rational planning and effective use of available resources and international assistance; development of territorial defense as an integrated system, improvement of the control system and comprehensive support; increasing the level of combat readiness of the Armed Forces of Ukraine and other defense forces, including their transfer to a professional basis and equipping with the latest weapons systems; ensuring the gradual rearmament of the Armed Forces of Ukraine and other defense forces with modern air defense complexes; development of missile weapons of certain classes and types as the main means of deterring the enemy; introduction of automated systems for commanding troops and weapons, modern communication technologies, telecommunications, information protection, intelligence and logistics, digital transformation in the military sphere, the defense sphere and military construction; deployment of a secure information exchange network between defense force management bodies, which meets the requirements for the protection and supply of modern missile weapons to destroy important enemy objects at long distances. The importance of defense planning has been confirmed by the experience of advanced countries in the world, in particular countries that are members of NATO.

Keywords: defense capability, defense planning, defense resource management

Сергій Олександрович **ОСТРЯНИН**

доктор філософії, доцент, Національний технічний університет "Дніпровська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9012-9913>

e-mail: serge.ostrianyn@gmail.com

Оксана Юрїївна **ПРИХОДЧЕНКО**

к.е.н., доцент, Національний технічний університет "Дніпровська політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5080-737X>

e-mail: oksana.prykhodchenko@gmail.com

ОПТИМІЗАЦІЯ ЧИСЛА КАС ТОРГІВЕЛЬНОЇ МЕРЕЖІ З ВИКОРИСТАННЯМ ІМІТАЦІЙНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ЗАСОБАМИ МОВИ ПРОГРАМУВАННЯ PYTHON

У статті розглянуто застосування імітаційного моделювання для оптимізації чисельності кас супермаркетів у торговельних мережах. На основі аналізу динаміки клієнтотоку, продуктивності кас та допустимого часу очікування клієнтів у черзі розроблено і випробувано модель, яка дає змогу визначити оптимальне число кас залежно від розташування магазину, типу дня та змінних параметрів системи обслуговування. Встановлено залежності між параметрами клієнтотоку, продуктивності кас та витратами, що дозволило сформулювати рекомендації для управління чисельністю кас у супермаркетах. Запропоновані методи враховують чутливість системи обслуговування до змін параметрів сценаріїв, таких як продуктивність кас, інтенсивність клієнтотоку та допустимий час очікування.

Ключові слова: імітаційне моделювання, оптимізація чисельності кас, клієнтотік, продуктивність кас, ритейл

ВСТУП

Дослідження ефективності роботи касових систем супермаркетів є актуальним завданням у контексті оптимізації витрат та покращення обслуговування клієнтів. Супермаркети в різних типах розташувань мають свої унікальні характеристики клієнтотоку та завантаженості, що потребує адаптивних підходів до управління ресурсами, такими як кількість кас. Застосування імітаційного моделювання дає змогу аналізувати вплив параметрів, таких як інтенсивність клієнтотоку, продуктивність кас та толерантність до часу очікування, на оптимальне число кас та загальні витрати [1]. Це дослідження спрямоване на визначення залежностей між ключовими параметрами та розроблення рекомендацій для управління системами обслуговування в супермаркетах.

Об'єктом дослідження є касова лінія магазину торговельної мережі. Предметом дослідження є методи оптимізації кількості кас у супермаркетах різних типів для забезпечення мінімальних витрат на утримання кас та втрат від необслугованих клієнтів за умов змінної динаміки клієнтотоку та допустимого часу очікування клієнтів у черзі. Завданнями дослідження є аналіз динаміки завантаженості супермаркетів залежно від характеру місцерозташування, розроблення і застосування імітаційної моделі роботи системи кас для різних сценаріїв розташування і значень параметрів за теорією черг, визначення оптимального числа кас для різних сценаріїв і аналіз чутливості оптимального числа кас до різних параметрів системи кас, формулювання практичних рекомендацій стосовно оптимального планування кількості кас. Дістали подальшого розвитку методи керування касовою лінією в торговельній мережі з врахуванням зміни завантаженості залежно від часу доби за критеріями мінімізації витрат.

МЕТА дослідження – визначення оптимального числа кас для різних типів супермаркетів на основі мінімізації витрат, що включають втрати через тривалий час очікування та витрати на утримання кас. Це досягається

через аналіз чутливості системи до змін ключових параметрів, таких як інтенсивність клієнтотоку, продуктивність кас та максимально допустимий час очікування в черзі.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для виконання дослідження застосовано роботи вітчизняних і зарубіжних вчених. До переліку застосованих методів дослідження входить теорія черг та імітаційне моделювання, реалізоване із застосуванням пакету `simpy` мови програмування Python, для моделювання пропускну здатності касової лінії магазину для різних параметрів; аналіз чутливості для визначення найбільш впливових факторів для вибору числа кас, класифікаційний аналіз і аналіз основних компонент для визначення типів патернів навантаження залежно від розташування магазину.

РЕЗУЛЬТАТИ

Розглянуто роботу системи обслуговування в торговельній мережі, зокрема діяльність касової лінії. Здійснено аналіз різних сценаріїв і визначено оптимальну кількість діючих кас на основі цих сценаріїв.

Для виконання імітаційного моделювання діяльності касової лінії в різний час доби необхідно визначити такий перелік параметрів, що характеризують даний процес:

1. *Інтенсивність потоку клієнтів (λ):* середня кількість клієнтів за одиницю часу.
2. *Час обслуговування (μ):* середній час, необхідний для обслуговування одного клієнта.
3. *Час пікових і непікових навантажень:* необхідно відстежити, коли потік клієнтів змінюється.

Виконано аналіз патернів динаміки відносного завантаження супермаркету залежно від його місцерозташування. Припустимо, що параметри, котрі визначають роботу системи черг супермаркету, такі як інтенсивність потоку клієнтів λ , пропускну здатність μ , а також максимальний час очікування клієнтом в черзі, під час перевищення якого він залишає її – залежать від характеру місцерозташування магазину. Крім того, для різних типів місцерозташування очікуємо різний патерн

зміни інтенсивності потоку клієнтів протягом буднього і вихідного дня. В якості тестового набору даних із сервісу Google Maps взято дані про відносну погодинну завантаженість 31 супермаркетів міст Дніпра та Києва, розташованих в різних районах цих міст. Дані імпортовано із застосуванням пакету selenium для мови програмування Python. Визначено три типи місцерозташування: в безпосередній близькості до транспортного вузла (вокзал, автостанція) – тип 1, в центральних районах міста (згідно із загальноприйнятим розумінням мешканцями цих міст територіальних меж «центру» міста) – тип 2, в спальних районах міста – тип 3. Для супермаркетів з тестового набору вручну встановлено клас місцерозташування згідно з вищезазначеними принципами. Динаміку зміни відносної інтенсивності потоку клієнтів для трьох класів супермаркетів за місцерозташуванням для буднього і вихідного дня зображено на рис. 1.

Як видно на рис. 1, патерн динаміки завантаженості супермаркетів першого типу відрізняється від інших, є значно менш завантаженим протягом буднього дня. Патерни завантаженості для 2 і 3 типів є схожими, проте спостерігається наявність піку завантаженості у вечірній годині вихідного дня для спальних районів і більш рівномірний проміжок пікового навантаження протягом другої половини вихідного дня для супермаркетів в центрі міста. Подібність цих типів можна пояснити наявністю житлової забудови в центрі міста, а отже, такий район є «спальним» для деякої частки мешканців; аналогічно в спальних районах також наявні робочі місця як і в центрі міста. Також бачимо, що для магазинів в центрі спостерігається в середньому вища завантаженість в вихідний порівняно з магазинами біля транспортних вузлів.

Виконаємо класифікаційний аналіз магазинів, застосовуючи значення їх відносної погодинної завантаженості в якості вхідних параметрів. Для цього застосували алгоритм класифікації найближчого сусіда (KNN), реалізований в пакеті sklearn. Оптимальне значення гіперпараметра – 4, за нього модель пояснює 84% варіації.

Виконаємо аналіз основних компонент. Значущість ознак параметрів погодинної завантаженості для перших чотирьох компонент, що пояснюють більше 80% варіації, зображена на тепловій карті на рис. 2.

Бачимо, що перша компонента є чутливою до завантаженості магазину в другу половину вихідного дня, друга – до вечірніх годин буднього, третя – до ранніх та пізніх годин, четверта – до ранку вихідного.

Застосуємо перші три компоненти, що пояснюють більше 70% варіації і зобразимо на графіках кольорову класифікацію за типом супермаркетів з вибірки на основі фактичних значень класів і на основі значень, розрахованих моделлю класифікації на основі даних про динаміку завантаженості на рис. 3.

Розподіл значень компонент для кожного типу магазинів демонструє їхні унікальні патерни завантаженості:

Тип 1 (магазини в транспортних вузлах):

– *Перша компонента (0 до -10):* Значення відносно низькі, що свідчить про зменшену активність у другу половину вихідного дня. Це очікувано, оскільки транспортні вузли більш завантажені у будні дні через регулярні робочі подорожі.

– *Друга компонента (0 до -2):* Активність у вечірній годині буднього дня помірно знижується, можливо, через зменшення транспортного потоку.

– *Третя компонента (-4):* Постійно низьке значення вказує на те, що магазини цього типу мало використовуються у ранні та пізні години, що може бути пов'язано з чіткими піковими періодами активності.

Тип 2 (магазини в центрі):

– *Перша компонента (-2.5 до 2.5):* Розподіл відносно симетричний, що свідчить про збалансовану активність у другу половину вихідного дня. Центральні магазини залишаються популярними незалежно від дня тижня.

– *Друга компонента (-2 до 4):* Широкий діапазон значень свідчить про те, що магазини в центрі мають різну активність у вечірній час, яка може залежати від місця розташування або цільової аудиторії.

– *Третя компонента (-4 до 2):* Активність у ранні та пізні години може значно варіюватися, вказуючи на нерівномірність завантаженості цих магазинів у цей час.

Тип 3 (магазини в спальних районах):

– *Перша компонента (-5 до 0):* Низькі значення показують, що активність у другу половину вихідного дня є помірною або низькою, що відповідає характеру спальних районів, де активність зростає переважно у вечірній час буднів.

– *Друга компонента (2 до 4):* Високі значення вказують на пікову активність у вечірні години буднього дня, що характерно для спальних районів, коли мешканці повертаються додому після роботи.

– *Третя компонента (-4 до 4):* Широкий діапазон значень свідчить про значну варіативність активності у ранні та пізні години, що може бути зумовлено різними звичками жителів.

Отже, можна зробити такі висновки про ці типи:

– *Тип 1 (транспортні вузли):* Найбільш стабільно характеризуються низькими значеннями всіх компонент, що свідчить про чітку прив'язку до робочих днів і певних пікових годин.

– *Тип 2 (центральні магазини):* Демонструють найбільшу збалансованість по всіх трьох компонентах, що відповідає їхній універсальності для різних груп клієнтів і умов.

– *Тип 3 (спальні райони):* Характеризуються високою активністю у вечірній годині буднього дня, що повністю відповідає розташуванню в зонах житлової забудови, але демонструють значну варіативність в інших часових періодах.

Так, можна вважати підтвердженою гіпотезу про наявність залежності патерну динаміки завантаженості від типу розташування магазину.

Застосуємо теорію черг і виконаємо імітаційне моделювання сценаріїв роботи системи кас супермаркету [2]. Кожен сценарій визначається такими параметрами [3]:

k – тип магазину за місцерозташуванням;

λ_{max} – інтенсивність потоку клієнтів в годину за умови 100 % завантаженості магазину;

μ – пропускна здатність каси в обслуговуваних клієнтах на годину;

d – тип дня: будній або вихідний;

W_{max} – максимальний час допустимого очікування в черзі, після якого клієнт залишає чергу.

Для кожного сценарію як комбінації значень параметрів виконується симуляція для чисельності кас від 1 до 20. Для кожного сценарію розраховується оптимальне число кас за критерієм мінімізації витрат C :

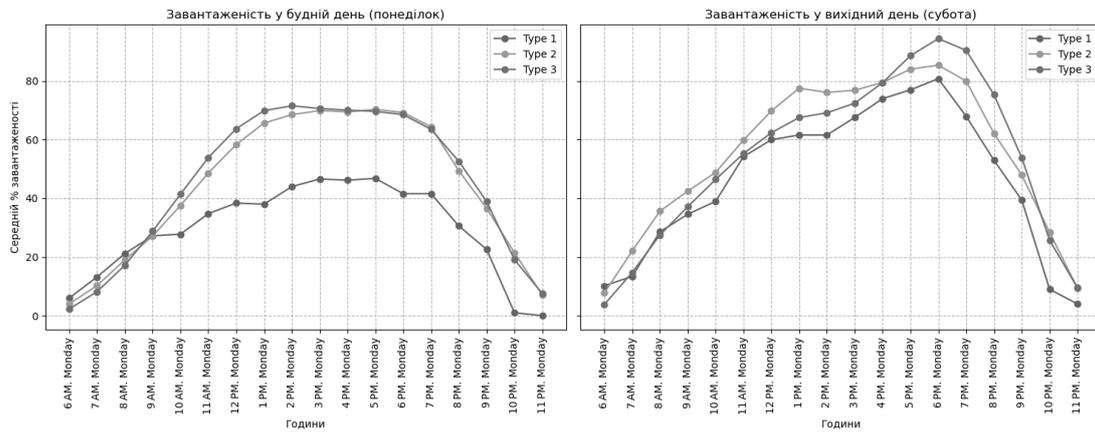

Рис. 1. Динаміка відносної завантаженості супермаркету залежно від дня тижня і типу розташування

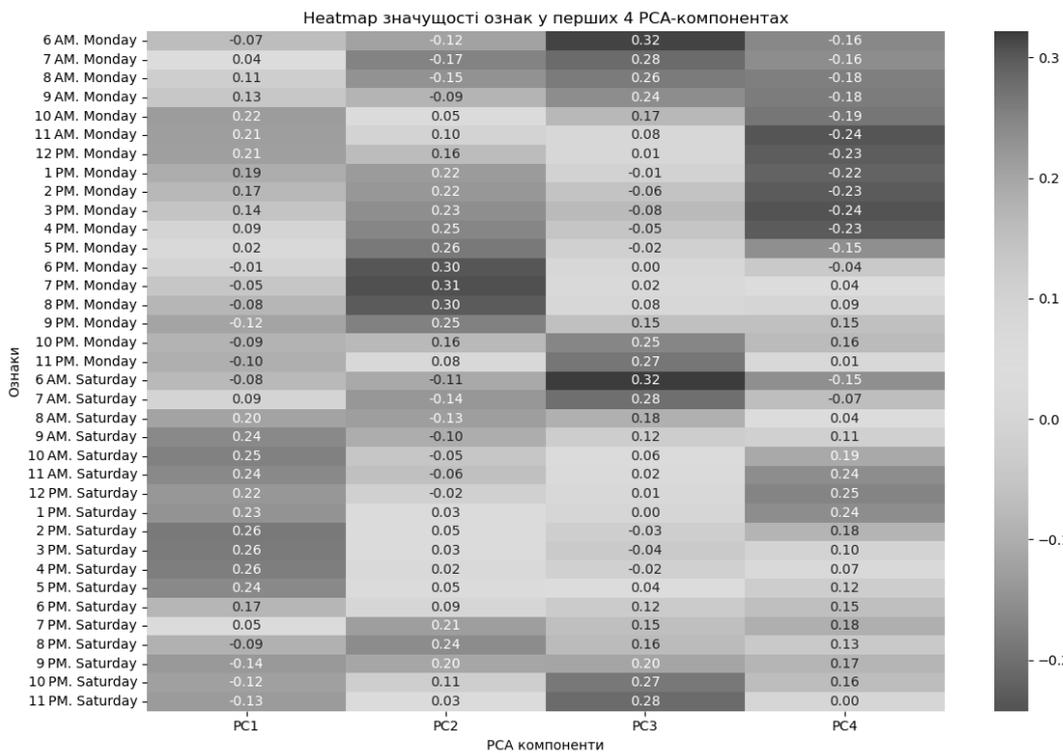

Рис. 2. Теплова карта значущості ознак для перших чотирьох основних компонент

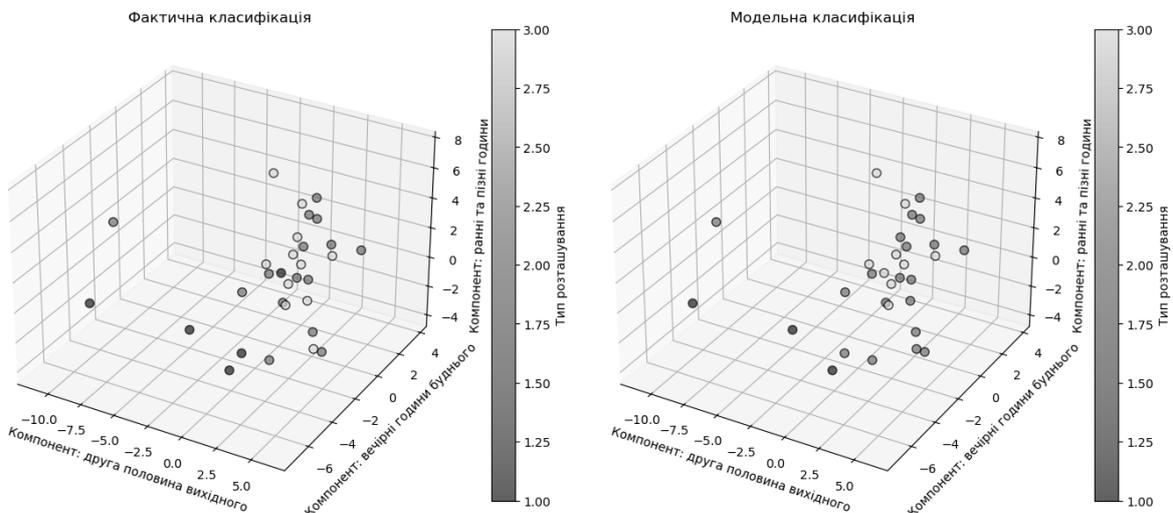

Рис. 3. Моделне та фактичне розташування магазинів різних типів розташування у просторі перших трьох основних компонент

$$C = C_r \cdot n + C_c \cdot N_l, \quad (1)$$

де C_r – витрати на утримання 1 каси, N_l – кількість клієнтів втрачених через перевищення максимального часу очікування, C_c – грошовий вимір втрати 1 клієнта.

Симуляція виконується з використанням реальної інтенсивності потоку клієнтів, що розраховується на основі динаміки відносної завантаженості b_{hkd} залежно від типу магазину k та дня тижня d :

$$\lambda_{hkd} = \lambda_{max} \cdot b_{hkd}, \quad (2)$$

де $h \in \{6:00, \dots, 23:00\}$, $k \in \{1, 2, 3\}$, $d \in \{m, s\}$

Система обслуговування моделюється як багатоканальний Марковський процес $M/M/n$ [4], де:

M – вхідний потік клієнтів (експоненційно розподілений, інтенсивність λ),

M – час обслуговування (експоненційно розподілений, інтенсивність μ),

n – кількість кас (каналів обслуговування).

Основні припущення:

Клієнти надходять у супермаркет випадково згідно з пуассонівським розподілом [5].

Обслуговування на кожній касі триває в середньому $1/\mu$.

Якщо всі каси зайняті, клієнти очікують у черзі.

Якщо клієнт знаходиться в черзі довше максимально допустимого часу очікування W_{max} , тоді він залишає чергу [6].

Оптимальне число кас:

$$n_{opt} = \arg \min_n C, \quad (3)$$

Імітаційне моделювання виконано із застосуванням пакету *simpy* для мови програмування Python.

Залежність оптимального числа кас від значень інтенсивності потоку клієнтів і пропускної здатності каси зображено на рис. 4. Оскільки продуктивність роботи касира і оснащення каси не залежить від розташування магазину, фактором зміни пропускної здатності є середнє число товарів у чеку, що під час збільшення обумовлює лінійне збільшення часу на розрахунок такого клієнта. Так, зменшення пропускної здатності каси означає збільшення середнього числа товарів в чеку.

На рис. 4 бачимо, що під час зниження пропускної здатності до умовно порогового значення нижче 30 клієнтів на годину відбувається двократне підвищення оптимального числа кас, тоді як зростання оптимального числа кас під час збільшення інтенсивності потоку клієнтів є близьким до лінійного.

Так, більше число кас важливе для магазинів, де ймовірні часті покупки з великим чеком. Водночас невелика кількість товарів у чеку навіть за великої інтенсивності потоку клієнтів дає системі кас змогу бути ефективною навіть за невеликого числа кас.

Проаналізуємо залежність оптимального числа кас від інтенсивності потоку і максимального часу очікування, зображену на рис. 5. Як бачимо на рис. 5, зниження максимально допустимого часу очікування сприяє значному підвищенню оптимального числа кас для середніх і високих значень інтенсивності потоку клієнтів. Так, допустимий час очікування є більш значимим і його значущість активізується за високої інтенсивності потоку клієнтів. Отже, збільшувати число кас доцільно за умови великої кількості товарів в чеку, що часто спостеріга-

ється для магазинів у спальних районах, а також за низької толерантності до очікування за умови інтенсивного потоку більше 100 клієнтів на годину.

Виконаємо аналіз відносної чутливості значення оптимального числа кас до зміни параметрів сценаріїв, для яких виконувалося імітаційне моделювання. Для кожного типу магазину:

$$n_{base}(k) = n_{opt}(k, P_{base}), \quad (4)$$

де P_{base} – початкове (базове) значення параметра.

Для кожного значення параметра P :

$$n_{value}(T, P) = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N n_{opt}(k, P_i), \quad (5)$$

де N – кількість сценаріїв із заданим значенням P .

Відносна чутливість оптимального числа кас до параметра P для магазину з типом розташування k розраховується як:

$$S(k, P) = \frac{|n_{value}(k, P) - n_{base}(k)|}{n_{base}(k)}, \quad (6)$$

Гістограму чутливостей для різних параметрів наведено на рис. 6.

По-перше, виділимо широкий довірчий інтервал для чутливості оптимального числа кас до максимального часу очікування для магазинів в центрі і спальних районах – це може означати, що зміна цього параметра має нелінійний або непостійний вплив на оптимальне число кас. Також бачимо, що для магазинів з таким розташуванням чутливість до дня тижня є більшою, ніж для магазинів в транспортних вузлах, що говорить про рівномірне навантаження протягом тижня для останніх. Водночас вузький довірчий інтервал для магазинів 2 і 3 типу говорить про те, що день тижня значно визначає навантаження на каси для них. Меншою є відмінність в чутливості до інтенсивності потоку і кількості товарів в чеку. Так, саме ці параметри є важливими у визначенні числа кас для магазинів з будь-яким розташуванням. Також зазначимо, що магазини розташовані в транспортних вузлах найбільш чутливі до максимального часу очікування: якщо клієнти мають обмаль часу до відправлення, фактор часу буде для них визначним.

На рис. 7 зображено оптимальні чисельності кас для різних типів розташування та різних значень параметрів системи. Як бачимо, практично не змінюється число кас до 120 клієнтів на годину з наступним лінійним зростанням, що є стрімкішим для магазинів в центрі. Стрибок-подібним є зростання оптимального числа кас для зниження допустимого часу очікування.

Проаналізуємо динаміку значення цільової функції витрат залежно від числа кас (рис. 8). Як бачимо, оптимальність загальних витрат досягається в точці, де число кас дає змогу уникнути витрат від перевищення часу очікування, що підкреслює важливість оцінювання толерантності клієнтів до очікування для кожного типу локації під час визначення чисельності кас оптимальної для магазину в цій локації.

Так, можемо підбити підсумок і сказати, що у визначенні оптимального числа кас необхідно брати до уваги такі параметри:

1. Характер розташування.
2. Толерантність до очікування.
3. Середнє число товарів в чеку.

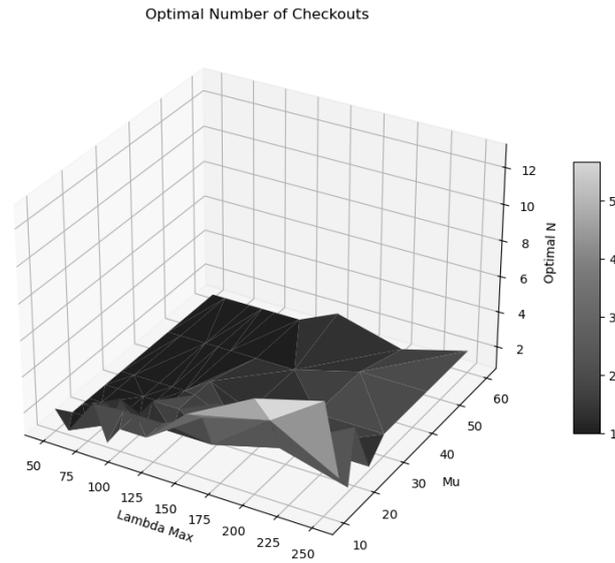

Рис. 4. Поверхнева діаграма зміни оптимального числа кас для різних значень інтенсивності і пропускнуєї здатності

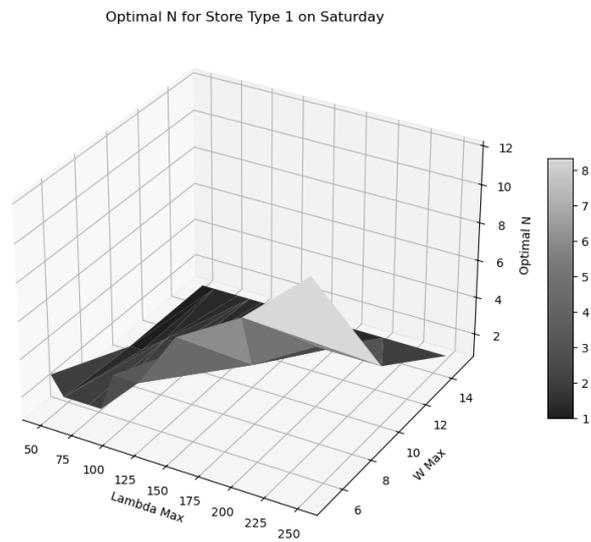

Рис. 5. Поверхнева діаграма зміни оптимального числа кас для різних значень інтенсивності і допустимого часу очікування

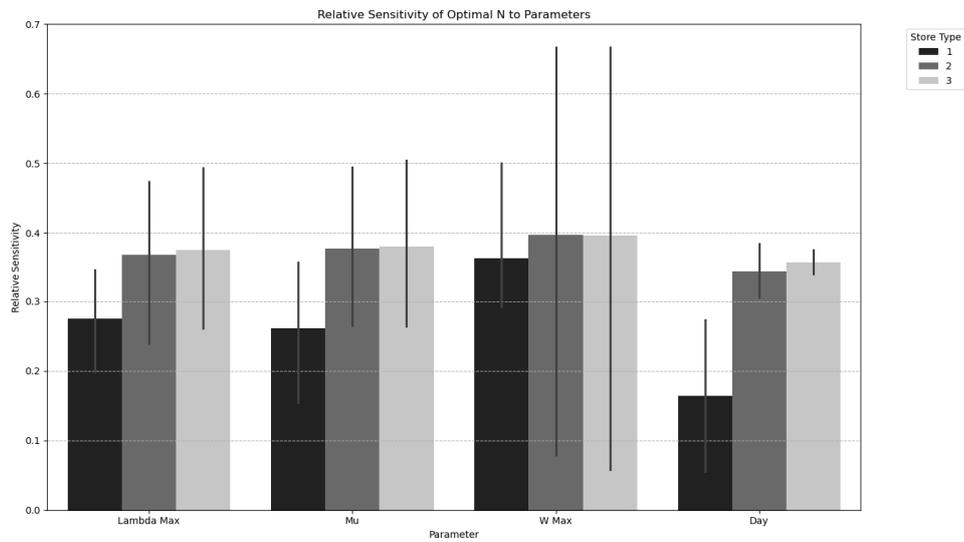

Рис. 6. Відносні чутливості оптимального числа кас до зміни значень параметрів системи кас

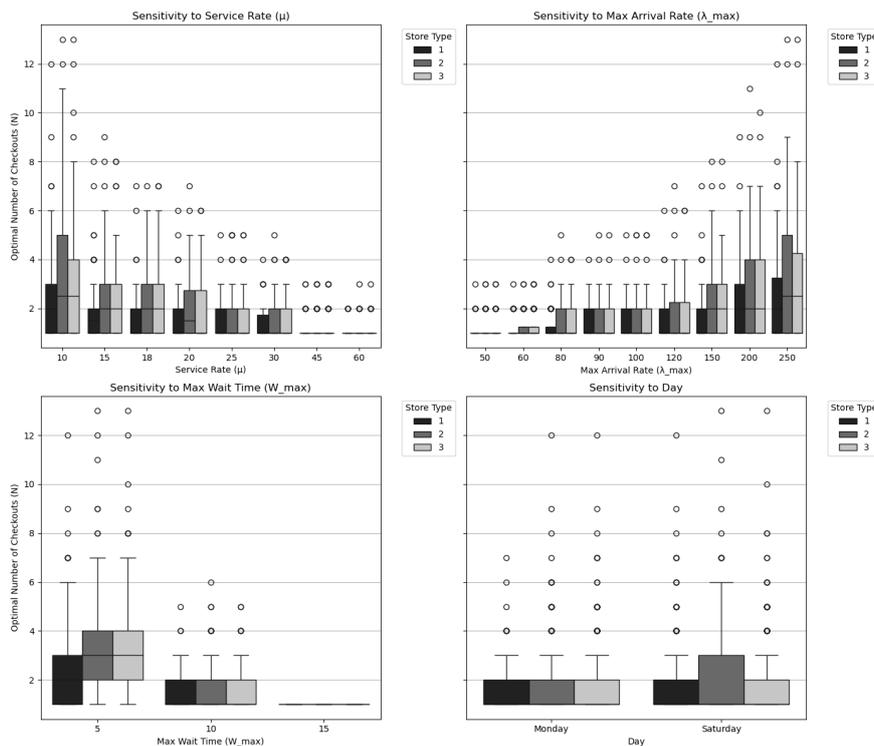

Рисунок 7. Оптимальні чисельності кас для різних значень параметрів системи

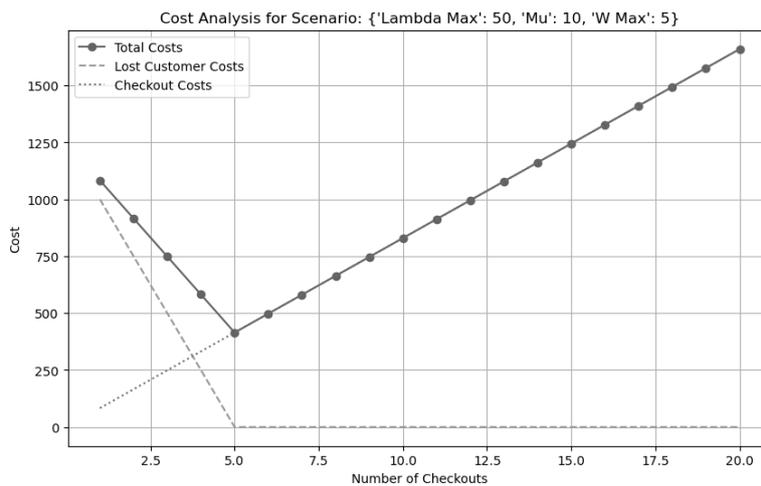

Рис. 8. Зміна витрат залежно від числа кас

Результати моделювання показали, що оптимальне число кас значно залежить від типу магазину, дня тижня, інтенсивності клієнтопоту, продуктивності кас та максимально допустимого часу очікування). Для магазинів, розташованих у транспортних вузлах, характерний нижчий піковий клієнтопотік порівняно з магазинами в центрі та спальних районах, що дозволяє ефективніше використовувати меншу кількість кас навіть у години найбільшого навантаження. Натомість магазини в центрі потребують більшого числа кас через високий середній клієнтопотік протягом усього дня.

Чутливість моделі до параметрів варіюється залежно від типу магазину. Наприклад, у транспортних вузлах значення пропускної здатності має помітний вплив на оптимальне число кас, тоді як у магазинах спальних районів критичним фактором є максимальний потік клієнтів. Для кожного типу магазинів визначені конкретні сценарії, що дають змогу мінімізувати витрати за умови забезпечення прийняттого часу очікування клієнтів.

На основі отриманих результатів запропоновано такі рекомендації:

1. Для магазинів транспортного типу рекомендується застосовувати адаптивний підхід до залучення кас залежно від часу дня, зменшуючи кількість активних кас у непікові години.
2. Магазинам у центрі варто забезпечити високий рівень продуктивності кас через застосування швидких розрахункових систем або кас самообслуговування, оскільки це дає змогу скоротити витрати на персонал без втрати якості обслуговування.
3. У спальних районах доцільно підтримувати більшу кількість кас у вечірні години, коли клієнтопотік значно зростає.

ВИСНОВКИ

Висунуто і підтверджено гіпотезу про те, що оптимальне число кас у супермаркетах залежить від типу їх розташування, максимального клієнтопоту, продуктивності кас, а також максимально допустимого часу

очікування клієнтів у черзі.

Дістали подальшого розвитку підходи до прийняття економічних рішень стосовно управління системою обслуговування супермаркетів, а саме розроблено і випробувано імітаційну модель, яка дає змогу визначати оптимальну кількість кас залежно від умов клієнтопотуку та динаміки навантаження для різних типів супермаркетів.

У результаті випробування розробленої моделі встановлено, що для супермаркетів у транспортних вузлах доцільно використовувати меншу кількість кас через нижчий клієнтопотік у пікові години. У центральних районах супермаркети потребують стабільно більшої кількості кас, а в спальних районах рекомендується збільшувати кількість кас у вечірні години через підвищену

активність клієнтів.

Запропоновано методику аналізу чутливості, яка показала, що найбільший вплив на оптимальне число кас має максимально допустимий час очікування, а також продуктивність кас, що залежить від числа позицій в чеку та інтенсивності клієнтопотуку.

Отримані результати можуть бути корисні для ритейлерів, які прагнуть оптимізувати витрати на утримання кас, мінімізувати втрати від клієнтів, що залишили чергу, та покращити якість обслуговування. Запропонований підхід може бути впроваджено як частина систем підтримки прийняття рішень у сфері управління супермаркетами.

Список використаних джерел

1. Підгурський О.І. Математичне та імітаційне моделювання процесів функціонування вузла концентрації гібридних логістичних потоків транзакцій. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: Актуальні питання науки і практики*. 2018. № 10. С. 92-107.
2. Xin-She Yang. Discrete event simulation. 2024. pp. 187-196. URL: <https://doi.org/10.1016/b978-0-44-314084-6.00020-6>
3. Allen T.T. Theory of Queues. 2011. pp. 79-86. URL: https://doi.org/10.1007/978-0-85729-139-4_6
4. Gautam Natarajan *Analysis of Queues: Methods and Applications*. CRC Press, 2012.
5. Ravaliminoarimalalason T.B., Randimbendrainibe F. The Poisson Process. *Queues Applied to Telecoms* / ed T.B. Ravaliminoarimalalason, F. Randimbendrainibe. URL: <https://doi.org/10.1002/9781394191987.ch1>
6. Wei Xiong, Tayfur Altıok. An approximation for multi-server queues with deterministic renegeing times. *Annals of Operations Research*. 2009. Vol. 172(1). pp. 143-151. URL: <https://doi.org/10.1007/S10479-009-0534-3>

References

1. Pidhurskyi O.I. Mathematical and simulation modeling of the processes of functioning of a hybrid transaction flow concentration hub. *Economy. Finance. Management: Current Issues of Science and Practice*. 2018. № 10. pp. 92-107. (in Ukrainian).
2. Xin-She Yang. Discrete event simulation. 2024. pp. 187-196. URL: <https://doi.org/10.1016/b978-0-44-314084-6.00020-6>
3. Allen T.T. Theory of Queues. 2011. pp. 79-86. URL: https://doi.org/10.1007/978-0-85729-139-4_6
4. Gautam Natarajan *Analysis of Queues: Methods and Applications*. CRC Press, 2012.
5. Ravaliminoarimalalason T.B., Randimbendrainibe F. The Poisson Process. *Queues Applied to Telecoms* / ed T.B. Ravaliminoarimalalason, F. Randimbendrainibe. URL: <https://doi.org/10.1002/9781394191987.ch1>
6. Wei Xiong, Tayfur Altıok. An approximation for multi-server queues with deterministic renegeing times. *Annals of Operations Research*. 2009. Vol. 172(1). pp. 143-151. URL: <https://doi.org/10.1007/S10479-009-0534-3>

Serhiy OSTRILANYN

PhD, Associate Professor, Dnipro University of Technology

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9012-9913>

e-mail: serge.ostrianyyn@gmail.com

Oksana PRYKHODCHENKO

PhD in Economics, Associate Professor, Dnipro University of Technology

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5080-737X>

e-mail: oksana.prykhodchenko@gmail.com

OPTIMIZATION OF NUMBER OF CHECKOUTS IN RETAIL CHAIN USING IMITATIONAL MODELING WITH MEANS OF PYTHON PROGRAMMING LANGUAGE

This paper explores the optimization of checkout systems in retail supermarkets using simulation modeling. The study employs queuing theory and simulation methods implemented in Python's SimPy package to evaluate and improve the efficiency of checkout operations under various scenarios. The model incorporates customer flow intensity, checkout service rates, and permissible queue wait times, which are dynamically adjusted based on the location type (transport hubs, central districts, or residential areas), day of the week, and peak or non-peak hours. Data sourced from Google Maps on hourly supermarket occupancy levels is used to simulate real-world scenarios. The analysis identifies optimal checkout numbers for different conditions by minimizing total costs, which include operating expenses for checkouts and losses from customers abandoning queues due to excessive waiting times. The results highlight significant differences in optimal checkout numbers depending on supermarket location and customer behavior patterns. For instance, transport hubs require fewer checkouts due to lower peak loads, while central districts demand higher numbers to manage consistent customer flow. Additionally, residential area supermarkets benefit from increased evening checkouts to accommodate after-work shopping surges. Sensitivity analysis reveals that the most critical factors influencing optimal checkout numbers are the maximum allowable wait time, service rate (dependent on average basket size), and customer flow intensity. These findings provide practical recommendations for retail management, suggesting adaptive checkout allocation strategies that align with customer flow patterns and service expectations. The proposed methodologies enhance decision-making and cost-efficiency, offering valuable tools for integrating queue optimization within supermarket management systems.

Keywords: simulation modeling, checkout number optimization, customer flow, checkout productivity, retail

Тарас Олександрович **ПЕТРЕНКО**

аспірант, Український державний університет науки і технологій

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5655-1681>

e-mail: post8000@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ОФІСУ УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ В РІЗНИХ ГАЛУЗЯХ

Мета статті полягає в аналізі специфіки створення офісу управління проектами в різних секторах економіки та визначення основних чинників, що впливають на особливості розбудови офісу управління проектами у таких галузях, як інформаційні технології, будівництво, охорона здоров'я, фінанси та державне управління. У статті досліджено основні підходи до організації та функціонування офісів управління проектами з урахуванням специфіки різних секторів економіки. Розглянуто основні етапи створення офісу управління проектами, включаючи аналіз потреб організації, розроблення структури, впровадження стандартів, навчання команди, моніторинг роботи офісу управління проектами.

Ключові слова: офіс управління проектами, ефективність проектного управління, оптимізація управлінських процесів, етапи розвитку, галузеві особливості

ВСТУП

В сучасних умовах розвитку економіки, коли швидка адаптація до змін та інновацій є необхідною для збереження конкурентоспроможності, управління проектами виходить на новий рівень важливості для різних організацій. Комплексне управління проектами дає змогу не лише координувати процеси та ресурси, але й спрямовувати їх на досягнення стратегічних цілей у межах визначених часових рамок і фінансових обмежень. Одним із ключових інструментів, що сприяє забезпеченню високої ефективності реалізації проєктів, є створення Офісу управління проектами (ОУП), який відповідає за стандартизацію проєктних процесів, управління ризиками, моніторинг та оцінку результатів діяльності. ОУП стає центральною ланкою між стратегічними цілями компанії та їх практичною реалізацією на рівні проєктів, що зумовлює його зростаюче значення в сучасному бізнесі. Створення ОУП є необхідним не лише для підвищення ефективності управління проектами, але й для створення єдиної системи контролю та звітності, що забезпечує прозорість управлінських рішень і підвищує відповідальність за досягнення проєктних результатів. Проте впровадження ОУП в різних галузях має свої специфічні особливості. Це пов'язано з відмінностями у вимогах до проєктної діяльності, рівнем технологічної зрілості організацій, масштабом проєктів та галузевими стандартами, які впливають на характер і структуру ОУП. Наприклад, у технологічній галузі ОУП може зосереджуватися на впровадженні інновацій та управлінні R&D-проєктами, тоді як у будівництві акцент буде зроблено на управлінні термінами і кошторисами, а в державних установах – на відповідності регуляторним вимогам і забезпеченні соціальної відповідальності. Відмінності між галузями також визначають функціональне навантаження та структуру ОУП. У деяких випадках ОУП може виконувати виключно контрольні функції, тоді як в інших – інтегруватися в процеси стратегічного планування, фінансового контролю та управління змінами. Крім того, на особливості створення ОУП впливають внутрішні організаційні фактори, зокрема культура компанії, рівень зрілості управлінських процесів, а також обсяг і складність проєктів, що реалізуються.

МЕТА роботи – проаналізувати особливості створення офісу управління проектами в різних галузях економіки та виділити ключові фактори, які впливають на вибір організаційних моделей ОУП в таких галузях, як інформаційні технології, будівництво, охорона здоров'я, фінанси та державне управління.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для досягнення поставленої мети застосовано такі загальнонаукові теоретичні методи: аналізу, систематизації, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Проблематика розвитку офісу управління проектами, виходячи з галузевої, регіональної, організаційної, культурної специфіки розглядається в багатьох роботах українських і іноземних дослідників. М. Іхсан та ін. [8] аналізують ролі менеджера ОУП на прикладі Індонезії, акцентуючи на ключових компетенціях, необхідних для ефективного керівництва ОУП в різних галузях. Автори підкреслюють, що менеджер ОУП відіграє вирішальну роль у забезпеченні успіху проєктів завдяки координації команд, впровадженню ефективних процесів і підтримці стратегічних ініціатив організації. Зазначається, що культурний контекст значно впливає на управлінські практики, що особливо важливо для міжнародних компаній. К. Сільва та ін. [13] аналізують вплив управління проектами на конкурентоспроможність організацій, виділяючи ключові фактори, що сприяють успішній реалізації проєктів. Дослідники наголошують на необхідності стратегічного підходу до управління проєктами, підкреслюючи роль ОУП у підвищенні ефективності бізнес-процесів і оптимізації ресурсів. Дослідники також розглядають значення інновацій та адаптивності ОУП для підтримки конкурентоспроможності в динамічних ринкових умовах. Е. Зухейр, Дж. Рашид [18] проводять систематичний огляд типологій та функцій ОУП, пропонуючи класифікацію різних моделей ОУП залежно від галузі та організаційних потреб. Автори відзначають, що ОУП може виконувати різноманітні функції – від стратегічного контролю до операційної підтримки проєктів. Дослідники також підкреслюють, що вибір відповідної типології ОУП залежить від рівня зрілості організації та специфіки її проєктної діяль-

ності. М. Хаксефіді, М. Мірі [10] досліджують роль ОУП з акцентом на управлінні знаннями в організаціях. Наголошується, що ОУП має бути не лише інструментом для контролю проєктів, але й центральним вузлом для збирання, збереження та поширення знань у проєктних командах. Такий підхід сприяє покращенню процесів ухвалення рішень, обміну кращими практиками та забезпеченню безперервного вдосконалення в межах організації. Автори підкреслюють важливість інтеграції управління знаннями в діяльність ОУП для підвищення конкурентоспроможності організацій. Дж. Уорд [17] акцентує на ролі ОУП в успіху проєктів інформаційних систем і задоволенні менеджменту результатами проєктів. Дослідник вказує, що ОУП за умов належного інтегрування в організацію підвищує успіх проєктів завдяки кращій координації між командами, ефективному управлінню ресурсами та підтримці стратегічних цілей компанії. Автор також зазначає, що рівень задоволеності менеджменту проєктами безпосередньо пов'язаний з якістю управління через ОУП. Е. Дарлінг, К. Вітті [6] показують, що ОУП зазнало значних змін впродовж років і більше не виконує лише адміністративні функції. Автори описують розвиток ОУП від традиційної структури до гнучкого центру компетенцій, який адаптується до мінливих умов бізнесу. Автори підкреслюють, що сучасні ОУП виконують різні ролі – від стратегічного партнерства до консультативної підтримки, що зумовлює їх роль як ключового елемента успіху організацій. С. Пемзель, А. Вевьора [11] розглядають ОУП як посередника в розповсюдженні знань у проєктно-орієнтованих організаціях. Дослідники підкреслюють, що ОУП виконує роль своєрідного «брокера знань», допомагаючи розповсюджувати та впроваджувати кращі практики між проєктами. Важливість цієї ролі полягає у сприянні організаційному навчанню та підтримці постійного вдосконалення проєктних процесів. Автори наголошують, що ОУП може створювати додаткову цінність для організацій, надаючи інформацію та знання, необхідні для успіху різних проєктів. М. Обрі, Р. Мюллер, Дж. Глюклер [5] вказують, що ОУП може функціонувати як своєрідна «спільнота практик» (Community of Practice), де працівники діляться своїми знаннями та досвідом для досягнення спільних цілей. Цей підхід допомагає створювати міцні зв'язки між членами проєктних команд, що сприяє ефективному вирішенню проблем та інноваціям у процесах управління проєктами. Р. Тернерк, А. Ледвіт, Дж. Келлі [15] аналізують управління проєктами в малих та середніх підприємствах (МСП), наголошуючи на важливості відповідності проєктних процесів характеру підприємства. Дослідники зауважують, що ОУП в МСП має бути адаптивним та гнучким, – відповідно задовольняючи вимогам обмежених ресурсів і специфіки цих організацій. Автори наголошують, що застосування гнучких методологій управління проєктами може бути більш ефективним для МСП, оскільки дає змогу швидко реагувати на зміни. А. Джербрант [9] досліджує управління портфелями проєктів, акцентуючи на балансі між гнучкістю та структурованістю через інтуїтивні підходи. Автор підкреслює, що ефективне управління портфелем вимагає здатності швидко адаптуватися до змін, але водночас підтримувати необхідний рівень структурованості для забезпечення контролю та узгодженості

проєктів. Це важливо для ОУП, що має бути достатньо гнучким для реагування на непередбачувані зміни, але водночас достатньо структурованим для збереження контролю над проєктами. В. Боковець [1] аналізує сучасні методи управління проєктами, акцентуючи на їхній адаптивності залежно від конкретної галузі. В роботі підкреслюється важливість впровадження новітніх технологій у процес управління та ефективного застосування інформаційних систем для моніторингу та контролю проєктів. Автор також звертає увагу на специфіку різних галузей, де ключовими факторами є рівень технологічного розвитку та організаційна структура, що визначає підхід до створення ОУП. О. Калініченко, І. Мосійчук, І. Пойта [2] розглядають управління проєктами у глобальному контексті, наголошуючи на культурних аспектах і необхідності адаптації методологій управління проєктами відповідно до культурних відмінностей. Автори підкреслюють, що в різних країнах і галузях управління проєктами потребує гнучкого підходу, оскільки культурні особливості можуть значно впливати на процеси комунікації, прийняття рішень і управління ризиками. В. Мазов, В. Петренко [3] досліджують кейс формування портфеля проєктів на українському металургійному підприємстві в контексті сталого розвитку. Автори аналізують роль стратегічного планування у створенні ОУП і відзначають важливість врахування екологічних та соціальних чинників для забезпечення довгострокового успіху проєктів. Запропоновано модель адаптації проєктного портфеля до вимог сталого розвитку, яка може бути корисною для різних галузей промисловості.

Аналіз наявних досліджень показує, що створення ОУП вимагає врахування специфіки галузі, культурних аспектів, а також стратегій сталого розвитку, що забезпечує адаптивність та ефективність управління проєктами. Водночас недостатньо висвітлено питання розвитку практик ОУП в контексті оптимізації його роботи з урахуванням галузевої специфіки. Кожна галузь має свої особливості, що вимагає адаптації організаційних моделей ОУП – в силу цього дослідження факторів, які впливають на вибір цих моделей, є важливим для оптимізації їхньої діяльності.

Створення та функціонування ОУП може відрізнятися залежно від галузевої специфіки, в якій функціонує організація. Ці відмінності зумовлені низкою об'єктивних факторів, а саме різними вимогами до проєктів, неоднорідним рівнем технологічної зрілості, відмінним масштабом проєктної діяльності та розбіжностями у специфіці управлінських процесів у кожній галузі. Відповідно важливо розглянути ключові аспекти створення ОУП в різних галузях економіки, а також особливості їх функціонування в залежності від специфіки галузі.

Опишемо основні функції ОУП для виявлення спільних і розбіжних характеристик для подальшого галузевого аналізу. ОУП відіграє центральну роль в організації та координації проєктної діяльності в сучасних підприємствах, забезпечуючи системний підхід до управління проєктами. Функції ОУП охоплюють різні аспекти управління, які сприяють підвищенню ефективності виконання проєктів, дотриманню термінів, оптимальному використанню ресурсів та мінімізації ризиків. Детальніше розглянемо ключові функції ОУП.

Стандартизація процесів управління проектами є основною функцією ОУП, що полягає в розробленні та впровадженні єдиних стандартів і методологій управління проектами на всіх рівнях організації. Це включає такі методології, як Agile, Waterfall, PRINCE2 тощо, які може бути адаптовано залежно від специфіки проекту. Стандартизація дає змогу уникнути хаосу, підвищує ефективність, забезпечує взаємодію між підрозділами, а також сприяє кращому управлінню знаннями в організації. Завдяки уніфікованим підходам зменшуються витрати на адаптацію нових учасників проєктів, покращується стан звітності та збільшується рівень прозорості проєктних процесів.

Контроль за виконанням проєктів є не менш важливою функцією ОУП, а саме відповідальність за постійний моніторинг стану проєктів з погляду дотримання термінів, бюджету та якості. Це включає застосування спеціальних програм для управління проектами, таких як Microsoft Project, Jira, Planview, Asana або Trello, або навіть у простіших випадках Microsoft Excel чи Google таблиці, які дають змогу менеджерам проєктів в режимі реального часу відстежувати прогрес. Моніторинг допомагає вчасно виявляти відхилення від плану, реагувати на проблеми та впроваджувати коригувальні заходи. Так, контроль з боку ОУП забезпечує дотримання очікуваних результатів проєктів та стратегічних цілей організації і допомагає уникати значних втрат через затримки або перевищення строків та бюджету.

Координація ресурсів являє ще одну важливу функцію ОУП, яку спрямовано на забезпечення ефективного розподілу та використання ресурсів, таких як персонал, фінансові кошти, обладнання та інші активи, між різними проєктами. ОУП аналізує потреби кожного проєкту, встановлює пріоритети та координує ресурси так, що дає змогу максимально використовувати їх потенціал і уникати простоїв або надмірного навантаження. Це особливо важливо в умовах обмежених ресурсів, коли декілька проєктів конкурують за ті самі ресурси. ОУП також забезпечує прозорість у питаннях розподілу ресурсів, що зменшує конфлікти між проєктними командами і підвищує ефективність роботи всієї організації.

Управління ризиками є невід'ємною частиною діяльності ОУП, що полягає в розробленні та впровадженні стратегії виявлення, оцінювання та мінімізації ризиків, пов'язаних з проєктами. Це включає аналіз потенційних загроз, таких як фінансові ризики, технологічні збої, людські фактори, зміни регуляторного середовища або несприятливі економічні умови. ОУП створює плани ризиків для кожного проєкту, визначає заходи для їх уникнення або мінімізації наслідків, а також розробляє резервні плани на випадок виникнення непередбачених ситуацій. Ефективне управління ризиками допомагає уникнути катастрофічних наслідків для проєктів і зменшити ймовірність їх невдачі.

Аналітика та звітність є однією з ключових функцій ОУП, яка забезпечує топ-менеджмент організації важливою інформацією для прийняття стратегічних рішень. ОУП здійснює збір і аналіз даних з виконання проєктів, що включає показники ефективності, такі як виконання бюджету, дотримання термінів, рівень якості, а також ключові показники успіху проєктів (тобто KPI). На основі зібраної інформації ОУП готує звіти, які дають топ-менеджменту змогу оцінювати прогрес у досягненні

стратегічних цілей, визначати успішність або проблемні моменти окремих проєктів, а також приймати рішення з розподілу ресурсів і управління портфелем проєктів, та вдосконалення процесів управління проектами у майбутньому. Ефективна робота ОУП забезпечує стабільність, прозорість і успішність проєктів, допомагаючи організаціям досягати своїх стратегічних цілей в умовах конкурентного ринку.

На основі кращих практик (PMI [14], McKinsey [16]) опишемо підхід до створення ОУП в розрізі основних етапів.

Етап 1. Аналіз потреб організації в розрізі ОУП. Першим і надзвичайно важливим етапом є глибокий аналіз потреб організації, який включає виявлення конкретних проблем і викликів, з якими стикається організація. Це може бути недостатня координація проєктів, відсутність стандартизованого підходу до управління, або потреба в оптимізації ресурсів. Аналіз також охоплює оцінювання масштабів і складності поточних проєктів та їхню залежність від екзогенних і ендогенних факторів, таких як ринкові умови, доступність ресурсів, стратегічні цілі компанії та галузеві особливості. Результатом цього етапу є чітке розуміння, які саме потреби має задовольняти новостворений ОУП, а також визначення його ключових цілей – підвищення ефективності управління, покращення координації між проєктними командами, або підвищення прозорості в управлінні проєктами.

Етап 2. Розроблення структури ОУП. Наступний етап передбачає розроблення структури майбутнього ОУП, виходячи з результатів аналізу потреб. Цей етап включає визначення організаційної структури, розподіл обов'язків між учасниками проєктної команди та чітке окреслення функцій ОУП. Структура ОУП може бути централізованою або децентралізованою, залежно від того, наскільки важливою є інтеграція управління проєктами на всіх рівнях організації. На цьому етапі також визначаються ролі та обов'язки кожного члена команди ОУП, що допомагає уникнути дублювання функцій та конфліктів в управлінні проєктами. Важливо також визначити взаємодію ОУП з іншими департаментами компанії, такими як операційний, логістичний, фінансовий відділ, персоналу, маркетингу, та інші.

Етап 3. Впровадження стандартів ОУП. На цьому етапі розробляються і впроваджуються стандарти управління проєктами, які мають забезпечити уніфікований і структурований підхід до виконання проєктів. Це може включати адаптацію міжнародно визнаних методологій, таких як PMBOK, PRINCE2 або Agile, або ж створення власної системи стандартів, яка враховує специфіку галузі та особливості проєктів організації. Впроваджені стандарти мають охоплювати всі аспекти управління проектами: від планування і виконання проєктів, управління ресурсами до моніторингу і контролю, завершення проєктів, управління ризиками та оцінювання ефективності проєктів. Важливо також розробити систему документообігу та звітності, яка дасть керівникам проєктів і всім зацікавленим сторонам змогу отримувати актуальну інформацію про стан проєктів.

Етап 4. Набір команди ОУП та навчання. Після визначення структури та стандартів, компанія приступає до набору фахівців, які будуть відповідальними за впровадження та подальше управління проектами. Важливим аспектом є навчання нових членів команди за стандар-

тами, розробленими на попередньому етапі. Це може включати проведення тренінгів, сертифікаційних програм та воркшопів, що дадуть змогу співробітникам освоїти нові підходи до управління проектами та ефективно застосовувати їх у своїй діяльності. Навчання також може бути орієнтоване на розвиток лідерських якостей, здатності до вирішення конфліктів, командної роботи та комунікації між різними рівнями організації. Критично важливим аспектом є здатність команди ОУП дотримуватися нових стандартів і методологій, оскільки це безпосередньо вплине на ефективність проєктів.

Етап 5. Запуск ОУП та моніторинг ефективності. Після того як усі підготовчі етапи завершені ОУП починає свою активну діяльність. На цьому етапі відбувається запуск проєктів під керівництвом ОУП відповідно до нових стандартів і методологій. Важливо впровадити систему постійного моніторингу та оцінювання ефективності проєктів. Це включає регулярний аналіз виконання проєктних планів, оцінювання використання ресурсів, досягнення поставлених цілей і KPI. В разі необхідності може бути внесено корективи у процеси управління проєктами для підвищення результативності. ОУП також може проводити періодичні огляди та аудит проєктів, щоб переконатися, що всі проєкти виконуються відповідно до встановлених стандартів і стратегічних цілей компанії. Такий підхід узагальнено на рис. 1.

Особливості створення ОУП в різних галузях передбачає врахування як загального функціоналу ОУП, що подано вище, так і специфічних вимог і викликів, які впливають на структуру та функції ОУП.

У сфері ІТ, де 86% компаній застосовують Agile-практики, ОУП зосереджується на швидкому впровадженні змін, на поєднанні управління команд і продуктів і координації численних проєктних команд, що працюють з одним чи кількома пов'язаними продуктивними напрямками [7; 12].

У будівельній галузі ключовими аспектами управління проєктами через ОУП є контроль витрат, строків та якості виконання, оскільки понад 60% проєктів у цій сфері стикаються з перевищенням бюджету або строків [12]. Ефективне управління великими інфраструктурними проєктами, де ресурси обмежені, а регуляторні вимоги високі, дає змогу ОУП зменшити ризики та запобігти затримкам, що може знизити втрати бюджету проєкту на 17% [7]. У фінансовому секторі ОУП активно впроваджує технології для автоматизації процесів та управління ризиками.

Фінансові компанії в середньому витрачають до 21% часу на переробки через погано зібрані вимоги або недостатнє планування. Це є критичним аспектом для зменшення втрат часу та підвищення загальної ефективності [4; 7].

У сфері охорони здоров'я ОУП відповідає за координацію проєктів, пов'язаних із модернізацією медичних закладів та впровадженням нових технологій у лікуванні. Особливістю цієї галузі є її висока соціальна відповідальність, тому фокус ОУП на забезпеченні стандартів й якості лікування. Наприклад, дотримання вимог безпеки та стандартизація процедур є невід'ємною частиною роботи ОУП, що підвищує якість надання медичних послуг та покращує показники задоволеності пацієнтів.

У державному секторі ОУП забезпечує прозорість

використання державних коштів, дотримання законодавства і галузевих норм та ефективного управління національними та регіональними програмами. Важливим є зменшення т.зв. «втрат бюджету», які можуть досягати 8,8%, якщо не дотримуватись чітких стандартів управління проєктами [4; 12]. Врахування галузевих особливостей дає змогу ОУП ефективно виконувати свої функції завдяки належному управлінню ресурсами, термінами та якістю проєктів. Узагальнено результати аналізу особливостей створення ОУП за галузями подано в табл. 1.

Сформуємо рекомендації для створення ОУП у різних галузях – в рамках такої задачі необхідно враховувати специфічні особливості кожної з них. В секторі ІТ основний фокус ОУП має бути спрямовано на швидку адаптацію до Agile практик, таких як Scrum і Kanban. Це дасть змогу підвищити гнучкість процесів і продуктивність, забезпечуючи ефективне завершення проєктів у встановлені строки. Важливо регулярно навчати співробітників сучасним методикам і застосовувати спеціалізовані інструменти для управління проєктами. У будівельній галузі основний акцент має бути на управлінні витратами, строками і якістю виконання будівельних робіт. ОУП має створити інструменти їх контролю і застосовувати ризик-менеджмент для зменшення бюджетних втрат, а також забезпечувати постійний моніторинг проєктів з метою уникнення перевищення строків і витрат. У фінансовому секторі ОУП має бути спрямовано на автоматизацію процесів й ефективне управління ризиками. Основним викликом є зменшення втрат часу через неякісне планування або збирання вимог, тому важливо вдосконалювати ці етапи проєктного управління. Застосування аналітичних інструментів дасть змогу підвищити ефективність і мінімізувати втрати часу на переробки. В охороні здоров'я ОУП координує проєкти, пов'язані з модернізацією та впровадженням нових медичних технологій. Особливу увагу має бути приділено етичним стандартам та якості і стандартизації процесів, що дасть змогу покращити якість медичних послуг і підвищити рівень задоволеності пацієнтів. У державному секторі ОУП має забезпечити прозорість використання державних коштів та дотримання законодавчих норм. Важливим є впровадження структурованих підходів до управління проєктами, що дає змогу досягати прозорості і зменшувати бюджетні втрати. Застосування сучасних технологій для контролю та моніторингу державних проєктів сприятиме підвищенню їх ефективності та прозорості. Так, ОУП в різних галузях потребують різних підходів залежно від основного фокусу та специфічних викликів, з якими вони стикаються.

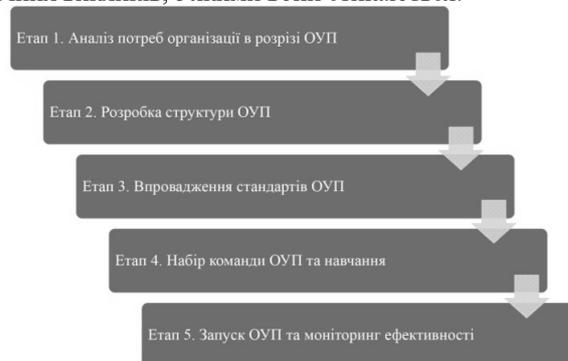

Рис. 1. Підхід до створення ОУП в розрізі основних етапів (аналіз автора на основі [14; 16])

Таблиця 1 – Особливості створення ОУП за окремими галузями (аналіз автора на основі [4; 7; 12])

Галузь	Основний фокус ОУП	Виклики для ОУП	Ефективність ОУП
Інформаційні технології	Швидке впровадження змін, поєднання управління команд і продуктів, Agile практики. Контроль продуктивності трудових ресурсів і ефективності команд.	Адаптація до Agile методологій (Scrum, Kanban). Перевищення бюджетів проєктів. Координація команд, що працюють з одним чи кількома продуктовими напрямками в процесі постійних змін.	Значне покращення гнучкості та результатів проєктів.
Будівельна галузь	Контроль витрат, строків виконання робіт і якості виконаних робіт.	Понад 60% проєктів стикаються з перевищенням бюджету або строків, що вимагає створення їх інструментів контролю і управління ризиками.	Зменшує бюджетні втрати на 17% завдяки ефективному управлінню ризиками.
Фінансовий сектор	Автоматизація процесів і управління ризиками з акцентом на зменшення переробок операцій і документів.	21% часу втрачається через погане збирання вимог або недостатнє планування.	Підвищує ефективність, мінімізуючи втрати часу на переробки.
Охорона здоров'я	Координація проєктів з модернізації приміщень і обладнання, та впровадження нових технологій лікування.	Висока соціальна відповідальність, забезпечення якості і стандартизації.	Покращує контроль якості медичних послуг і стандарти виконання лікування.
Державний сектор	Прозорість використання державних коштів і дотримання законодавства та галузевих норм.	До 8,8% втрат бюджету проєкту без належного управління проєктами.	Підвищує досягнення цілей на 72% і зменшує втрати бюджету проєкту.

ВИСНОВКИ

У підсумку ОУП відіграє важливі універсальні та специфічні функції, що мають як загально-організаційний вияв, так і галузеву специфіку. ОУП виконує ключову роль у координації, моніторингу, контролі та оптимізації проєктної діяльності. Основні процеси управління проєктами залишаються спільними для всіх галузей, але їхня адаптація залежить від конкретних особливостей галузі. Підкреслимо, що створення ОУП має враховувати специфіку кожної галузі. Наприклад, в ІТ секторі пріоритет надається адаптації до Agile-практик для гнучкого управління проєктами, тоді як у будівельній галузі основний акцент робиться на контролі витрат і строків. В охороні здоров'я особливо важливо дотримуватися соціальної відповідальності, етичних норм та контролю якості, а у фінансовому секторі – автоматизувати процеси для мінімізації ризиків та переробок. Різні галузі

стикаються з унікальними викликами, що вимагає адаптації управлінських методик під специфіку діяльності для підвищення ефективності ОУП. Аналіз показує, що правильно адаптовані підходи до управління проєктами підвищують ефективність роботи ОУП у різних галузях. Наприклад, застосування Agile у ІТ сприяє збільшенню продуктивності, тоді як контроль витрат у будівельній галузі зменшує ризики перевищення бюджету. Впровадження ефективних інструментів для управління проєктами забезпечує прозорість виконання завдань у будь-якій сфері. Відповідно створення ОУП в різних галузях потребує індивідуальних підходів, які враховують специфіку діяльності та вирішують ключові виклики, з якими стикається кожна галузь. Такий підхід збільшує успішність проєктів і досягнення стратегічних цілей організацій в умовах сучасної конкуренції.

References

- Bokovets V. Modern methods of project management and their features. *Market infrastructure*. 2022. No. 65. pp. 55–57. (In Ukrainian).
- Kalinichenko O., Mosiichuk I., Poita I. Project management in a global context: cultural aspects and adaptation. *Problems of economy*. 2023. No. 2 (56). pp. 24–30. (In Ukrainian).
- Mazov V., Petrenko V. Analysis of the formation of a portfolio of projects of a metallurgical enterprise based on a sustainable development strategy. *Project management and production development*. 2015. No. 4 (56). P. 5–14. Agile and Scrum Statistics for 2024. *Parabol*: website. URL: <https://www.parabol.co/resources/agile-statistics/> (In Ukrainian).
- Agile and Scrum Statistics for 2024. *Parabol*. URL: <https://www.parabol.co/resources/agile-statistics/>
- Aubry M., Müller R., Glückler J. Exploring PMOs through community of practice theory. *Project Management Journal*. 2011. №42 (5). pp. 42–56.
- Darling E., Whitty S. The Project Management Office: it's just not what it used to be. *International Journal of Managing Projects in Business*. 2016. №9 (2). pp. 282–308.
- Developing a project management best practice. *PMI*: website. URL: <https://www.pmi.org/learning/library/developing-project-management-best-practice-6735>
- Ichsan M., Sadeli J., Jerahmeel G., Yesica Y. The role of project management office (PMO) manager: A qualitative case study in Indonesia. *Cogent Business & Management*. 2023. №10 (2). pp. 221-359.
- Jerbrant A. Managing project portfolios: balancing flexibility and structure by improvising. *International Journal of Managing Projects in Business*. 2013. №6 (1). pp. 152–172.
- Khaksefidi M., Miri M. The Role of Project Management Office in the Organization with the Knowledge Approach. *Mediterranean Journal of Social Sciences*. 2015. №6 (6). pp. 11–16.
- Pemsel S., Wiewiora A. Project management office a knowledge broker in project-based organizations. *International Journal of Project Management*. 2013. №31. pp. 31–42.
- Project Management Statistics for 2023. *Project Management Report*: website. URL: <https://projectmanagementreport.com/blog/project-management-statistics>
- Pulse of the Profession 2023 Report. *PMI*: website. URL: <https://www.pmi.org/about/press-media/press-releases/pulse-of-the-profession-2023>
- Silva C., Pereira C., Magano J. The Value of project management to competitiveness: Key factors from a holistic and practical perspective.

International Journal of Managing Projects in Business. 2021. №16 (1). pp. 67–91.

15. The art of project leadership: Delivering the world's largest projects. *McKinsey & Co.* URL: <https://www.mckinsey.com/~/media/mckinsey/business%20functions/operations/our%20insights/the%20art%20of%20project%20leadership%20delivering%20the%20worlds%20largest%20projects/the-art-of-project-leadership.pdf>

16. Turner R., Ledwith A., Kelly J. Project management in small to medium-sized enterprises: matching processes to the nature of the firm. *International Journal of Project Management*. 2010. №28 (8). pp. 744–755.

17. Ward J. The role of project management offices (PMOs) in IS project success and management satisfaction. *Journal of Enterprise Information Management*. 2013. №26 (3). pp. 316–336.

18. Zouheir E., Rachid J. PMO Typologies and Functions: A Systematic Review. *European Scientific Journal*. 2020. №16 (13). pp. 180–198.

Taras PETRENKO

postgraduate student, Ukrainian State University of Science and Technologies

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5655-1681>

e-mail: post8000@gmail.com

PECULIARITIES OF SETTING UP A PROJECT MANAGEMENT OFFICE IN DIFFERENT INDUSTRIES

Introduction. In the context of growing volatility in the economy and increasing resource constraints at the organizational level, the project management office as a solution for the effective implementation of the organization's strategy and operational tasks is gaining more and more importance. In the task of building a project management office, in addition to general organizational best practices, it is important to take into account industry specifics.

The purpose of the paper is to analyze the specifics of setting up a project management office in various sectors of the economy and to identify the main factors influencing the specifics of setting up a project management office in such industries as information technology, construction, healthcare, finance and public administration.

Results. The paper examines the main approaches to the organization and functioning of project management offices, taking into account the specifics of various sectors of the economy. It is emphasized that the importance of a project management office is due to its key role in coordinating and managing project activities, which allows optimizing processes, improving resource utilization and minimizing risks. The author emphasizes that the project management office ensures standardization of project management processes, implementation of international methodologies, in particular, PMBOK, Agile, PRINCE2, and adaptation to the requirements of a particular industry. The main stages of establishing a project management office are considered, including analysis of the organization's needs, development of the structure, implementation of standards, team training, and monitoring of the project management office. The key functions of the project management office are identified, including risk management, resource coordination, project control and analytics. It is emphasized that industry specifics have a significant impact on the functioning of the project management office. For example, in the IT sector, the emphasis is on the rapid implementation of innovations through flexible methodologies (Agile, Scrum), while in construction, cost control and meeting deadlines are important. In the financial sector, PMO focuses on process automation, while in healthcare it is about compliance with ethical standards. In the public sector, the PMO plays a critical role in the transparency of the use of public funds.

Conclusion. Thus, the effectiveness of PMO creation depends on adaptation to sectoral challenges and requirements, which allows to increase the competitiveness and efficiency of projects. Further research will focus on setting up a KPI system for establishing a project management office.

Keywords: project management office, project management efficiency, optimization of management processes, stages of development, industry specifics

Олександр Леонідович **СКУТЕЛЬНИК**

аспірант, Приватний вищий навчальний заклад "Європейський університет"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-0592-1578>

e-mail: tigerwild007@gmail.com

ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ СТОСОВНО ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ЖУРНАЛІСТІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Мета дослідження – детально проаналізувати виклики та проблеми, пов'язані з адаптацією українського законодавства до європейських норм захисту журналістів під час війни. Здійснено комплексний огляд міжнародних та європейських правових актів, які регулюють діяльність журналістів у конфліктних зонах, а також ретельно проаналізовано чинне українське законодавство у цій сфері. На основі проведеного дослідження буде сформульовано конкретні рекомендації з удосконалення українського законодавства, спрямовані на забезпечення ефективного захисту журналістів під час війни. Ці рекомендації включатимуть пропозиції з імплементації європейських стандартів, створення механізмів швидкого реагування на випадки порушення прав журналістів, забезпечення їхньої фізичної та психологічної безпеки, а також підвищення обізнаності журналістів щодо їхніх прав і можливостей захисту. Впровадження запропонованих змін сприятиме створенню сприятливого середовища для роботи журналістів, гарантуючи їхнє право на свободу слова та доступ до інформації навіть в умовах війни.

Ключові слова: Україна, журналісти, війна, права людини, свобода слова, безпека журналістів, законодавство, Європейський Союз, адаптація, міжнародне право, інформаційна безпека

ВСТУП

З початком повномасштабного вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 р. Україна зіткнулася з безпрецедентними викликами, що вплинули на всі сфери життя, включаючи журналістику. У таких умовах забезпечення безпеки журналістів і захист їхніх прав, зокрема права на свободу слова та доступ до інформації, набули особливої актуальності. Проте чинне українське законодавство не повністю відповідає європейським стандартам, що ускладнює ефективний захист журналістів під час війни.

У дослідженні враховано новітні міжнародні та європейські правові стандарти, а також специфіку українського законодавства і реалії воєнного часу. Запропоновані рекомендації із вдосконалення правової бази України сприятимуть підвищенню рівня захисту журналістів, що позитивно вплине на розвиток демократії та забезпечення свободи слова в Україні.

Адаптація українського законодавства до права ЄС є не лише технічним процесом, але й стратегічним кроком на шлях до зміцнення демократичних інститутів в Україні. Вона має на меті забезпечити належний рівень захисту журналістів, що, зі свого боку, сприятиме підтриманню свободи слова та забезпеченню доступу до об'єктивної інформації, особливо в умовах війни.

МЕТА роботи – аналіз проблем адаптації українського законодавства до європейських стандартів захисту журналістів під час воєнних дій. Дослідження передбачає аналіз міжнародного та європейського права, а також чинного українського законодавства з метою виявлення основних проблем і суперечностей, які впливають на безпеку та права журналістів в Україні.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті застосовано такі методи дослідження:

1. Аналіз та синтез – для вивчення міжнародних і європейських правових стандартів у сфері захисту журналістів та їхнього порівняння з українським законо-

давством. Аналіз дав змогу визначити ключові недоліки в правовій базі України, а синтез – запропонувати комплексні рекомендації з її вдосконалення.

2. Історико-правовий метод – для дослідження еволюції міжнародного права у сфері захисту журналістів, починаючи з прийняття Загальної декларації прав людини 1948 р. і до сучасних норм міжнародного гуманітарного права, таких як Женевські конвенції та їх додаткові протоколи.

3. Порівняльно-правовий метод – для виявлення відмінностей між українським законодавством і правовими стандартами ЄС захисту журналістів, а також для аналізу прикладів з практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ).

Стан опрацювання даної теми стосовно адаптації українського законодавства до права ЄС для регулювання правового статусу журналістів під час війни в Україні знаходиться в активній стадії розвитку. В Україні проведено декілька ключових досліджень, які зосереджуються на проблемах узгодження національного законодавства з європейськими стандартами в цій сфері. Декілька українських та іноземних науковців вже внесли вагомий внесок у цю сферу: Т. Марценюк активно досліджує питання захисту прав журналістів в умовах конфлікту та війни [15]. О. Грішина акцентує на необхідності гармонізації українського законодавства з правом ЄС для забезпечення більш ефективного захисту журналістів під час збройних конфліктів [14]. Я. Грицак аналізує вплив війни на інформаційний простір та свободу преси, а також правові аспекти захисту журналістів [12]. О. Хорватова розкриває особливості правового регулювання законної діяльності журналіста в сучасних умовах [13].

РЕЗУЛЬТАТИ

Історичний контекст та нормативна база захисту журналістів у міжнародному праві та праві ЄС.

Захист журналістів у міжнародному праві має давню історію, що бере свій початок ще з середини ХХ ст. Основи правового захисту журналістів закладено після

П світової війни, коли виникла необхідність у формуванні нових стандартів прав людини та їх захисту в умовах конфліктів. З ухваленням Загальної декларації прав людини в 1948 р. право на свободу вираження думок, включаючи право на пошук, отримання та поширення інформації, було офіційно закріплено на міжнародному рівні. Це стало фундаментом для подальшого розвитку законодавства у цій сфері [1].

З часом спеціалізовані міжнародні інституції, такі як Організація Об'єднаних Націй (ООН), ЮНЕСКО, та Міжнародна федерація журналістів (МФЖ), почали активніше розробляти та впроваджувати додаткові норми, спрямовані на захист журналістів, особливо у зон конфліктів. Наприклад, Резолюція ООН про безпеку журналістів і питання безкарності від 2013 р. закликає держави до забезпечення безпеки працівників медіа, особливо в умовах конфліктів, та до покарання тих, хто чинить на них насильство [2].

ЄС має довгу традицію захисту прав журналістів та свободи вираження думок. Основою цього європейського підходу є Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ), яку ухвалено в 1950 р. і яка набула чинності в 1953 р. Ст. 10 ЄКПЛ гарантує свободу вираження думок, включаючи свободу одержувати і поширювати інформацію без втручання з боку державної влади [3].

Важливим кроком у розвитку нормативної бази для захисту журналістів в ЄС стало ухвалення Хартії основних прав ЄС у 2000 р., яка набула юридичної сили з Лісабонським договором у 2009 р. У ст. 11 Хартії також закріплено право на свободу вираження думок та інформації, що включає свободу ЗМІ [4].

Крім цього, ЄС ухвалив низку інших нормативних актів, спрямованих на захист журналістів та працівників медіа. Наприклад, Директива Європейського Парламенту і ради 2010/13/ЄС «Про аудіовізуальні медіапослуги» визначає стандарти для захисту журналістів, особливо у контексті нових медіа та цифрових платформ [5].

У сучасному міжнародному праві журналісти визнаються ключовими суб'єктами у сфері забезпечення права на інформацію та свободу слова. Вони відіграють важливу роль у процесах демократизації, підзвітності влади та забезпечення суспільства достовірною інформацією. Однак саме через цю роль журналісти часто стають мішенню під час збройних конфліктів.

Міжнародне гуманітарне право (МГП) також відіграє важливу роль у захисті журналістів під час конфліктів. Женевські конвенції 1949 р. та Додаткові протоколи до них 1977 р. встановлюють, що журналісти, які перебувають у зонах збройних конфліктів, мають право на такий самий захист, як і цивільні особи. Це означає, що вони не повинні ставати об'єктом атак і мають право на гуманітарний захист [7].

Крім цього, міжнародні організації, такі як Комітет захисту журналістів (CPJ), Репортери без кордонів (RSF), та Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), активно працюють над моніторингом ситуації з правами журналістів та наданням рекомендацій державам з покращення умов їхньої роботи [8].

Аналіз чинного українського законодавства із захисту журналістів під час війни та його невідповідності європейським стандартам

Законодавство України із захисту журналістів міс-

тить низку нормативних актів, які визначають права та обов'язки журналістів, а також механізми їхнього захисту. Основним документом, що регулює діяльність журналістів, є Закон України «Про інформацію», прийнятий у 1992 р. У цьому законі закріплено основні принципи свободи слова, права на доступ до інформації та захисту журналістів [9].

Крім цього, у 2003 р. прийнято Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», який передбачає державну підтримку медіа та захист працівників медіа від незаконного втручання у їхню професійну діяльність. Також слід відзначити Закон України «Про телебачення і радіомовлення» 1993 р., що регулює діяльність медіа у сфері телебачення та радіо, а також містить норми, що спрямовані на захист журналістів [10].

Однак, незважаючи на наявність цих законів, українське законодавство має низку серйозних недоліків, особливо у контексті захисту журналістів під час збройних конфліктів. Відсутність спеціальних норм, які б враховували специфіку роботи журналістів у зонах конфліктів, значно ускладнює їх захист і робить їх вразливими до нападів та переслідувань.

Однією з основних проблем українського законодавства є недостатня імплементація міжнародних стандартів у сфері захисту журналістів. Наприклад, закони України не містять чітких норм, які б передбачали захист журналістів як цивільних осіб під час збройних конфліктів, що є однією з вимог міжнародного гуманітарного права. Це створює ситуацію, коли журналісти, які працюють у зон конфліктів, не мають належного правового захисту і стають мішенню для атак з боку військових або інших збройних груп [13].

Крім цього, є проблема із забезпеченням безкарності за злочини проти журналістів. В Україні досить часто трапляються випадки, коли напади на журналістів залишаються непокараними, що створює атмосферу безкарності і стимулює подальші злочини. Це є серйозним порушенням міжнародних стандартів, які вимагають від держав ефективного розслідування таких випадків та притягнення винних до відповідальності.

Ще однією проблемою є недостатній захист журналістів від незаконного втручання у їхню діяльність з боку державних органів. Закони України передбачають певні гарантії незалежності журналістів, але на практиці ці норми часто ігноруються, і журналісти стають об'єктами переслідувань з боку правоохоронних органів та інших державних структур [14].

Правові стандарти ЄС у сфері захисту журналістів значно вищі і передбачають більш ефективні механізми захисту. Наприклад, в ЄС є спеціальні програми підтримки журналістів, які працюють у зонах конфліктів, такі як Програма захисту журналістів, яку адмініструє Європейська федерація журналістів. Ця програма надає фінансову та правову підтримку журналістам, які стикаються з небезпеками під час виконання своїх обов'язків.

Крім того, ЄС має більш розвинену систему контролю за виконанням норм законодавства у сфері захисту журналістів. ЄСПЛ регулярно розглядає справи, пов'язані з порушенням прав журналістів, і виносить рішення, які є обов'язковими для виконання державами-членами ЄС. Це забезпечує більш високий рівень відповідальності держав за порушення прав журналістів [11].

В Україні, на жаль, немає подібних механізмів, що значно ускладнює захист журналістів та забезпечення їхніх прав. Наприклад, українське законодавство не передбачає спеціальних програм підтримки журналістів, які працюють у зоні конфліктів, що залишає їх без належної допомоги у разі виникнення небезпеки. Також, хоча Україна є членом Ради Європи і зобов'язана виконувати рішення ЄСПЛ, на практиці виконання цих рішень часто затягується або ігнорується, що підриває ефективність захисту прав журналістів.

Практичні приклади проблем, з якими стикаються журналісти в Україні під час війни через недосконалість законодавства.

Однією з найбільш гострих проблем, з якими стикаються журналісти в Україні під час війни, є відсутність належного правового захисту під час роботи в зонах конфліктів. Попри наявні міжнародні норми, що передбачають захист журналістів як цивільних осіб, українське законодавство не містить спеціальних положень, які б гарантували безпеку журналістів у таких умовах.

Наприклад, під час російсько-українського конфлікту багато українських журналістів та працівників медіа зазнали нападів, затримань, і навіть викрадень. Один з відомих випадків стався у 2014 р., коли журналістку Ірина Довгань захопили проросійські бойовики на Донбасі, вона зазнала тортур і приниження, і звільнена лише завдяки широкому міжнародному резонансу. Цей випадок яскраво демонструє відсутність ефективного захисту журналістів у зонах конфлікту, а також недосконалість механізмів реагування з боку української влади [15].

Крім того, журналісти стикаються з серйозними проблемами у спробах отримати доступ до інформації в зонах бойових дій. Наприклад, часто неможливо отримати дозволу на зйомки або інтерв'ю, а також доступ до офіційної інформації про перебіг бойових дій. Це обмежує можливості журналістів надавати суспільству достовірну та об'єктивну інформацію.

Ще однією серйозною проблемою є переслідування та залякування журналістів з боку державних та недержавних акторів. Це включає як фізичне насильство, так і психологічний тиск, зокрема погрози, втручання у приватне життя та тиск на родичів журналістів.

Після початку війни на сході України та під час повномасштабного вторгнення росії у 2022 р. зафіксовано багато випадків, коли журналісти піддавалися переслідуванням з боку обох сторін конфлікту. Наприклад, кількох українських журналістів, які працювали в окупованих районах, затримано проросійськими силами і піддано тортурам. Такі дії зазвичай залишаються безкарними, що створює атмосферу страху та самоцензури серед журналістів.

Слід також зазначити, що журналісти, які критикують дії влади або озвучують непопулярні думки, часто стають мішенню для тиску з боку державних органів. Наприклад, за останні роки зафіксовано випадки, коли правоохоронні органи проводили обшуки в редакціях незалежних видань або відкривали кримінальні справи проти журналістів за їхню професійну діяльність. Це створює небезпечний прецедент для свободи слова і незалежності медіа [13].

Доступ до інформації є ключовим правом журна-

лістів, особливо під час війни, коли суспільство потребує достовірної інформації про події на фронті та дії влади. Проте українські журналісти часто стикаються з серйозними проблемами у цій сфері. Однією з таких проблем є цензура та обмеження доступу до певних видів інформації з боку державних органів.

Наприклад, під час активної фази бойових дій на сході України багато журналістів повідомляли про те, що вони не можуть отримати доступ до інформації про військові операції або про стан місцевих громад через надмірну секретність або небажання влади розкривати цю інформацію. Це створює серйозні перешкоди для виконання журналістами їхніх професійних обов'язків і обмежує їхню здатність інформувати громадськість.

Крім того, є випадки, коли журналістам відмовляють у доступі до прес-конференцій або інших заходів за участю державних посадовців, що є прямим порушенням їхніх професійних прав. Також зафіксовано випадки блокування або видалення журналістських матеріалів з інтернету під тиском з боку влади або збройних формувань.

Ще однією серйозною проблемою є недосконалість механізмів розслідування злочинів проти журналістів в Україні. Попри те, що українське законодавство передбачає кримінальну відповідальність за напади на журналістів, на практиці багато таких злочинів залишаються нерозслідуваними або недостатньо розслідуваними.

Наприклад, випадок з убивством відомого українського журналіста Павла Шеремета у 2016 р. досі залишається нерозкритим. Незважаючи на великий суспільний резонанс і залучення міжнародних експертів, розслідування цього злочину просувається повільно, що викликає сумніви з ефективності правової системи України у захисті журналістів [4].

Такий стан справ підриває довіру до правової системи і створює відчуття безкарності серед злочинців, що підвищує ризики для журналістів. Це також негативно впливає на міжнародний імідж України і ускладнює співпрацю з міжнародними організаціями у сфері захисту прав людини.

Війна в Україні мала значний вплив на незалежність та плюралізм медіа. З одного боку, під час конфлікту зростає роль державних медіа та офіційної пропаганди, що часто призводить до маргіналізації незалежних видань і альтернативних поглядів, а з іншого – журналісти, які намагаються зберегти незалежність, стикаються з серйозними фінансовими та операційними труднощами, що знижує їхні можливості для об'єктивного висвітлення подій.

У багатьох випадках незалежні журналісти змушені працювати в умовах постійного тиску з боку державних органів, так і збройних формувань. Це обмежує їхню здатність до об'єктивного висвітлення подій і сприяє поширенню однобокої інформації, що негативно впливає на громадську думку та демократичний процес в Україні.

Конкретні пропозиції із вдосконалення українського законодавства з урахуванням європейського досвіду та рекомендацій міжнародних організацій

Україна повинна враховувати досвід ЄС та міжнародних організацій у вдосконаленні свого законодавства із захисту журналістів. Одним із ключових кроків має стати впровадження спеціальних законодавчих норм,

що передбачають захист журналістів, які працюють у зонах конфліктів. Це може включати визначення статусу журналіста як особи, яка має право на захист відповідно до міжнародного гуманітарного права, а також запровадження спеціальних заходів безпеки для журналістів, які працюють у небезпечних умовах.

Крім того, варто створити механізми для забезпечення доступу журналістів до інформації під час збройних конфліктів, зокрема шляхом спрощення процедур отримання акредитації та доступу до офіційних джерел інформації. Це дасть змогу забезпечити більш об'єктивне та достовірне висвітлення подій, що відбуваються на фронті.

Зважаючи на велику кількість нерозкритих злочинів проти журналістів, необхідно посилити кримінальну відповідальність за такі діяння та запровадити більш ефективні механізми їхнього розслідування. Це може включати створення спеціальних слідчих груп у правоохоронних органах, які будуть займатися виключно розслідуванням злочинів проти журналістів, а також забезпечення незалежності таких розслідувань від політичного тиску.

Крім того, слід запровадити систему моніторингу та звітності з розслідування злочинів проти журналістів, що дасть змогу підвищити прозорість і ефективність роботи правоохоронних органів у цій сфері. Важливим кроком також стане посилення співпраці з міжнародними організаціями, такими як ОБСЄ та Рада Європи, у сфері захисту журналістів і розслідування злочинів проти них.

Захист незалежності медіа є ключовим фактором для забезпечення свободи слова та демократичного розвитку суспільства. Україна повинна запровадити законодавчі механізми, що забезпечують захист журналістів та редакцій від державного втручання та переслідувань. Це може включати створення незалежного органу нагляду за діяльністю медіа, який буде мати повноваження для розслідування випадків порушення свободи слова і прав журналістів.

Також важливо забезпечити прозорість власності на медіа та запровадити заходи, що унеможливають концентрацію медіавласності в руках однієї або кількох осіб, що може негативно впливати на плюралізм та об'єктивність висвітлення подій.

Зважаючи на складні умови роботи журналістів у зонах конфліктів, необхідно запровадити спеціальні навчальні програми, що надаватимуть журналістам знання та навички, необхідні для безпечної та ефективної роботи у таких умовах. Це може включати тренінги з питань безпеки, роботи з джерелами інформації у зонах

конфліктів, а також надання психологічної підтримки журналістам, які стикаються з небезпекою під час виконання своїх обов'язків.

Такі програми може бути реалізовано у співпраці з міжнародними організаціями, що мають досвід у сфері захисту журналістів та надання їм підтримки у небезпечних умовах.

Україна має активно співпрацювати з міжнародними організаціями та використовувати європейський досвід для вдосконалення свого законодавства стосовно захисту журналістів. Це може включати обмін інформацією та кращими практиками, участь у міжнародних програмах захисту журналістів, а також впровадження рекомендацій таких організацій, як Рада Європи, ОБСЄ та ЮНЕСКО.

Інтеграція європейських стандартів в українське законодавство дасть змогу підвищити рівень захисту журналістів і сприятиме зміцненню демократії та свободи слова в Україні. Важливим аспектом є також забезпечення виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань у сфері захисту прав людини, зокрема у контексті виконання рішень ЄСПЛ.

ВИСНОВКИ

Адаптація українського законодавства до європейських стандартів захисту журналістів під час війни є необхідним кроком для зміцнення демократії та свободи слова в країні. Історичний контекст показує, що захист журналістів є важливим складником міжнародного права і правової системи ЄС. Українське законодавство, хоча й має певні механізми захисту, потребує значного вдосконалення для досягнення рівня європейських стандартів.

Практичні приклади проблем, з якими стикаються журналісти в Україні, вказують на необхідність посилення правового захисту, впровадження спеціальних норм для роботи у зонах конфліктів, посилення кримінальної відповідальності за злочини проти журналістів, а також забезпечення незалежності медіа. Співпраця з міжнародними організаціями та застосування європейського досвіду є ключовими елементами успішної адаптації українського законодавства.

Важливість цих заходів не може бути переоцінена, адже від цього залежить не тільки безпека журналістів, але й можливість громадян отримувати достовірну інформацію, що є основою для функціонування демократичного суспільства. Зрештою, адаптація українського законодавства до європейських стандартів сприятиме зміцненню свободи слова, розвитку незалежних медіа і, як наслідок, утвердженню демократії в Україні.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
2. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України.* 1992. № 48. Ст. 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
3. Про медіа: Закон України від 13 грудня 2022 р. № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: <https://www.echr.coe.int>
5. Резолюція № 2222 (XXI) Генеральної Асамблеї ООН «Про захист журналістів і пов'язаних з ними працівників» від 18 грудня 2013 р. URL: <https://www.un.org>
6. Кодекс поведінки Європейського Союзу для боротьби з дезінформацією від 26 вересня 2018 р. URL: <https://ec.europa.eu>
7. Глобальна декларація про права журналістів від 13 листопада 2018 р. URL: <https://www.una.org>
8. Рада Європи. Захист журналістів під час збройних конфліктів: стандарти та рекомендації. 2021. URL:

<https://www.coe.int>

9. Головатий С. Свобода слова та правовий захист журналістів в Україні: проблеми та перспективи. Київ, 2019.
10. Кривенко І. Міжнародно-правовий захист журналістів: аналіз стандартів ЄС. *Право України*. 2021. № 10. С. 45–53.
11. Павліченко О. Проблеми дотримання прав журналістів в умовах збройного конфлікту. *Журналістика та суспільство*. 2020. Т. 2, № 4. С. 112–119.
12. Грицак Я.В. Вплив інформаційної війни на свободу преси в Україні: правові аспекти. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Право*. 2021. № 112. С. 55–68.
13. Хорватова О.О., Пухір Ю.І. Деякі аспекти правового регулювання законної діяльності журналіста в сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Т. 81, № 2. С. 366–371.
14. Грішина О.М. Правові аспекти захисту журналістів в умовах гібридної війни: український досвід. *Актуальні проблеми права*. 2022. № 3. С. 115–128.
15. Марценюк Т.М. Правовий захист журналістів в умовах збройних конфліктів: український досвід. *Науковий вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія: Юридична*. 2023. № 1. С. 123–135.

References

1. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine No. 254k/96-VR dated June 28, 1996. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. No. 30. Art. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (in Ukrainian).
2. On Information: Law of Ukraine No. 2657-XII dated October 2, 1992. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1992. No. 48. Art. 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (in Ukrainian).
3. On Media: Law of Ukraine No. 2849-IX dated December 13, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (in Ukrainian).
4. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms dated November 4, 1950. URL: <https://www.echr.coe.int>
5. Resolution No. 2222 (XXI) of the United Nations General Assembly "On the Protection of Journalists and Associated Personnel" dated December 18, 2013. URL: <https://www.un.org>
6. Code of Practice on Disinformation of the European Union dated September 26, 2018. URL: <https://ec.europa.eu>
7. Global Declaration on the Rights of Journalists dated November 13, 2018. URL: <https://www.una.org>
8. Council of Europe. Protection of Journalists During Armed Conflicts: Standards and Recommendations. 2021. URL: <https://www.coe.int>
9. Holovaty S. Freedom of Speech and Legal Protection of Journalists in Ukraine: Problems and Prospects. Kyiv, 2019. (in Ukrainian).
10. Kryvenko I. International Legal Protection of Journalists: Analysis of EU Standards. *Pravo Ukrainy*. 2021. No. 10. pp. 45–53. (in Ukrainian).
11. Pavlichenko O. Issues of Journalists' Rights Compliance During Armed Conflict. *Zhurnalistyka ta Suspilstvo*. 2020. Vol. 2, No. 4. pp. 112–119. (in Ukrainian).
12. Hrytsak Ya.V. The Impact of the Information War on Press Freedom in Ukraine: Legal Aspects. *Visnyk Kharkivskoho Natsionalnoho Universytetu imeni V.N. Karazina. Series: Law*. 2021. No. 112. pp. 55–68. (in Ukrainian).
13. Khorvatova O.O., Pukhir Yu.I. Certain Aspects of the Legal Regulation of Journalists' Activities in Modern Conditions. *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Series: Law*. 2023. Vol. 81, No. 2. pp. 366–371. (in Ukrainian).
14. Hrishyna O.M. Legal Aspects of Journalists' Protection in Hybrid Warfare: Ukrainian Experience. *Aktualni Problemy Prava*. 2022. No. 3. pp. 115–128. (in Ukrainian).
15. Martsenyuk T.M. Legal Protection of Journalists During Armed Conflicts: Ukrainian Experience. *Naukovyi Visnyk Lvivskoho Natsionalnoho Universytetu imeni Ivana Franka. Series: Law*. 2023. No. 1. pp. 123–135. (in Ukrainian).

Oleksandr SKUTELNYK

postgraduate student, Private higher educational institution "European University"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-0592-1578>

e-mail: tigerwild007@gmail.com

ISSUES OF ADAPTING NATIONAL LEGISLATION TO EUROPEAN UNION LAW ON THE LEGAL PROTECTION OF JOURNALISTS DURING WARTIME

In the context of active hostilities, journalists, despite threats to their lives and safety, continue to fulfill their vital mission—informing the public and the international community about the course of the war, exposing the aggressor's crimes, and documenting the consequences of the conflict. However, war not only endangers journalists' physical safety but also creates significant obstacles to the realization of their fundamental rights to freedom of expression and access to information. Under these circumstances, ensuring adequate legal protection for journalists becomes an urgent priority, especially in the context of Ukraine's European integration aspirations. Adapting national legislation to the standards of the European Union in the field of human rights, particularly the rights of journalists, is a crucial step in this process.

The purpose of the paper is to analyze the challenges and issues related to adapting Ukrainian legislation to European norms for protecting journalists during wartime. It will include a comprehensive review of international and European legal instruments governing journalistic activities in conflict zones and an in-depth analysis of existing Ukrainian legislation in this domain. Based on the findings, specific recommendations will be developed to improve Ukrainian legislation to ensure the effective protection of journalists during war. These recommendations will include proposals for implementing European standards, creating mechanisms for rapid response to violations of journalists' rights, ensuring their physical and psychological safety, and enhancing journalists' awareness of their rights and available protections.

Implementing these proposed changes will contribute to creating a favorable environment for journalists' work, guaranteeing their rights to freedom of expression and access to information, even under wartime conditions.

Keywords: Ukraine, journalists, war, human rights, freedom of speech, journalist safety, legislation, European Union, adaptation, international law, information security

Тетяна Георгіївна **СПЕСІВЦЕВА**

студентка, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-8829-4149>

e-mail: spesivtsevatany@gmail.com

Аліна Олегівна **ПИВОВАР**

студентка, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0832-0407>

e-mail: a.o.pyvovar@gmail.com

УКРАЇНСЬКА КОНСТИТУЦІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ЇЇ РОЗВИТОК І ПЕРСПЕКТИВИ

Мета статті – дослідити юридичні виміри конституційної ідентичності України шляхом аналізу чинного законодавства, судової практики та національних норм. Дослідження зосереджено на розумінні того, як ці елементи формують конституційну ідентичність України. Аналізуючи історичні прецеденти, нещодавні законодавчі зміни та ключові судові рішення, дослідження прагне розкрити принципи та цінності, які складають конституційну ідентичність України. Основна мета – визначити основні компоненти цієї ідентичності та запропонувати практичні рекомендації з її розвитку з урахуванням національних та міжнародних правових стандартів.

Ключові слова: конституційна ідентичність, національна ідентичність, суверенітет, конституційна демократія, європейська конституційна ідентичність, конституційні цінності, євроінтеграція

ВСТУП

Термін «конституційна ідентичність» не часто зустрічається в текстах конституцій. Конституції не повідомляють про власну ідентичність, хоча вона є, особливо з огляду на те, що жодна конституція не є абсолютно схожою на іншу. Різноманіття ідентичностей є підґрунтям порівняльних конституційних досліджень. Втім, для цілей конституційної доктрини та судочинства, ідентичність у цьому, на перший погляд, тривіальному розумінні є недостатньо цікавою та важливою. Конституційні норми може бути інтерпретовано та застосовано без прямого посилання на їхню ідентичність. Навіть якщо переважний юридичний метод віддає перевагу контекстуальному, а не ізольованому підходу до інтерпретації та прийняття конституційних рішень, ідентичність конституції в цьому контексті не відіграє вирішальної ролі. Але все ж конституційна ідентичність є важливим складником конституцій, захищаючи ті базиси та принципи, які закладено в її основу.

МЕТА статті – дослідження української конституційної ідентичності та її проявів, а також аналіз європейської конституційної ідентичності та її можливий вплив на Україну.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ: роботи вчених-юристів у сфері конституційного права України, а також публікації провідних правників у сфері міжнародного європейського права:

РЕЗУЛЬТАТИ

Як аналітична та описова концепція конституційна ідентичність дає змогу нам запитати, що робить конституцію тим законом, яким він є зараз – як конституція наявна не просто як юридичний текст, а як культурно-правний документ, який забезпечує якір та орбіту для саморозуміння держави. Вона відображає не лише норми права, а й культурні цінності та історичні традиції нації. Конституційна ідентичність інтегрує соціальні, політичні та економічні аспекти життя країни, формуючи унікальний юридичний простір, що відображає особливості національного світогляду. Вона слугує важливим засобом легітимації державної влади, підтримуючи стабільність і розвиток інституцій. Так, конституційна ідентичність є одним зі способів визначення ідентичності народу, зокрема через закріплення його прав та свобод, а також основних принципів демократії та верховенства права.

Але все ж ця категорія породжує низку питань для дослідників і первинна проблема пов'язана з питанням про те, як розуміти цю ідентичність? Один з найвидатніших дослідників конституційної ідентичності, Г. Якобсон, наприклад, стверджував, що конституція набуває ідентичності через досвід, [вона] не є ні як дискретний об'єкт винаходу, ні як сильно інкрустована сутність, вбудована в культуру суспільства [1]. Конституційна ідентичність містить ключові принципи, цінності та норми, які визначають основи української державності, суспільно-політичного ладу і правової системи. Вона формується на основі історичного досвіду державотворення і сучасних прагнень до інтеграції в європейський правовий простір, зберігаючи національну самобутність.

У зв'язку з активним застосуванням доктрини конституційної ідентичності, особливо Федеральним Конституційним судом Німеччини, її досить детально розроблено в західній науці. В літературі сформувалися два основні підходи до розуміння доктрини конституційної ідентичності: широкий та вузький.

В.П. Колісник, Г.В. Берченко та Т.М. Слінько узначають, що у широкому підході, представниками якого можна назвати таких вчених, як: Г.Д. Джейкобсон, М. Розенфельд, Г. ван дер Шифф та ін., йдеться скоріше про сталість певних принципів, інститутів і традицій, що втілюються на нормативному і правозастосовному (судовому) рівнях, у юридичних звичаях і практиці реалізації конституції, тоді як у вузькому підході, представницею якого можна назвати М. Ползін, яка розглядає конституційну ідентичність як основні конституційні приписи, йдеться про наявність незмінюваних положень конституції, що поєднується із судовим контролем змін конституції, а також конституційним контролем за по-

ложеннями права ЄС [20].

Є очевидним, що українська конституційна ідентичність нерозривно пов'язана з основоположним юридичним документом нашої держави – Конституцією України. Але ще й досі йдуть дискусії про визначення, з чого складається т.зв. «конституційна ідентичність», найбільш поширеним серед науковців є підхід трьох складників [2]. По-перше, це взаємодія тексту Конституції та національної самобутності народу. Під цим розуміють відображення конституційних цінностей в тексті акту. По-друге, це «ядро» основного закону, що містить в собі основоположні принципи та цінності, прописані в його тексті. По-третє, це взаємозв'язок євроінтеграції та законодавства України, співвідношення національного права та права ЄС, адже кожна країна під час євроінтеграції піддається змін, стаючи частиною «європейської конституційної ідентичності» [3].

На думку П. Стецюка, важливість Конституції проявляється в тому, що вона є унікальним юридичним документом, в якому виражається система основоположних цінностей і життя суспільства, держави, яка має риси загальності та обов'язковості цих положень [4]. За словами І. Мудрої, принципами, на яких ґрунтується українська конституційна ідентичність є суверенітет, незалежність, засади демократії, верховенства права, високі стандарти прав і свобод людини, рівність усіх перед законом. Конституція закріплює і гарантує загальноправові цінності, вони мають фундаментальне значення для суспільства, держави, народу, для кожного індивіда [5] [6].

Конституція України є результатом розвитку основоположних конституційних принципів у національному контексті, що надало їй унікального колориту. Це дало змогу задовольнити потреби нації відповідно до її національної ідентичності та спрямованості її еволюції, зумовленої історичними подіями. Конституційна ідентичність визначається як особлива колективна ідентичність нації, що формується основним законом. Її концепція відображає найбільш важливі та «захищені» положення Основного Закону, які виражають т.зв. «дух» Конституції [7].

Згідно з позицією польської дослідниці Е. Кшиштофік національна ідентичність є ширшим поняттям за конституційну ідентичність, позаяк стосується цінностей, які культивуються нацією, що надає їй самобутності, виділяє серед інших націй. Натомість конституційна ідентичність концентрується на конституційних цінностях, вираженні правової культури й політичної ідеї нації, які історично нею формувалися. Звідси національна ідентичність постає базисом формування й подальшого розвитку конституційної ідентичності, і не є її абсолютним еквівалентом [8].

Останнім часом гучною в контексті елементів української конституційної ідентичності є проблематика державної та/чи офіційної мови, яка стає предметом конституційно-правових досліджень в Україні, тож ця тема не втрачає своєї актуальності. І це цілком закономірно, адже, як пише у своїй науковій публікації О. Бориславська, проблема державної мови у правничому дискурсі актуалізується в періоди формування державності, її конституювання чи, як це відбувається сьогодні в Україні, відстоювання права на її існування [9].

Відомий український правник Ю. Барабаш вважає, що значне місце у формуванні національної конститу-

ційної ідентичності повинні займати юридичні позиції, які містяться у висновках Конституційного Суду України [10]. Так, наприклад, терміно-сполука «конституційна ідентичність» знайшла своє застосування у рішенні Конституційного Суду України від 14 липня 2021 р. № 1-р/2021 стосовно конституційності Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [11] Суд зазначив, що закарбований приписами ч.ч. 1, 2 ст. 10 Конституції України юридичний статус української мови як державної є водночас засадничою конституційною цінністю, питомою ознакою й ключовим чинником єдності (соборності) Української держави та невіддільною частиною її конституційної ідентичності... як визначальний чинник і головна ознака ідентичності української нації... українська мова завдяки закладеному в ній самій націєтворчому началу є базовим системотвірним складником української державності та її основою.

Після внесення Верховною Радою України 7 лютого 2019 р. змін до Конституції України, якими проголошено курс на євроінтеграцію, яка стала «дороговказом розвитку країни» [12], та ухвалення рішення від 3 червня 2022 р. про надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС, значної актуальності набуває тема європейської ідентичності в контексті розвитку нашої держави, адже не останню роль для успішності руху за цим курсом грає відчуття належності українців до європейської спільноти та їх самоідентифікації як громадян європейської наднаціональної структури в майбутньому.

Коли йдеться про поняття європейської ідентичності, важливо усвідомлювати, що це не просто сума національних ідентичностей, як це часто неправильно розуміють. Насправді національна ідентичність виникає з національної ідеології, і хоча епоха націоналізму була відносно коротким періодом в європейській історії, її вплив був значним, хоча і поверхневим. На протигагу цьому коріння європейської єдності сягає набагато глибше, до її батьківщини на берегах Егейського моря. Прогресивні трансформації, такі як Ренесанс та Просвітництво, сприяли формуванню універсальної ідентичності людини та громадянина світу, а ідея космополітизму стала важливим аспектом європейської культури, абсолютизуючи людину та її гідність. Натомість національні ідентичності визначали себе в опозиції до універсальних ідентичностей, створюючи антагоністичні відносини [17].

Незважаючи на свою природу, вони, зрештою, сприяли формуванню універсальної європейської ідентичності через процес цільової гетерогенності, який демонстрував дивовижну хитрість буття. Оскільки ЄС як наддержавне міжнародне формування, яке неможна отожднювати з державою у звичайному розумінні, так і поняття європейської конституційної ідентичності неможна звести до простої суми конституційних ідентичностей держав-членів. Європейська конституційна ідентичність відрізняється від конституційних ідентичностей країн-членів, скоріше з'єднуючись в симбіотичному зв'язку, ніж протиставляючись їй [17].

Чи є щось на зразок справжнього ядра європейської ідентичності? Німецький науковець П. Брандт в своїй роботі «Europäische Identität und nationale Identitäten in Europa» стверджує, що навіть якщо є загальна згода, що «Європа» не визначає чітко окреслений простір (окрім

фізичної географії) і її можна розуміти лише як культурний термін, ЄС сьогодні є політичною структурою та територією, яка, на відміну від ранньої спільноти з шести країн, більш повно охоплює Європу. Окрім східнослов'янських держав росії, України та Білорусі, а також Туреччини, де питання членства є проблематичним, та Великої Британії, яка обрала власний незалежний шлях, всі інші європейські країни, що (ще) не є членами ЄС, орієнтовані на союз, чи то як заявники, чи як члени Європейської економічної зони [14].

Чи не вперше питання про спільну європейську ідентичність піднято в Декларації про європейську ідентичність, опублікованій у 1973 р. Беручи до уваги динамічний характер інтеграційного процесу, в документі зазначалося, що дев'ять держав-членів Європейського співтовариства повинні працювати над створенням спільної зовнішньої політики, зокрема торговельної, і «об'єднаної Європи» [13]. З моменту офіційного закріплення т.зв. «положення про ідентичність» в Договорі про Європейський Союз (ДЄС, Договір Маастрихт, 1992) та його переформулювання в Лісабонському договорі про внесення змін до Договору про Європейський Союз і Договір про заснування Європейського Співтовариства (2009) значення та функція конституційної ідентичності стала значним предметом суперечок у політичних колах конституційного простору в ЄС.

У дослідженні «The notion of constitutional identity and its role in European integration» [15], проведеному в лютому 2024 р., здійсненому на замовлення Комітету з конституційних питань Європарламенту, проаналізовано концепт конституційної європейської ідентичності, її вплив на формування відносин між державами-членами та інституціями ЄС та майбутнє європейської інтеграції, з огляду на розуміння даного положення як норми, що є відправною точкою в умовах конституційного плюралізму в ЄС.

У дослідженні зазначено, що тлумачення конституційної ідентичності не є виключною компетенцією національних інституцій. Як частина первинного права ЄС, положення про ідентичність у ст. 4(2) ДФЄС означає, що Суд ЄС має повноваження тлумачити та оцінювати застосування ст. 4(2) ДФЄС у світлі інших первинних норм і принципів права ЄС. Хоча ЄС зазвичай не має права визначати, що становить конституційну ідентичність кожної держави-члена, завданням Суду ЄС є забезпечення однакового застосування права ЄС (ст. 19 Договору про заснування ЄС). Це стосується, зокрема, цінностей ЄС, верховенства права та принципу прямої дії. Конституційна ідентичність повинна поважатися Судом ЄС, оскільки вона дає змогу йому обмежувати вплив європейського права у сферах, які вважаються важливими для держав-членів. Крім того, конституційна ідентичність має бути визнана всіма іншими інституціями, органами, структурами та агенціями ЄС у тлумаченні та застосуванні законодавства, це стосується Європейського Парламенту, Комісії та Ради. Різні органи посилюються на це положення у своїх діях, іноді підкреслюючи важливість регіональної та місцевої автономії або висловлюючи свою прихильність конституційній ідентичності в реалізації політики держав-членів. У цьому контексті стверджується, що положення про ідентичність може мати позитивний вплив на розподіл повноважень між державами-членами та ЄС [15, с. 46-47].

Прихильники космополітизму бачать в ЄС ідеальне суспільство, надаючи пріоритет європейській ідентичності. Скептики інтеграції надають першочергове значення національній ідентичності. Однак найпоширенішим у сучасному дискурсі є такий погляд, згідно з яким люди можуть мати кілька ідентичностей (у цьому разі національну та європейську), які не суперечать одна одній [16]. Отже, як вказують Воронов та Воронова, в історичному процесі своєї універсалізації європейська ідентичність використовувала свою протилежність, хай то втілену в історичних постатях чи матеріалізовану в інституціях, щоб визначити себе з дедалі більшою чіткістю та силою [17].

ЄС неодноразово наголошує, що європейське самоуявлення переважно ґрунтується на відмінностях. Ця теза знаходить своє відображення не тільки в девізі ЄС «єдність в різноманітті», а й в реально-історичній основі децентралізації та плюралізму правління, яким сприяє природна географія, а також у співіснуванні суверенних і кооперативних елементів у складній спільноті Старої Європи [14].

Принцип конституційної ідентичності, закріплений у ст. 4(2) ДФЄС, разом із принципом пропорційності, закріпленим у ст. 5(3) ДФЄС, забороняє положенням права ЄС надмірно обмежувати «конституційний простір кожної держави». Але водночас зрозуміло, що цей простір не завжди може переважати в ЄС, і виникнення конфліктів на основі ідентичності в рамках плюралістичної конституційної системи, якою є ЄС, є неминучим. З огляду на це вважаємо за потрібне дослідити динаміку вирішення конфліктних ситуацій на прикладі рішень Федерального конституційного суду Німеччини у справі Solange I (BVerfGE 37, 271 ff.) та Solange II (рішення від 22 жовтня 1986 р., Ref.: 2 BvR 197/83).

У рішенні у справі Solange I (BVerfGE 37, 271 і далі) [18] Федеральний Конституційний Суд вперше в 1974 р. встановив критерії, відповідно до яких оцінюється процедура, що стосується суперечностей між правовими нормами ЄС і німецьким конституційним правом. ФКС залишив за собою право переглядати сумісність європейського та німецького права в кожному окремому випадку. Суд заявив, що не може виносити рішення про дійсність або недійсність вторинного права Співтовариства – це компетенція Суду ЄС. Однак, якщо право Співтовариства суперечить основоположному німецькому праву, воно не може застосовуватися німецькими органами влади або судами, які можуть вирішити його недійсність у німецькому правовому полі, після попереднього звернення до Суду ЄС відповідно до ст.ст. 267 та 234 ДФЄС.

У рішенні у справі Solange II [19] Федеральним конституційним судом переглянуто прецедентну практику перевірки сумісності правових актів Європейських співтовариств з конституційним правом Німеччини. Відійшовши від свого рішення 1974 р., Федеральний суд Німеччини визнав достатній захист основоположних прав на рівні Співтовариства з боку Європейського суду, а отже, Федеральному Конституційному Суду не потрібно проводити власну перевірку. Після Маастрихтського рішення (BVerfGE 89, 155) розподіл завдань між BVerfG та Європейським судом описується як «Kooperationsverhältnis», тобто відносини співпраці.

Однак така співпраця наявна з застереженням, зроб-

леним в рішенні: Федеральний конституційний суд відмовляється від здійснення своєї юрисдикції «nur insoweit und nur solange», тобто лише тією мірою і лише доти, доки достатній захист основних прав загалом гарантується Судом ЄС на рівні Співтовариства, і цей захист загалом гарантує сутність основних прав, а отже, мінімальний стандарт, що вимагається Основним законом.

ВИСНОВКИ

Нині українська конституційна ідентичність наявна та розвивається в межах національного права, іноді відображаючись в наукових статтях вчених-правників, так і знаходячи своє місце у важливих рішеннях Конституційного Суду України, та в майбутньому, за набуття Україною статусу держави-члена ЄС, вона буде зростати й в рамках європейського співтовариства.

Ми розуміємо, що завжди можливі розбіжності у

тлумаченні співвідношення між національним правом і правом ЄС. Однак конкуренція і правова взаємодія роблять конституційну ідентичність фундаментальною ідеєю, яка лежить в основі складної системи, якою є ЄС: визнаючи співіснування різних колективних ідентичностей і національних конституційних порядків в одному правовому просторі, положення про ідентичність підтримує центральну ідею ЄС про єдність у різноманітності [15, с. 67].

Підсумовуючи все вище, конституційна ідентичність України є націоналістичним та ідеологічним відображенням того, чим є наша держава. Ми вважаємо, що її розвиток є однією з важливих завдань задля того, щоб у майбутньому наша країна посіла рівноправне місце серед держав-членів ЄС, конкуруючи з їх конституційними ідентичностями та захищаючи свої базові цінності.

Список використаних джерел

- Jacobsohn G.J. Constitutional identity. Harvard University Press, 2010. URL: <https://doi.org/10.4159/9780674059399>
- Лемак В. Українська конституційна ідентичність в контексті європейської інтеграції: III Маріупольський конституційний форум. Конституційний Суд України. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/iii-mariupolskyu-konstytuciynyy-forum-ukrayinska-konstytuciyna-identychnist-v-konteksti>
- Grimm D. Three meanings of constitutional identity and their prospects in the European Union. *CAS Blog*. URL: <https://www.blog.cas.uni-muenchen.de/topics/dissecting-democracy/three-meanings-of-constitutional-identity>
- Стецюк П. Конституція України як цінність, гарантія національної державності українського народу. Львів, 2004. 29 с.
- Мудра І. Українська конституційна ідентичність в контексті європейської інтеграції: III Маріупольський конституційний форум. Конституційний Суд України. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/iii-mariupolskyu-konstytuciynyy-forum-ukrayinska-konstytuciyna-identychnist-v-konteksti>
- Конституція України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
- Давидюк В. Національно-конституційна модель ідентичності як запорука консолідації українського суспільства. *Збірник «Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/10/25.pdf>
- Krzysztofik E. The principle of respect for the member states' national identity with regard to the rights and obligations of migrant citizens of the European Union. *Zbornik radova Pravnog fakulteta*. 2018. No 57(79). pp. 157–170.
- Бориславська О. Державна мова і конституційна ідентичність України: природа взаємозв'язків – *UJCL*. URL: <https://www.constjournal.com/pub/3-2023/derzhavna-mova-konstytutsiina-identychnist-ukrainy-pryroda-vzaiemozviazkiv/>
- Барабаш Ю. Українська конституційна ідентичність в контексті європейської інтеграції: III Маріупольський конституційний форум. Конституційний Суд України. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/iii-mariupolskyu-konstytuciynyy-forum-ukrayinska-konstytuciyna-identychnist-v-konteksti>
- Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 14.07.2021 р. № 1-п/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21>
- Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 р. No 471. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-zatverdzhennya-programi-diyalnosti-kabinetu-ministriv-t120620>
- Бабій Д. Особливості сприйняття європейської ідентичності після закінчення холодної війни. *Травневі студії: історія, політологія, міжнародні відносини*: 36. матеріалів міжнар. наук. конф. 2020. Секція 3. «М'яка сила» та сучасна публічна дипломатія. С. 142–145. URL: <https://jts.donnu.edu.ua/article/view/8323>
- Brandt P. Europäische Identität und nationale Identitäten in Europa. Köln: Willi-Eichler akademie e.V., 2020. 5 p.
- Maes C. The notion of constitutional identity and its role in European integration. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2024/760344/IPOL_STU\(2024\)760344_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2024/760344/IPOL_STU(2024)760344_EN.pdf)
- Ковач А. Поняття європейської ідентичності та її значення для політики ЄС. *ADAstra. Аналітичний центр*. URL: <https://adastra.org.ua/blog/ponyattya-yevropejskoji-identichnosti-ta-yi-iznachennya-dlya-politiki-yes>
- Воронов М., Воронова І. Проблематика конституційного права Європейського Союзу. *Вісник харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/21346>
- German Constitutional Court. no. 11/70, 17.12.1970.
- Federal Constitutional Court. no. BVerfGE 73, 339, 22.10.1986.
- Колісник В.П., Берченко Г.В., Слінько Т.М. Конституційна ідентичність як втілення установчої влади. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. № 3. С. 69–88. URL: [https://doi.org/10.31359/jnalsu.29\(3\).2022.69-88](https://doi.org/10.31359/jnalsu.29(3).2022.69-88)

References

- Jacobsohn G.J. Constitutional identity. Harvard University Press, 2010. URL: <https://doi.org/10.4159/9780674059399>
- Lemak V. *Ukrainian constitutional identity in the context of European integration*: III Mariupol Constitutional Forum. Constitutional Court of Ukraine. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/iii-mariupolskyu-konstytuciynyy-forum-ukrayinska-konstytuciyna-identychnist-v-konteksti> (in Ukrainian).
- Grimm D. Three meanings of constitutional identity and their prospects in the European Union. *CAS Blog*. URL: <https://www.blog.cas.uni-muenchen.de/topics/dissecting-democracy/three-meanings-of-constitutional-identity>
- Stetsiuk P. The Constitution of Ukraine as a value, a guarantee of national statehood of the Ukrainian people. Lviv, 2004. 29 p.

(in Ukrainian).

5. Mudra I. *Ukrainian constitutional identity in the context of European integration*: III Mariupol Constitutional Forum. Constitutional Court of Ukraine. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/iii-mariupolskyy-konstytuciynny-forum-ukrayinska-konstytuciyna-identychnist-v-konteksti> (in Ukrainian).

6. Constitution of Ukraine. Official web portal of the Parliament of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (in Ukrainian).

7. National-constitutional model of identity as a guarantee of consolidation of Ukrainian society. *Collection "Scientific Herald of UzhNU. Series "Law"*. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/10/25.pdf>. (in Ukrainian).

8. Krzysztofik E. The principle of respect for the member states' national identity with regard to the rights and obligations of migrant citizens of the European Union. *Zbornik radova Pravnog fakulteta*. 2018. No 57(79). pp. 157–170.

9. Boryslavska O. State language and constitutional identity of Ukraine: the nature of the relationship - UJCL. URL: <https://www.constjournal.com/pub/3-2023/derzhavna-mova-konstytutsiina-identychnist-ukrainy-pryroda-vzaimozviazkiv/> (in Ukrainian).

10. Barabash Y. *Ukrainian constitutional identity in the context of European integration*: III Mariupol Constitutional Forum. Constitutional Court of Ukraine. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/iii-mariupolskyy-konstytuciynny-forum-ukrayinska-konstytuciyna-identychnist-v-konteksti> (in Ukrainian).

11. Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional petition of 51 people's deputies of Ukraine on the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the Law of Ukraine "On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language" of 14.07.2021 No. 1-p/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21> (in Ukrainian).

12. On approval of the Program of Activities of the Cabinet of Ministers of Ukraine. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of June 12, 2020, No. 471. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-programi-diyalnosti-kabinetu-ministriv-t120620> (in Ukrainian).

13. Babii D. Peculiarities of the perception of European identity after the end of the Cold War. *May Studies: History, Political Science, International Relations*: Collection of materials of the international scientific conference. 2020. Section 3: "Soft power" and modern public diplomacy. pp. 142-145. URL: <https://jts.donnu.edu.ua/article/view/8323> (in Ukrainian).

14. Brandt P. *Europäische Identität und nationale Identitäten in Europa*. Köln: Willi-Eichler akademie e.V., 2020. 5 p.

15. Maes C. The notion of constitutional identity and its role in European integration. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2024/760344/IPOL_STU\(2024\)760344_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2024/760344/IPOL_STU(2024)760344_EN.pdf)

16. The concept of European identity and its importance for EU policy. *ADASTRA. The Analytical Center*. URL: <https://adastra.org.ua/blog/ponyattya-yevropejskoyi-identichnosti-ta-yiyi-znachennya-dlya-politiki-yes> (in Ukrainian).

17. Voronov M., Voronova I. Problems of the constitutional law of the European Union. *Bulletin of V.N. Karazin Kharkiv National University*. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/21346> (in Ukrainian).

18. German Constitutional Court. no. 11/70, 17.12.1970.

19. Federal Constitutional Court. no. BVerfGE 73, 339, 22.10.1986.

20. Kolisnyk V.P., Berchenko H.V., Slinko T.M. Constitutional identity as an embodiment of constituent power. *Bulletin of the National Academy of Law Sciences of Ukraine*. 2022. Vol. 29. № 3. pp. 69-88. URL: [https://doi.org/10.31359/jnalsu.29\(3\).2022.69-88](https://doi.org/10.31359/jnalsu.29(3).2022.69-88) (in Ukrainian).

Tetiana SPESIVTSEVA

student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-8829-4149>

e-mail: spesivtsevatany@gmail.com

Alina PYVOVAR

student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0832-0407>

e-mail: a.o.pyvovar@gmail.com

UKRAINIAN CONSTITUTIONAL IDENTITY: ITS DEVELOPMENT AND PROSPECTS

The purpose of the paper is to explore the legal dimensions of Ukraine's constitutional identity by examining existing legislation, judicial practices, and national norms. The study focuses on understanding how these elements shape the constitutional identity of Ukraine. By analyzing historical precedents, recent legislative developments, and key court rulings, the study seeks to uncover the principles and values that constitute Ukraine's constitutional identity. The primary goal is to identify the core components of this identity and offer practical recommendations for its development, considering domestic and international legal standards. The paper also delves into the implications of these developments in the context of European integration. It assesses how Ukraine's constitutional identity can harmonize with the EU's legal and institutional frameworks, which is crucial for the country's aspirations to become a full member of the EU. The study highlights the potential challenges and opportunities that lie ahead for Ukraine as it navigates the complex process of aligning its national identity with the broader European framework, discussing the roles of government institutions, civil society, and international partners in this process. Ultimately, the paper aims to contribute to the ongoing discourse on Ukraine's constitutional identity, providing valuable insights and practical guidelines that can support the country's efforts to strengthen its legal and institutional foundations. It emphasizes the importance of this identity for Ukraine's internal stability and coherence, as well as its integration into the European community, offering a comprehensive analysis that guides future legal and constitutional development.

Keywords: constitutional identity, national identity, sovereignty, constitutional democracy, European constitutional identity, constitutional values, European integration

Катерина Петрівна ВЛАДОВСЬКА

докторка філософії з права, старша викладачка, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3857-9292>

e-mail: gorda2018@ukr.net

РЕТРОСПЕКТИВА КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

Проведено дослідження історії розвитку конституційно-правового регулювання публічної служби в Україні. Зокрема, досліджено зміст таких документів, як Конституція Пилипа Орлика 1710 р., конституційні документи УНР, ЗУНР, Української Держави, УРСР, Конституцію України 1996 р. у контексті вивчення історичного розвитку законодавства України про публічну службу. Зроблено висновок, що з прийняттям Конституції України публічна служба вперше перестала бути інститутом суто державного управління, а поруч із державною службою на рівні Конституції закріплено муніципальну та мілітаризовану службу.

Ключові слова: конституційно-правове регулювання, публічна служба, принцип верховенства права, принцип пріоритету прав і свобод людини та громадянина, принцип професійності, політичної нейтральності та стабільності публічної служби, конституційне право рівного доступу до публічної служби, публічний службовець

ВСТУП

Публічна служба є важливим конституційно-правовим та адміністративно-правовим інститутом, оскільки, з одного боку, є однією з основ механізму публічного управління, що фактично здійснює реалізацію завдань та функцій органів публічної адміністрації, зокрема й органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, а з іншого – тісно пов'язана з державою, організацією публічного управління на загальнодержавному та місцевому рівнях. Від того, як буде врегульовано діяльність публічних службовців, встановлено та закріплено основні гарантії та принципи їх діяльності, формування корпусу публічних службовців, забезпечення публічної служби від політичних процесів та забезпечення стабільності публічної служби, залежить власне й реалізація основних конституційних принципів та засад про верховенство права, визнання людини, її прав та свобод найвищою соціальною цінністю, і власне – належна реалізація прав та свобод людини і громадянина. У зв'язку із цим публічна служба є тим інститутом, який врегульовано не лише джерелами адміністративного права, а й має конституційно-правове регулювання. Саме Конституція України встановлює основні засади публічної служби, а акти адміністративного законодавства лише уточнюють та розкривають більш детально ці положення, а також містять норми процесуального характеру, які дають можливість застосувати положення Конституції України на практиці. Слід зазначити, що еволюція публічної служби тісно пов'язана з розвитком державності, правових систем і політичних режимів. Конституційно-правове регулювання цієї сфери відображає історичні трансформації суспільно-державних відносин і є маркером рівня демократизації та правової зрілості суспільства. Ретроспективний аналіз конституційно-правового регулювання публічної служби дає змогу простежити, як змінювалися підходи до визначення статусу публічних службовців, їхніх прав і обов'язків, принципів діяльності та механізмів контролю.

У статті здійснено ретроспективний аналіз консти-

туційно-правового регулювання публічної служби в Україні, розглянуто ключові етапи її становлення та розвитку, а також виявлено закономірності й особливості трансформацій. Окрему увагу приділено впливу конституційних реформ і правових доктрин на формування сучасної моделі публічної служби.

Питання історії розвитку інституту публічної служби та його конституційно-правової регламентації стало предметом наукових досліджень таких науковців, як Г.В. Бойко, А.Б. Грищук, О.П. Єфремова, Ю.В. Ковбасюк, В.Я. Малиновський, С.М. Серьогін. Водночас нині замало комплексних наукових досліджень ретроспективи конституційно-правового регулювання публічної служби в Україні.

МЕТА статті – дослідження історії розвитку конституційно-правового регулювання публічної служби в Україні, починаючи від появи перших джерел конституційного права, яким урегульовані основні засади діяльності публічних службовців, організація та проходження публічної служби, до сьогодні.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ця робота базується на працях вітчизняних вчених, чинному законодавстві, а також на матеріалах періодичних видань. У дослідженні застосовано методи аналізу і синтезу, порівняння та узагальнення, історико-правовий, а також низку інших методів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Витоки інституту публічної служби можна простежити вже в період існування Київської князівської держави, Королівства Руського (Галицько-Волинського князівства) та в пізніший період – Великого князівства Литовського та Руського. Саме у цей період виникає і ускладнюється державний апарат: спочатку як «двір монарха», до якої входили княжі дружинники і бояри, що був основним інститутом державної влади, регулював економічні відносини, був осередком культурного, релігійного, духовного життя, стимулював усі процеси, що відбувались у державі; в подальшому – як князівські уряди (військовий апарат, канцелярія, двірські по-

сади), сейм, судові установи на центральному рівні, відповідні представницькі, виконавчі та судові органи на рівні воєводств (воєводи та їх уряди), повітів (старости та їх уряди) та міст (основи місцевого самоврядування визначалася нормами магдебурзького права) [1, с. 34-35]. Водночас є маловідомими нормативно-правові акти, якими врегульовувався правовий статус публічних службовців того часу, а ті, що прийнято вже в період входження українських земель до складу королівства Польського, Великого князівства Литовського, з II пол. XVIII ст. – російської та Австро-Угорської імперій не були актами конституційного законодавства, тим більше були частинами законодавства не України, а інших держав, до складу яких входили українські землі.

В Українській гетьманській державі переважно питання організації публічної служби та статусу публічних службовців було врегульовано нормативно-правовими актами польсько-литовського періоду (Литовські статуту, магдебурзьке право), а також московсько-гетьманськими договорами («статтями») і гетьманськими універсалами. Першим кодифікованим конституційним документом українського походження, яким здійснено правове регулювання публічної служби став проєкт Конституції Пилипа Орлика 1710 р., яким з-поміж іншого впроваджувалася виборність службових осіб. За Конституцією обиралися Гетьман, Генеральна Рада, Генеральна старшина, радники від полків, полковники, урядники, а також Генеральний скарбник і по двоє присяжних скарбників у кожному полку (IX). Водночас заборонялося полковникам призначати сотників та інших урядників «без вільного голосування всього повіту». Крім того, цим документом впроваджувалися елементи підзвітності діяльності публічних службовців. Зокрема, передбачено обов'язок вирішення найголовніших проблем державного й суспільного життя на Генеральних Радах, в діяльності яких брали участь як генеральна та полкова старшина, так і посли від Низового Війська Запорозького для слухання й обговорення справ, щоб взяти активну участь [2, с. 30].

В період існування українських національних держав протягом 1917-1921 рр. загалом зберігалось російське та австрійське законодавство про публічну службу. В Українській народній республіці, як періоду Української центральної ради, так і періоду Директорії, майже не приймалося нових нормативно-правових актів, які визначали питання проходження публічної служби. Прийнята Центральною радою Конституція УНР не врегульовувала питання публічної служби. У ній лише зазначалося, що вся влада в УНР походить від народу, визначені вищі та місцеві органи влади, водночас зазначено, що міністри УНР тільки контролюють і координують діяльність місцевих органів безпосередньо і через визначених ними урядовців, не втручаючись до справ цих рад та управ, а спори в цих справах вирішуються Судом УНР [3]. Однак в цей період приймається низка конституційних законів. Зокрема, прийнято Закон «Про службу в державних установах урядовців чужоземних підданців», що допускав знаходження на публічній службі УНР громадян інших держав [4, с. 107]. Директорія, як правонаступниця УНР у «тимчасовій Конституції УНР», у Законі «Про місцеві конгреси і ради трудового народу» визначила модель місцевого самоврядування на основі співпраці комісарів, місцевих

трудова рад, обраних пропорційно від селян і робітників, однак положення цього закону не реалізовано через короткий період української державності [5, с. 81].

Успішною була реформа публічної служби в Українській Державі, в якій прийнято закони «Про урочисту обітницю урядовців і суддів та присягу військових на вірність Українській Державі» від 30 травня 1918 р., «Про нормальний розпис утримання службовців в центральних урядових установах цивільного відомства» і «Тимчасовий нормальний розпис окладів утримання і класів посад службовців в центральних урядових установах цивільних відомств» від 26 червня 1918 р., «Про порядок призначення осіб на урядову службу» від 24 липня 1918 р., «Про встановлення тимчасового розпису посад і нових окладів службовцям губерніяльних лікарських управлінь і міських та повітових лікарів і фельдшерів» від 28 вересня 1918 р. [6, с. 7-9]. Характерними ознаками правового регулювання публічної служби тоді стала наявність врегульованого законодавством статусу державних службовців, наділення їх правосуб'єктністю на здійснення функцій держави та отримання ними заробітної плати за рахунок державного бюджету [7, с. 15]. Якщо аналізувати положення Закону «Про порядок призначення осіб на урядову службу», можна зазначити, що ним встановлювався порядок призначення урядовця, який залежав від класу посади, причому кандидатури для призначення гетьманом на вищі посади державних службовців (заступники міністрів, директори департаментів) попередньо узгоджувалися з Радою Міністрів. Добір персоналій на посади в апараті управління здійснювався за принципом насамперед професійності, а не національного чи політичного забарвлення [8, с. 43]. Інший закон «Про урочисту обітницю урядовців і суддів та присягу військових на вірність Українській Державі» закладав один із головних механізмів, що став невід'ємним атрибутом вступу на державну службу – складання Присяги [7, с. 15].

У Західноукраїнській народній республіці 16 листопада 1918 р. діяв інший конституційно-правовий документ – «Тимчасовий закон про адміністрацію Західноукраїнської Народної Республіки», відповідно до якого залишалось чинним колишнє, австрійське законодавство, якщо воно не суперечило інтересам і цілям держави; докладно регламентувалися порядок утворення, структура та функції місцевих органів влади та управління. Цим документом встановлювалось, що повітових комісарів повинен був призначати державний секретар внутрішніх справ, а вони мали призначати міських і громадських комісарів. Відповідно до закону там, де населення вже обрало комісарів, ці особи підлягають затвердженню вищими державними органами. Далі в законі зазначалося, що в усіх повітах належало загальними виборами обрати повітові національні ради, а в громадах та містах – громадські й міські ради. Цього ж дня Державний секретаріат на виконання згаданого закону видав розпорядження «Про державну адміністрацію» [4, с. 108]. До служби в державних органах відповідно до цього закону могли бути допущені тільки громадяни Української Народної Республіки, «бездоганного поведіння, що володіють українською мовою в слові і письмі і не переступили сорокового року життя». Не могли бути службовцями державного апарату особи, засуджені за кримінальні злочини проступки проти

публічного порядку, моралі чи користолюбство; особи недієздатні; неоплатні боржники, проти яких порушена судова справа; «особи, що своєю поведінкою викликають публічне згіршення». Поміж начальником і підлеглим на державній службі не могло бути «споріднення, ані посвоячення по лінії прямій, а по лінії бічній до другого степеня». Всі прийняті на державну службу особи повинні після однорічного стажування скласти перед відповідною комісією спеціальний іспит – письмовий і усний: стосовно знання законодавства, вміння ним користуватися, вміння складати відповідні документи, знання своїх повноважень і обов'язків. Кандидат, який двічі не здав таких іспитів, «має бути зі служби звільнений». Навіть канцелярські працівники повинні були задовольняти певним вимогам: «знати признані в державі мови; поправно читати і писати; знати канцелярську маніпуляцію» [8, с. 44-45]. На жаль, військові дії та захоплення західноукраїнських земель Польщею завадили реалізації більшості положень цих законодавчих актів.

Захоплення більшості українських земель російськими військами і створення т.зв. «Української радянської соціалістичної республіки» спочатку як квазінезалежної, а потім – як суб'єкта федерації у складі радянського союзу, зумовив істотні зміни у правовому регулюванні публічної служби. Переважаючим у правовому регулюванні публічної служби стає підзаконне правове регулювання, єдиного нормативно-правового акту про державну службу не було, були лише законодавчі акти, які регулювали сполучення посад і спільну службу родичів у радянських установах [1, с. 35]. На конституційному рівні передбачено лише право громадян УРСР оскаржити дії службових осіб, державних і громадських органів, а також те, що скарги повинні бути розглянуті в порядку і в строки, встановлені законом; дії службових осіб, які вчинені з порушенням закону, з перевищенням повноважень і які ущемляють права громадян, можуть бути у встановленому законом порядку оскаржені до суду (ст. 56). Визначено обов'язком усіх службових осіб повага особи, охорона прав і свобод громадян (ст. 55) [9]. Втім, слід зазначити, що зазначені положення мали декларативний характер, оскільки право на оскарження рішень, дій, бездіяльності публічних службовців не було забезпечено законодавчо, відповідну процедуру оскарження запроваджено вже напередодні розпаду СРСР та проголошення незалежності України.

Із проголошенням незалежності України, відбувається реформування усіх сфер життя держави, зокрема відмова від системи державної служби радянського періоду, спроба сформувати систему публічної служби, тобто не тільки служби в органах державної влади, а й в органах місцевого самоврядування, правоохоронних органах та військових формуваннях. Водночас реформування системи публічної служби, зміна сутнісної та функціональної характеристики інституту публічної служби, відбувалося спочатку на нормативно-правовому рівні, оскільки, як вже зазначено, в Україні не було окремого законодавства, яке б визначало правові задачі організації та функціонування публічної служби, правовий статус публічних службовців, особливості проходження публічної служби загалом та окремих її видів зокрема. В подальшому, в контексті реалізації

нормативно-правових приписів законодавства про публічну службу відбувається її реформування на інституційному рівні. Зокрема, 16 грудня 1993 р. прийнято Закон України «Про державну службу», яким вперше на законодавчому рівні встановлено принципи державної служби, визначено загальні засади діяльності та правовий статус державних службовців, закріплено право громадян України на державну службу, сформульовано основні складники державної служби: етику поведінки державного службовця; структуру управління державної служби; права, обов'язки, обмеження, особливості дисциплінарної відповідальності державних службовців, проходження державної служби; інститут кар'єрної служби; підстави припинення державної служби, матеріальне та соціально побутове забезпечення державних службовців тощо [6, с. 13]. В цей же період прийнято інші законодавчі акти з питань служби у правоохоронних і судових органах та військових формуваннях (Закони України «Про Збройні Сили України», «Про прокуратуру», «Про міліцію», «Про Прикордонні війська України», «Про статус суддів»), для яких притаманно спеціальне правове регулювання проходження публічної служби в цих органах, а також підзаконні нормативно-правові акти, спрямовані на формування інституційного механізму державної служби. Усі ці документи стали підґрунтям подальших конституційних змін, найважливіші їх положення імплементовано у текст Конституції незалежної України 1996 р.

Із прийняттям Конституції України публічна служба вперше перестала бути інститутом суто державного управління. Так, в Конституції поруч з поняттям «державна служба» застосовувалося також поняття «служба у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» (ст. 17) і «служба в органах місцевого самоврядування» (ст. 38) як самостійні, такі, що не входять до змісту поняття «державна служба». Також в Конституції застосовано поняття «службові особи» – для позначення осіб, які займали відповідні посади як в органах державної влади, так і в органах місцевого самоврядування (ст.ст. 40, 42, 55, 56), а також поняття «органи державної влади» і «органи місцевого самоврядування» (ті ж статті Конституції). І якщо військові формування та правоохоронні органи в Конституції України розглядаються як державні органи, то органи місцевого самоврядування розглядаються як окрема ланка публічної влади, яка не є державною, а ці органи є у суті органами відповідної територіальної громади; відповідні органи є підконтрольні відповідним органам виконавчої влади лише у разі здійснення ними повноважень органів виконавчої влади. Непрямо розмежовується державна служба і діяльність народних депутатів, оскільки у ст. 78 Конституції України передбачається заборона для народного депутата України «бути на державній службі». Цим самим здійснено розмежування у суті державної, мілітаризованої служби та служби в органах місцевого самоврядування.

Також на рівні Конституції України викладено окремі принципи організації та здійснення публічної служби:

- 1) верховенства права (у ст. 129 зазначено, що судді, здійснюючи правосуддя керуються принципом верховенства права; на цьому ж принципі базується діяльність Конституційного Суду України, як вказано у ст. 147);
- 2) пріоритету прав і свобод людини та громадянина

(як зазначається у ст. 3 утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, а у ст.ст. 17, 25, 55, 64, 101, 102, 116, 119, 138 Конституції України зазначено на обов'язку забезпечувати або здійснювати захист прав і свобод людини і громадянина з боку Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, місцевих державних адміністрацій, органів влади Автономної Республіки Крим та судів, а також недопустимості використання Збройних Сил України та інших військових формувань для обмеження прав і свобод людини і громадянина, можливості обмеження прав і свобод органами державної влади);

3) професійності, політичної нейтральності та стабільності (відповідно до ст. 37 не допускається створення і діяльність організаційних структур політичних партій в органах виконавчої та судової влади і виконавчих органах місцевого самоврядування, військових формуваннях, а також на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших державних установах і організаціях; встановлення обмежень стосовно входження до політичних партій, участі у політичній діяльності для суддів, наявності представницького мандату, виконання іншої оплачуваної роботи для Президента України, суддів та народних депутатів, знаходження на державній службі для народних депутатів, як зазначається у ст.ст. 78, 103, 127);

4) рівного доступу до публічної служби (відповідно до ст. 38 громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування);

5) громадського та державного контролю за публік-

ною службою (зазначається у ст. ст. 85, 98, 101, 107, 113, 118, 143) [10].

В подальшому продовжено реформування системи публічної служби уже відповідно до Конституції України, а також формування інших видів публічної служби – публічної служби у правоохоронних органах та військових формуваннях, служби в органах місцевого самоврядування, а після 2014 р. – адаптація системи публічної служби до стандартів ЄС зі збереженням дії основних положень Конституції України про публічну службу.

ВИСНОВКИ

Отже, на підставі проведеного дослідження можемо дійти таких висновків. В період до створення українських національних держав протягом 1917-1921 рр. нормативно-правові акти, якими врегульовувався правовий статус публічних службовців не були актами конституційного законодавства (за винятком проекту Конституції Пилипа Орлика 1710 р.). В подальшому робилися спроби конституційно-правового урегулювання публічної служби, зокрема через урегулювання принципів контролю за місцевим самоврядуванням та незалежності його службовців, можливості допуску до публічної служби іноземців, професійності та конкурсного відбору на посади публічної служби. Водночас у радянський період правове регулювання проходження публічної служби здійснювалося переважно на підзаконному, а не конституційному рівні, водночас державна служба та інші види публічної служби врегулювалися однаково.

Список використаних джерел

1. Боговіс Є.В. Історико-правовий аспект становлення інституту державної служби України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2017. Вип. 43. Т. 2. С. 33-37.
2. Кравець Т.Є. Правовий аналіз Конституції Пилипа Орлика 1710 року. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 29-32.
3. Конституція Української Народньої Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР). *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18#Text>
4. Державна служба: у 2 т. / редкол.: Ю.В. Ковбасюк та ін. Одеса, 2012. Т. 1. 372 с.
5. Бойко Г.В., Камінська Н.В. Еволюція місцевого та регіонального самоврядування в умовах розвитку європейської демократії. *Архіви України*. 2014. Вип. 4-5 (292-293). С. 73-78.
6. Малиновський В.Я. Публічна служба в Україні. Київ, 2018. 312 с.
7. Гришук А.Б. Державна служба в Україні: адміністративно-правовий вимір: монографія. Львів, 2018. 232 с.
8. Єфремова О.П. Конкурс в державній службі (історико-правові аспекти): монографія. Чернівці, 2019. 112 с.
9. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки: первинна редакція документу. Втратила чинність. *Вікіджерела*. URL: [https://uk.wikisource.org/wiki/Конституція_\(Основний_Закон\)_Української_Радянської_Соціалістичної_Республіки_\(1978.04.20\)](https://uk.wikisource.org/wiki/Конституція_(Основний_Закон)_Української_Радянської_Соціалістичної_Республіки_(1978.04.20))
10. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-vr#Text>

References

1. Bohovis Ye.V. Historical and legal aspect of the formation of the institute of civil service of Ukraine. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series*. 2017. Issue 43. Vol. 2. pp. 33-37 (in Ukrainian).
2. Kravets T.Y. Legal analysis of the Constitution of Pylyp Orlyk of 1710. *Legal Scientific Electronic Journal*. 2020. No. 7. pp. 29-32. (in Ukrainian).
3. Constitution of the Ukrainian People's Republic (Statute on the State Structure, Rights and Freedoms of the UNR). *Legislation of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18#Text> (in Ukrainian).
4. Civil Service: in 2 vol. / ed. Yu.V. Kovbasiuk et al. Odessa, 2012. Vol. 1. 372 p. (in Ukrainian).
5. Boiko H.V., Kaminska N.V. Evolution of local and regional self-government in the context of the development of European democracy. *Archives of Ukraine*. 2014. Issue 4-5 (292-293). pp. 73-78 (in Ukrainian).
6. Malinovskyi V. Ya. Public service in Ukraine. Kyiv, 2018. 312 p. (in Ukrainian).
7. Hryshchuk A.B. State service in Ukraine: administrative and legal dimension. Lviv, 2018. 232 p. (in Ukrainian).
8. Yefremova O.P. There is a Competition in the Civil Service (Historical and Legal Aspects): Monograph. Chernihiv, 2019. 112 p. (in Ukrainian).
9. Constitution (Basic Law) of the Ukrainian Soviet Socialist Republic: initial version of the document. Out of force. Wikisource.

URL: [https://uk.wikisource.org/wiki/Constitution_\(Basic_Law\)_of_the_Ukrainian_Soviet_Socialist_Republic_\(1978.04.20\)](https://uk.wikisource.org/wiki/Constitution_(Basic_Law)_of_the_Ukrainian_Soviet_Socialist_Republic_(1978.04.20)) (in Ukrainian).
10. Constitution of Ukraine of June 28, 1996. Legislation of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-бп#Text> (in Ukrainian).

Kateryna VLADOVSKA

PhD in legal sciences, Senior Lecturer, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3857-9292>

e-mail: gorda2018@ukr.net

RETROSPECTIVE OF THE CONSTITUTIONAL AND LEGAL REGULATION OF THE PUBLIC SERVICE IN UKRAINE

The paper presents a study of the history of the development of constitutional and legal regulation of public service in Ukraine, starting from the appearance of the first sources of constitutional law, which regulated the basic principles of the activities of public servants, the organization and conduct of public service, to the present day. During the existence of the Kievan princely state, the Kingdom of Rus' (Galician-Volyn Principality) and in the later period - the Grand Duchy of Lithuania and Rus', the regulatory and legal acts that regulated the legal status of public servants were not acts of constitutional law. The first codified constitutional document of Ukrainian origin that legally regulated public service was the draft Constitution of Pylyp Orlyk in 1710, which introduced the election of officials, as well as elements of accountability for the activities of public servants. During the existence of Ukrainian national states during 1917-1921, there were attempts to constitutionally regulate the public service, including a combination of the principles of control over local self-government and the independence of its employees; the possibility of admission to the public service of citizens of other states, as well as selection for public service positions on the principle, first of all, of professionalism, and not of national or political color, elements of competitive selection for public service positions were provided. At the constitutional level in the Soviet period, the right of citizens of the Ukrainian SSR to appeal the actions of officials, state and public bodies was provided for, as well as the fact that complaints must be considered in the manner and within the time limits established by law; actions of officials committed in violation of the law, with excess of authority and which infringe on the rights of citizens may be appealed to court in the manner established by law (in the absence of legislative support for this constitutional provision). The 1996 Constitution established certain principles for the organization and implementation of public service: the rule of law, the priority of human and citizen rights and freedoms, professionalism, political neutrality and stability of public service, equal access to public service, public and state control over public service, and also established, alongside state public service, other types of public service - service in the Armed Forces of Ukraine and other military formations and service in local government bodies.

Keywords: constitutional and legal regulation, public service, principle of the rule of law, principle of priority of human and civil rights and freedoms, principle of professionalism, political neutrality and stability of public service, constitutional right of equal access to public service, public servant

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.12.14>

УДК 658.14

Ірина Фантинівна ЯСІНОВСЬКА

к.е.н., доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2766-8700>

e-mail: iryna.yasinovska@lnu.edu.ua

Владислав Ігоревич ХІТА

студентка, Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-9700-5575>

e-mail: vladyslav.khita@lnu.edu.ua

ФІНАНСОВИЙ СТАН ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ, ТЕНДЕНЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ

У статті обґрунтовано важливість аналізу фінансового стану підприємств в сучасних умовах. Досліджено теоретичні підходи до визначення поняття «фінансовий стан підприємства»; проблеми діяльності бізнесу в умовах війни; окремі показники, що характеризують фінансовий стан підприємств України в період 2019-2023 рр. Зокрема, досліджено склад та структуру активів і пасивів підприємств України; фінансові результати їх діяльності; частку підприємств, що отримали прибуток; рівень рентабельності. Запропоновано окремі напрями стабілізації фінансового стану підприємств України.

Ключові слова: фінансовий аналіз, фінансовий стан, активи, пасиви, фінансові результати, чистий прибуток, фінансова стійкість

ВСТУП

В умовах економічної нестабільності та зростаючих ризиків ведення бізнесу, спричинених негативними впливами як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, підприємства змушені обґрунтовувати управлінські рішення з управління фінансовими ресурсами, включаючи їхнє надходження, розподіл та використання. Одним з ефективних методів вирішення цього завдання є застосування інструментів діагностики фінансового стану підприємства, заснованих на комплексному аналізі та узагальненні актуальної інформації про його діяльність.

Варто зазначити, що наявність достовірної та своєчасної інформації про фінансовий стан підприємства є ключовою умовою для ухвалення ефективних фінансових рішень, які спрямовано на зниження витрат, підвищення прибутковості та збільшення ринкової вартості компанії. Основними користувачами такої інформації є власники підприємства, інвестори, банки, бізнес-партнери, учасники ринку цінних паперів, податківці, страхові компанії та інші економічні суб'єкти.

Особливості аналізу фінансового стану підприємств описано у працях зарубіжних та вітчизняних науковців. Так, В.О. Гавриленко, Г.П. Куліш, А.О. Присяжнюк, А.М. Поддєрьогін, Ю.О. Тараруєв, В.В. Чепка у своїх працях висвітлили теоретичні основи оцінювання фінансового стану підприємств, проблеми та тенденції зміни фінансового стану вітчизняних підприємств. Т.О. Мурована, А.І. Омельченко, Н.С. Ситник значну увагу приділили вивченню проблем діяльності бізнесу в умовах війни. Водночас зміни середовища функціонування бізнесу та нові виклики, пов'язані з війною, актуалізують тему дослідження фінансового стану підприємств України.

МЕТА статті – систематизувати накопичений досвід аналізу фінансового стану підприємств; оцінити фінансовий стан підприємств України за період 2019-2023 рр.; виокремити пропозиції з покращення їх фінансового стану в умовах сучасних викликів.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною основою дослідження є діалек-

тичний метод наукового пізнання. У дослідженні застосовано загальнонаукові та спеціальні методи: абстрактно-логічний, дедуктивний і системний аналізи – у дослідженні особливостей функціонування бізнесу в сучасних умовах; обґрунтуванні шляхів стабілізації фінансового стану підприємств в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ

В сучасній економічній науці немає єдиного підходу до визначення терміну «фінансовий стан підприємства», його характеристик, складників та різновидів.

Фінансовий стан підприємства – це сукупність характеристик підприємства, що відображають надходження, розподіл та використання його фінансових ресурсів на певний момент часу [9, с. 114].

А.М. Поддєрьогін визначає фінансовий стан як комплексне поняття, що є результатом взаємодії всіх елементів фінансових відносин підприємства, залежить від сукупності виробничо-господарських факторів і відображається через показники, що характеризують наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів. Науковець чітко відокремлює це поняття від інших економічних категорій, підкреслюючи, що фінансовий стан формується не лише через аналіз показників, але й завдяки впливу виробничо-господарських чинників [7].

Фінансовий стан є ключовою характеристикою діяльності підприємства, відображаючи результат взаємодії фінансових відносин і виробничих факторів. Він показує реальну та потенційну здатність підприємства забезпечувати фінансування своєї діяльності. Кожне підприємство прагне досягти такого фінансового стану, щоб ефективно управляти ресурсами і своєчасно виконувати зобов'язання, тому важливою частиною є проведення детального аналізу фінансового стану [6].

Фінансовий стан підприємства є результатом його поточного, інвестиційного і фінансового розвитку та характеризується такими параметрами [10]: забезпеченістю фінансовими ресурсами, необхідними для нормального його функціонування; раціональністю розміщення фінансових ресурсів; прибутковістю роботи підприємства, а також раціональністю розподілу чистого прибутку; фінансовими взаємовідносинами з ринко-

вими контрагентами; рівнем фінансової стійкості; платоспроможністю і ліквідністю.

Отже, фінансовий аналіз – це дослідження фінансового стану та результатів фінансово-господарської діяльності підприємства з метою виявлення резервів для підвищення його ринкової вартості та забезпечення подальшого ефективного розвитку. Цей процес полягає в дослідженні фінансових звітів за кілька періодів, із залученням додаткових даних, якщо це необхідно. Завдяки аналізу фінансового стану внутрішні користувачі та інші зацікавлені сторони – інвестори, кредитори, менеджери – можуть оцінити минуле, поточне і майбутнє положення підприємства на ринку та ухвалити рішення, які вплинуть на його подальшу діяльність.

Аналіз фінансового стану підприємств України розпочнемо з аналізу їх активів, адже вони є основою для здійснення діяльності. Важко уявити собі діяльність підприємства будь-якої галузі, яке б не мало в своєму володінні, або розпорядженні майно.

Динаміку вартості та складу майна підприємств України впродовж 2019-2023 рр. подано у табл. 1.

Дані табл. 1 вказують на стійку динаміку збільшення вартості активів підприємств України впродовж 2019-2023 рр. Так, вартість активів за досліджуваний період зросла на 43%, причому зросла вартість як необоротних активів (на 28,8%), так і вартість оборотних активів (на 53,5 %). Водночас зменшилася вартість необоротних активів, утримуваних для продажу та груп вибуття (на 22,5 %).

За даними Державної служби статистики України здійснимо аналіз капіталу вітчизняних підприємств (табл. 2). Капітал – це кошти, за рахунок яких підприємство формує свої активи. Капітал складається із власного капіталу і зобов'язань (поточних та довгострокових).

Як видно з даних табл. 2, прослідковується тенденція до збільшення власного капіталу підприємств України впродовж досліджуваного періоду. Так, станом на кінець 2023 р. відносно 2019 р. капітал вітчизняних підприємств збільшився на 43%. Причому збільшився як власний капітал (на 49,1%), так і позиковий капітал (на 40,8%).

Динаміку структури капіталу підприємств України покажемо на рис. 1.

У структурі капіталу вітчизняних підприємств впродовж досліджуваного періоду переважала частка позикового капіталу. Станом на кінець 2023 р. у структурі капіталу підприємств України частка власного капіталу складала 28,1%, решту 71,9% становив позиковий капітал. Порівняно з кінцем 2019 р. частка власного капіталу збільшилася на 1,2 в.п.

Позиковий капітал впродовж досліджуваного періоду збільшився на 3428,1 млрд грн, зокрема зросли поточні зобов'язання та забезпечення на 2861,8 млрд грн; довгострокові зобов'язання та забезпечення на 565,6 млрд грн; зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття на 1,3 млрд грн. У структурі позикового капіталу вітчизняних підприємств впродовж 2019-2023 рр. переважала частка поточних зобов'язань та забезпечень. Так, станом на кінець 2023 р. їх частка становила 81,4 %, значно меншою була частка довгострокових зобов'язань та забезпечень – 18,6%.

Фінансові результати діяльності підприємств Ук-

раїни подані у табл. 3.

Впродовж 2019-2023 рр. чистий дохід від реалізації продукції та інші доходи зростали, водночас зменшилися інші операційні доходи. Проте варто зазначити, що витрати зростали більшими темпами. Підприємства України у 2019-2021 рр. та у 2023 р. працювали прибутково, а у 2022 р. – збитково. Так, сума чистого прибутку вітчизняних підприємств у 2023 р. склала 427,7 млрд грн, що на 19,3% менше, як у 2019 р. Динаміку чистого прибутку підприємств України за їх розмірами (великих, середніх, малих) подано у табл. 4.

У період 2019-2021 рр. та 2023 рр. підприємства великі, середні та малі працювали прибутково. Проте у 2020 р. малі підприємства України у підсумку отримали збиток від своєї діяльності. У 2022 р. підприємства усіх розмірів (великі, середні, малі) отримали теж збиток від своєї діяльності. Значний вплив на їх фінансовий результат мало повномасштабне вторгнення росії на українські землі.

Дані табл. 4 вказують на зменшення частки прибуткових підприємств в роки війни. Ця тенденція притаманна як для великих та середніх, так і малих підприємств. Варто зазначити, що у 2023 р. ситуація покращилася в порівнянні з 2022 р., що свідчить про те, що бізнес оговтується та пристосовується для роботи в наявних реаліях.

Операційна діяльність є основним видом діяльності підприємства. Найнижчим рівень рентабельності операційної діяльності був у 2022 р. І це в усіх підприємствах, незважаючи на їх розмір. Найвищими показники рентабельності були у 2021 р. У 2023 р. рентабельність операційної діяльності великих підприємств становила 10%, середніх – 7,9%, малих – 4,0%.

Рівень рентабельності всієї діяльності вітчизняних підприємств подано у табл. 5.

Дані табл. 5 свідчать про непростий період діяльності підприємств України в умовах війни. Нерентабельно працювали малі, великі та середні підприємства України у 2022 р. У 2023 р. ситуація дещо покращилася. Так, рівень рентабельності великих підприємств становив 5,9 %, середніх – 5,7 %, малих – 0,7 %.

Вплив на фінансовий стан підприємства має значна кількість різноманітних факторів, що є наслідком різноманітності видів господарської діяльності та динамічності зовнішнього середовища. Класифікація факторів дає змогу глибше зрозуміти причини зміни досліджуваних фактів, точніше оцінити місце і значення кожного чинника, дозволяє чіткіше ідентифікувати наявні та потенційні ризики і загрози, ефективно на них реагувати.

Проте єдиного підходу до класифікації цих факторів і побудови цілісної системи в науковій літературі на сьогодні немає. Класифікацію факторів, які досліджуються в аналізі фінансового стану суб'єктів господарювання за різними ознаками, наведено на рис. 2.

Забезпечення стабільної роботи економіки під час війни є одним із головних завдань для українського бізнесу, оскільки він відіграє ключову роль у наповненні державного бюджету та створенні робочих місць. Тому для підприємств надзвичайно важливо пристосуватися до нових умов ведення бізнесу та забезпечити ефективне управління його розвитком [5, с.122].

Таблиця 1 – Динаміка складу майна підприємств України станом на кінець року, млрд грн (складено на основі [1; 2])

Активи	2019	2020	2021	2022	2023	2023 р. у % до 2019 р.
Усього активів	11495,0	12682,5	14070,5	14654,7	16442,6	143,0
серед них:						
Необоротні активи	4844,5	5312,3	5650,8	5622,2	6241,3	128,8
Оборотні активи	6640,3	7360,6	8411,9	9024,3	10193,4	153,5
Необоротні активи, утримувані для продажу та групи вибуття	10,2	9,6	7,8	8,2	7,9	77,5

Таблиця 2 – Капітал підприємств України станом на кінець року, млрд грн (складено на основі [1; 2])

Показники	2019	2020	2021	2022	2023	2023 р. у % до 2019 р.
Капітал – всього	11495,0	12682,5	14070,5	14654,7	16442,6	143,0
Власний капітал	3092,8	3339,8	4113,3	3976,0	4612,4	149,1
Позиковий капітал	8402,2	9342,7	9957,2	10678,7	11830,2	140,8

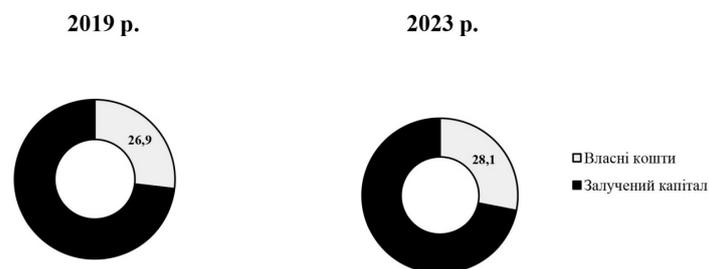

Рис. 1. Динаміка структури капіталу підприємств України станом на кінець року, % (складено на основі [2])

Таблиця 3 – Фінансові результати діяльності підприємств України, млрд грн (складено на основі [1; 2])

	2019	2020	2021	2022	2023	2023 р. у % до 2019 р.
Чистий дохід від реалізації продукції	9659,4	9884,6	12807,4	10681,9	13473,0	139,5
Інші операційні доходи	758,7	602,4	711,2	695,5	651,6	85,9
Інші доходи	458,3	386,2	477,1	352,3	527,0	115,0
Разом чисті доходи	10876,4	10873,2	13995,8	11730,0	14651,6	134,7
Операційні витрати	9742,9	10025,1	12443,4	11063,9	13361,6	137,1
Інші витрати	520,5	713,4	518,4	882,4	726,9	139,7
Витрати всього	10352,6	10805,2	13110,5	12006,3	14223,9	137,4
Чистий прибуток (збиток)	523,8	68,1	885,3	-276,3	427,7	81,7

Таблиця 4 – Прибутковість підприємств України за їх розмірами (складено на основі [1; 2])

Роки	Великі підприємства	Середні підприємства	Малі підприємства
	Чистий прибуток підприємств, млн.грн.		
2019	187379,5	246950,1	89449,4
2020	27632,6	65951,7	-25529,4
2021	443849,1	279405,7	162021,7
2022	-126804,6	-56358,6	-93114,5
2023	202311,9	237805,4	12444,7
Частка прибуткових підприємств, відсотків			
2019	78,0	77,6	73,3
2020	69,7	76,2	70,7
2021	85,0	78,9	72,5
2022	65,3	71,5	65,5
2023	76,7	75,9	70,4

Таблиця 5 – Рівень рентабельності всієї діяльності підприємств України за їх розмірами, % (складено на основі [1; 2])

Роки	Великі підприємства	Середні підприємства	Малі підприємства	Разом
2019	6,8	8,6	7,0	7,6
2020	1,0	2,1	-1,8	0,9
2021	12,8	7,3	11,1	10,1
2022	-3,8	-1,5	-6,2	-3,2
2023	5,9	5,7	-0,7	4,5

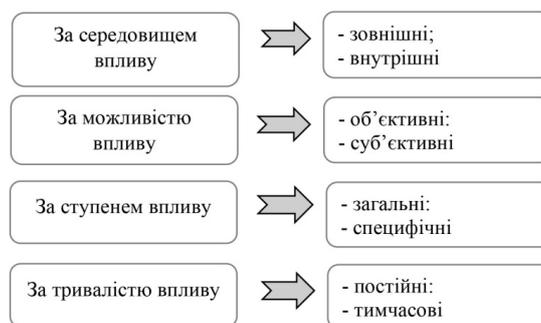

Рис. 2. Класифікація чинників, які впливають на фінансовий стан підприємства (складено на основі [3])

Загалом український бізнес демонструє неймовірну стійкість та витривалість в умовах війни. Важливу роль у цьому відіграють дії держави щодо забезпечення стійкості економіки, зокрема безперервність функціонування системи електронних платежів та стабільність банківської системи загалом, субсидоване кредитування бізнесу, програми релокації, пільгове оподаткування у складний період, покращення логістики перетину західного кордону, скасування мита на імпорт енергообладнання тощо [8, с. 160].

Після запровадження воєнного стану Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. та активації бойових дій значна частина економіки країни виявилася майже паралізованою. Це проявилось в моральному та психологічному потрясінні суспільства, падінні ділової активності та неможливості ведення діяльності підприємствами, розташованими на територіях активних бойових дій. Деякі підприємства були змушені тимчасово припинити роботу або переміститися в інші регіони України чи за кордон. У таких умовах на рівні з військовим та кіберфронтом стає критично важливим підтримання стійкості економічного фронту, без якого держава не зможе функціонувати в умовах воєнного стану. Для цього необхідно подолати логістичні труднощі, нестачу трудових та матеріальних ресурсів, протидіяти зростаючим кіберзагрозам, створити надійну систему захисту корпоративних даних і стабілізувати IT-інфраструктуру [4, с. 35].

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи варто зазначити, що впродовж 2019-2023 рр. вартість активів підприємств України зростала. Причому зросла вартість як необоротних активів, так і оборотних активів. Станом на кінець 2023 р. від-

носно 2019 р. капітал вітчизняних підприємств збільшився на 43 %. Такі зміни відбулися за рахунок збільшення власного та позикового капіталу. У структурі капіталу вітчизняних підприємств впродовж досліджуваного періоду значно переважала частка позикового капіталу. В результаті аналізу виявлено проблеми із забезпеченням належного рівня фінансової стійкості та ефективності діяльності підприємств України. Дані Державної служби статистики України вказують на зменшення частки прибуткових підприємств в роки війни. Ця тенденція притаманна як для великих та середніх, так і малих підприємств. Варто зазначити, що у 2023 р. ситуація покращилася в порівнянні з 2022 р., що свідчить про те, що бізнес оговтується та пристосовується для роботи в наявних реаліях.

До важливих напрямів стабілізації фінансового стану підприємств України варто віднести: постійний моніторинг змінного зовнішнього середовища функціонування підприємства; намагання пристосувати роботу підприємства в умовах війни; періодичний аналіз фінансового стану підприємства у динаміці, визначення чинників, що призвели до його зміни; оптимізація структури активів підприємства, враховуючи плани його майбутньої діяльності; формування оптимальної структури пасивів, що дасть змогу покращити фінансову стійкість; дотримання платіжної дисципліни, що мало б не допустити значних обсягів дебіторської та кредиторської заборгованостей; диверсифікація діяльності підприємства; ефективна система планування та контролю за виконанням планів; визначення резервів покращення фінансового стану підприємства та напрацювання напрямів їх використання.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України : офіційний сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва: стат. збірник. Київ, 2023. 117 с.
3. Куліш Г.П., Чепка В.В., Гавриленко В.О. Фінансовий стан підприємства: фактори, що впливають на нього. *Економічні горизонти*. 2022. № 1(19). URL: <http://eh.udpu.edu.ua/article/view/259393>
4. Мурована Т.О. Вплив воєнного стану на підприємництво в Україні: поточний стан та перспективи його стабілізації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 13-14. С. 34-39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2022_13-14_7
5. Омельченко А.І. Інтегрований підхід до ситуаційного управління бізнесом в умовах війни. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: Економічні науки. 2023. № 2. С. 121-125.
6. Присяжнюк А.О. Фінансовий стан підприємства: сутність, мета та методи аналізу. URL: <https://naub.ua.edu.ua/finansovyj-stan-pidpryemstva-sutnis/>
7. Поддерьогін А.М. Фінансова стійкість підприємств в економіці України: підручник. Київ, 2011. 184 с.
8. Ситник Н.С., Бундз Н.Б. Стан українського бізнесу в умовах війни: проблеми та перспективи. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: Економічні науки. 2023. № 5(2). С. 154-161.
9. Тараруєв Ю.О. Сутність та діагностика фінансового стану підприємства. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2021. № 2(82). С. 113-119.
10. Буряк П.Ю., Васьківська К.В., Ясіновська І.Ф., Пасінович І.І. Фінансовий аналіз. Львів, 2011. 308 с.

References

1. State Statistics Service of Ukraine. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukrainian).
2. Activities of large, medium, small and micro enterprises. 2023. 117p. (in Ukrainian).
3. Kulish H.P., Chepka V.V., Havrylenko V.O. Financial condition of the enterprise: factors affecting it. *Economic horizons*. 2022. № 1(19). URL: <http://eh.udpu.edu.ua/article/view/259393> (in Ukrainian).
4. Murovana T.O. The impact of martial law on entrepreneurship in Ukraine: the current state and prospects for its stabilization. *Investments: practice and experience*. 2022. No. 13-14. pp. 34-39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2022_13-14_7 (in Ukrainian).
5. Omelchenko A.I. An integrated approach to situational business management in conditions of war. *International scientific journal "Internauka"*. 2023. No. 2. pp. 121-125 (in Ukrainian).
6. Prysiazhniuk A.O. Financial condition of the enterprise: essence, purpose and methods of analysis. URL: <https://naub.oa.edu.ua/finansovyj-stan-pidpryemstva-sutnis/> (in Ukrainian).
7. Poddierohin A.M. Financial sustainability of enterprises in the economy of Ukraine. Kyiv, 2011. 184 p. (in Ukrainian).
8. Sytnyk N.S., Bundz N.B. The state of Ukrainian business during the war: problems and prospects. *International scientific journal "Internauka"*. 2023. No. 5(2). pp. 154-161. (in Ukrainian).
9. Tararuiev Yu.O. The essence and diagnosis of the financial state of the enterprise. *Problems of the systemic approach in economics*. 2021. No. 2(82). pp. 113-119 (in Ukrainian).
10. Buriak P.Y., Vaskivska K.V., Yasinovska I.F., Pasinovykh I.I. Financial analysis. League-Pres. 2011. 308 p. (in Ukrainian).

Iryna YASINOVSKA

PhD in Economics, Associate Professor, Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2766-8700>

e-mail: iryna.yasinovska@lnu.edu.ua

Vladyslav KHITA

student, Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2766-8700>

e-mail: iryna.yasinovska@lnu.edu.ua

FINANCIAL CONDITION OF UKRAINIAN COMPANIES: PROBLEMS, TRENDS, PROSPECTS

The paper substantiates the importance of analyzing the financial state of enterprises in modern conditions. Theoretical approaches to defining the concept of "financial condition of the enterprise" have been studied; problems of business activity in war conditions; individual indicators characterizing the financial condition of Ukrainian enterprises in the period 2019-2023. In particular, the composition and structure of assets and liabilities of Ukrainian enterprises were investigated; financial results of their activities; the share of profit-making enterprises; profitability level.

It was established that during 2019-2023 the value of assets of Ukrainian enterprises increased. Moreover, the value of both non-current assets and current assets increased. As of the end of 2023, relative to 2019, the capital of domestic enterprises increased by 43%. Such changes occurred due to increased equity and loan capital. In the capital structure of domestic enterprises during the studied period, the share of loan capital significantly prevailed. As a result of the analysis, problems with ensuring the appropriate level of financial stability and efficiency of Ukrainian enterprises were revealed. Data from the State Statistics Service of Ukraine indicate a decrease in the share of profitable enterprises during the war years. This trend is typical for both large and medium-sized and small enterprises. In 2023, the situation improved compared to 2022, which shows that the business is recovering and adapting to work in the existing realities.

Separate directions for stabilizing the financial condition of Ukrainian enterprises are proposed, in particular, constant monitoring of the changing external environment of the enterprise's functioning; periodic analysis of their financial condition; optimization of the structure of assets and liabilities; compliance with payment discipline; diversification of activities; an effective system of planning and control over the execution of plans; determination of reserves for improving the company's financial condition and development of directions for their use.

Keywords: financial analysis, financial condition, assets, liabilities, financial results, net income, financial sustainability

Михайло Олександрович **ШЕВЧУК**

к.ю.н., докторант, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7549-6344>

e-mail: m.shevchuk522@gmail.com

АНАЛІЗ ЗОВНІШНІХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЙНОЇ НЕБЕЗПЕКИ ДЕРЖАВ

У статті розглядаються зовнішні джерела інформаційних загроз державній безпеці, акцентується увага на діяльності зовнішньополітичних, військових, економічних та розвідувальних структур в інформаційній сфері. Досліджуються сучасні методи кібершпигунства та їх вплив на систему національної безпеки. Аналізуються спільні міжнародні зусилля для протидії цим загрозам і необхідності єдиної глобальної політики для забезпечення інформаційного суверенітету та безпеки. Дослідження сприяє глибшому розумінню того, як інтегровані технологічні та інформаційні інструменти використовуються для впливу на стабільність держави, і підкреслює нагальну потребу в адаптивних і проактивних заходах у цифрову епоху.

Ключові слова: зовнішні джерела, інформаційна безпека, дезінформація, кіберзагрози, політичний вплив, міжнародні терористичні групи, інформаційні війни

ВСТУП

Інформаційна безпека є важливим аспектом національної безпеки кожної держави, оскільки сучасні виклики в інформаційній сфері набувають дедалі більшої актуальності. Зовнішні джерела інформаційної небезпеки, до яких належать різноманітні зовнішні загрози, створюють ризики для стабільності політичної, економічної та соціальної ситуації в країні. Діяльність іноземних держав, міжнародних терористичних організацій, а також розвідувальних структур в інформаційному просторі здатна не тільки дестабілізувати внутрішню ситуацію, але й послабити суверенітет держави. Тому аналіз цих загроз є важливою науковою та практичною задачею.

В останні роки численні публікації та дослідження сфокусувалися на темі інформаційних атак, кіберзагроз, інформаційних війн і їх впливу на національну безпеку. Зокрема, важливими є роботи, що стосуються діяльності іноземних держав та неурядових акторів в інформаційному просторі, розроблення механізмів протидії дезінформації, а також аналізу методів інформаційних маніпуляцій. Відомі публікації, що досліджують зовнішні загрози, зокрема відомості про вплив соціальних медіа, кібероперації та технології впливу на громадську думку [1].

Вчені зазначають, що інформаційна безпека держави значно залежить від своєчасного виявлення та нейтралізації зовнішніх загроз, які виникають у інформаційному просторі. Так, В. Горбулін і О. Литвиненко наголошують, що сучасні загрози інформаційній безпеці є частиною гібридних воєн і потребують системного аналізу, інтеграції технологій та міжвідомчої координації.

Подібної думки дотримуються й Т. Кузьо, Є. Магда, О. Белікова, які стверджують, що основними інструментами зовнішнього впливу є інформаційні війни, розвідувальні операції та маніпуляції через медійні канали. Зокрема, вони вказують на необхідність розроблення національних стратегій протидії з урахуванням міжнародного досвіду.

Інший аспект досліджень висвітлюють М. Chesser і J. Nye, які акцентують на важливості культурного впливу та «м'якої сили» як складника інформаційної експансії. Вони зазначають, що без розуміння культурно-інформаційної інтеграції вплив зовнішніх акторів залишати-

меться неконтрольованим.

Сучасні дослідники зосереджуються на комплексному підході до забезпечення інформаційної безпеки держави, який включає правові, технологічні та культурні аспекти протидії зовнішнім загрозам.

Попри значну кількість досліджень, є невирішені питання із системного аналізу зовнішніх джерел інформаційної небезпеки та їх впливу на національну безпеку. Одним з таких аспектів є недостатня увага до комплексного вивчення ролі іноземних держав у маніпулюванні інформаційним простором та зростання їхнього впливу через культурну експансію.

МЕТА роботи – детальний аналіз зовнішніх джерел інформаційної небезпеки, визначення їхніх основних проявів і наслідків для національної безпеки держави. У роботі розглянуто специфіку діяльності іноземних політичних, військових, економічних та розвідувальних структур, а також їх вплив на інформаційну ситуацію всередині країни.

Для досягнення поставленої мети застосовано методи системного аналізу, компаративного аналізу і контент-аналізу. Системний підхід дає змогу розглядати зовнішні джерела небезпеки в контексті широких міжнародних процесів, а також взаємодії різних акторів, що впливають на інформаційну ситуацію. Компаративний аналіз застосовано для порівняння різних підходів у вивченні зовнішніх загроз та методів їх нейтралізації в наукових публікаціях. Контент-аналіз, зі свого боку, дає змогу оцінити конкретні інформаційні кампанії та стратегії впливу, що застосовуються в інформаційних війнах.

РЕЗУЛЬТАТИ

Основною метою роботи є дослідження зовнішніх джерел інформаційної небезпеки, а також визначення шляхів їх нейтралізації. Важливим завданням є аналіз специфічних зовнішніх загроз, зокрема в контексті діяльності іноземних політичних, військових та розвідувальних структур, міжнародних терористичних груп, а також культурної експансії. Враховуючи наявність недосконалих механізмів протидії зовнішнім загрозам, завдання полягає у визначенні основних стратегій для посилення інформаційної безпеки на національному рівні [2].

Іноземні політичні, військові, економічні та розвідувальні структури активно впливають на інформаційну безпеку інших держав. Їх діяльність включає застосування різних засобів та технологій для досягнення політичних, економічних і стратегічних цілей. Це може проявлятися через маніпулювання інформацією, кібернапади, економічний тиск або дезінформаційні кампанії. Нижче наведено ключові аспекти їх діяльності.

У табл. 1 розглянемо діяльність іноземних політичних, військових, економічних та розвідувальних структур в інформаційній сфері.

Іноземні держави активно застосовують інформаційні операції для впливу на політичні процеси в інших країнах. Це може включати втручання у виборчі кампанії, пропаганду, використання фальшивих новин або навіть організацію протестних рухів.

Приклад: Вибори в США (2016 р.) – росія використовувала соціальні мережі та хакерські атаки, щоб вплинути на виборчі процеси та підтримати кандидатуру Д. Трампа, одночасно дискредитуючи кандидата Г. Клінтона.

Військові аспекти інформаційних операцій є важливою частиною сучасних військових стратегій. Вони включають не лише традиційні військові дії, але й активне застосування інформації та технологій для досягнення стратегічних цілей [3]. Військові структури можуть застосовувати інформаційні операції для впливу на бойовий дух супротивника, дезорієнтації його військ, послаблення інфраструктури та зниження ефективності оборони. Інформаційні операції включають психологічні операції, кібератаки, дезінформаційні кампанії, а також ведення інформаційної війни в глобальному контексті.

Кібероперації – напади на інформаційні системи, зокрема на військову та критичну інфраструктуру, з метою знищення або спотворення важливих даних. Ці операції можуть призводити до відключення електричних мереж, збоїв у комунікаціях, втрати контролю над системами управління.

Психологічні операції (PSYOPS) – це операції, спрямовані на вплив на моральний стан ворога через дезінформацію, пропаганду та маніпуляцію суспільною думкою. Вони можуть включати кампанії, що перекручують реальність або створюють ілюзію переваги в бою.

Дезінформація – спосіб введення супротивника в оману стосовно стану бойових дій або стратегічних рішень. Це може включати фальшиві новини, зловживання соціальними мережами або маніпулювання відео та іншими медіа.

Інформаційна війна – комплекс заходів, спрямованих на створення або підтримку інформаційної переваги у війні. Вона включає не лише знищення або маніпуляцію інформацією супротивника, але й активне формування власної інформаційної позиції.

У табл. 2 розглянемо приклади військових інформаційних операцій.

Військові аспекти інформаційних операцій стали важливим інструментом сучасних конфліктів. Кібероперації, психологічні операції, дезінформація і стратегічна інформаційна війна можуть не лише підірвати стабільність держав, але й значно змінювати хід бойових дій. Враховуючи ці фактори, важливо розробляти комплексні стратегії для захисту інформаційної безпеки та протидії впливу зовнішніх акторів на національні інтереси.

Економічний вплив через інформаційні канали є важливим складником сучасної економічної війни. Відомо, що інформація може суттєво впливати на фінансові ринки, економічні рішення, а також на міжнародні економічні відносини. Інформаційні канали використовуються для маніпулювання громадською думкою, створення сприятливого або несприятливого іміджу певної країни чи її економіки, а також для контролю над глобальними економічними процесами [4].

Маніпулювання фінансовими ринками – інформація може використовуватися для впливу на курси валют, акції компаній, фондові ринки. Можливість контролювати або маніпулювати інформацією дає змогу державам або корпораціям отримувати економічні переваги.

Сприяння економічним санкціям – інформаційні канали можуть використовуватись для обґрунтування введення економічних санкцій проти певних держав або компаній. Їх може бути використано для поширення інформації про порушення міжнародних норм, корупційні скандали, порушення прав людини.

Економічний імідж держави – вплив на міжнародну репутацію країни є важливим елементом у сфері міжнародної економіки. Інформаційна кампанія може позитивно або негативно впливати на інвестиційний клімат, а також на зовнішньоекономічні зв'язки.

Пропагування економічних стратегій – інформаційні канали можуть бути використані для просування національних економічних проєктів та стратегій на міжнародній арені, таких як ініціативи для залучення інвестицій або просування національних брендів.

У табл. 3 розглянемо приклади економічного впливу через інформаційні канали.

Одним з основних способів економічного впливу через інформаційні канали є маніпулювання фінансовими ринками. Влада або корпорації можуть використовувати інформаційні канали для створення або усунення економічних ризиків, що, зі свого боку, впливає на інвестиційну привабливість певної держави або компанії. Інформація про кризу в банківському секторі, падіння цін на нафту або збільшення боргового навантаження держави може спричинити значне падіння вартості національної валюти або акцій компаній [5].

Інформаційні канали також може бути використано для підтримки введення економічних санкцій або обмежень проти країн, які порушують міжнародні норми. Поширення інформації про порушення прав людини, корупційні схеми або агресивні дії держави може стати підґрунтям для санкцій, що мають на меті ослабити економіку країни, змусивши її змінити політичну або економічну поведінку.

Інформаційний імідж держави є ключовим елементом, який визначає її здатність приваблювати інвестиції та партнерства. Позитивний імідж може сприяти покращенню зовнішньоекономічної діяльності та привабливості для інвесторів, тоді як негативний імідж може призвести до скорочення іноземних інвестицій і зниження економічної співпраці.

Інформаційні канали може бути використано для популяризації економічних стратегій країни на міжнародному рівні. Це може включати інвестиційні проєкти, нові економічні зони або національні бренди, які сприяють покращенню економічного клімату.

Таблиця 1 – Діяльність іноземних політичних, військових, економічних та розвідувальних структур в інформаційній сфері

Категорія	Опис діяльності	Приклади
Політичний вплив	використання інформації для маніпулювання політичними процесами в інших країнах (вибори, протестні рухи)	російські впливи на вибори в США (2016 р.), використання соціальних мереж для пропаганди
Військові операції	кібернапади на критичну інфраструктуру, психологічні операції для послаблення супротивника	атаки на енергетичні мережі України під час конфлікту з Росією, психологічні операції в Сирії
Економічний вплив	використання інформаційних каналів для економічного тиску або маніпулювання ринками та цінами	китайська присутність у міжнародних медіа, що підтримує економічні інтереси Пекіна
Розвідувальна діяльність	використання кіберрозвідки для збору інформації, зламу комп'ютерних мереж, викрадення конфіденційних даних	кібернапади групи APT28 (Fancy Bear) на урядові структури в Європі та США

Таблиця 2 – Приклади військових інформаційних операцій

Тип операції	Приклад
Кібероперації	атака на енергетичні мережі України (2015 р.) через хакерську групу Sandworm (росія)
Психологічні операції	психологічні операції в Сирії, де з допомогою ЗМІ створювалися фальшиві повідомлення про поразки російська пропаганда стосовно «націоналістичних» настроїв в Україні для підризу внутрішньої стабільності
Дезінформація	Іракська війна 2003 р.: США активно використовували пропаганду через ЗМІ для підтримки своєї військової операції

Таблиця 3 – Приклади економічного впливу через інформаційні канали

Тип економічного впливу	Приклад
Маніпулювання фінансовими ринками	Фінансова криза 2008 року, де інформація про неплатоспроможність деяких банків сприяла падінню акцій і валют
Санкції та економічний тиск	Запровадження санкцій проти Росії після анексії Криму в 2014 році, що супроводжувалося потужною медіакампанією
Економічний імідж держави	Китай активно використовує медіа для популяризації ініціативи «Один пояс, один шлях» для залучення інвестицій
Пропагування економічних стратегій	Пропаганда «Індійської економічної революції» через міжнародні новини, щоб привабити інвесторів і спонсорів

Сучасні технології дають змогу розвідувальним органам не лише збирати дані, але й використовувати їх для маніпуляції суспільною думкою, планування економічних, військових чи політичних операцій.

Основні напрями розвідувальної діяльності в інформаційній сфері.

Кібершпигунство – збір конфіденційної інформації через комп'ютерні мережі.

Аналіз великих даних – використання даних із відкритих і закритих джерел для створення аналітичних прогнозів.

Маніпуляція громадською думкою – вплив на суспільство через дезінформацію.

Контроль медіа та соцмереж – моніторинг і маніпулювання інформаційними потоками.

Кібершпигунство є одним із найбільш поширених напрямків розвідувальної діяльності в інформаційній сфері. Злам інформаційних систем дає змогу отримувати доступ до конфіденційних даних урядів, компаній або окремих осіб. Такі операції часто проводяться із залученням висококваліфікованих хакерів або державних агентств.

У 2016 р. хакери з групи Fancy Bear, які, ймовірно, пов'язані з російськими розвідувальними службами, зламали сервери Демократичної партії США, викравши електронні листи, які згодом оприлюднено.

Розвідувальні служби активно застосовують технології аналізу великих даних для виявлення патернів поведінки, прогнозування подій і вивчення суспільних настроїв. Це дає змогу створювати аналітичні моделі, які застосовуються для впливу на економічні, політичні чи військові рішення.

Компанія Cambridge Analytica використовувала дані мільйонів користувачів Facebook для аналізу їхніх політичних уподобань і створення таргетованих рек-

ламних кампаній [6].

Держави використовують свої ресурси для контролю інформаційних потоків у медіа та соцмережах. Це може включати як блокування небажаної інформації, так і просування вигідного контенту.

У Китаї діє система «Великий брандмауер», яка обмежує доступ до закордонних інформаційних ресурсів і блокує контент, який вважається загрозливим для уряду.

У табл. 4 розглянемо основні технології в розвідувальній діяльності інформаційної сфери.

Розвідувальна діяльність в інформаційній сфері стає все більш складною та технологічно розвинутою. Вона охоплює широкий спектр інструментів – від кіберзламів до маніпуляцій у соцмережах. Така діяльність створює значні виклики для національної безпеки, що вимагає розвитку ефективних механізмів захисту та системи моніторингу інформаційних загроз.

Сучасні інформаційні війни значно посилюються через спільне застосування різних технологій для інтеграції впливу на держави, суспільства та окремі групи. Така інтеграція поєднує кібернетичні, інформаційні, комунікаційні, та штучно-інтелектуальні технології для досягнення стратегічних цілей. Вона дає змогу створювати комплексний вплив, що одночасно охоплює політичну, економічну, соціальну та військову сфери [7].

Спільне застосування технологій включає:

- координацію кібероперацій та інформаційних кампаній;
- застосування штучного інтелекту (ШІ) для аналізу великих обсягів даних та персоналізації впливу;
- розроблення платформ для автоматизації пропаганди та маніпуляції громадською думкою;
- синхронізацію військових, економічних та політичних стратегій через цифрові платформи.

У табл. 5 – основні напрямки інтеграції технологій.

Таблиця 4 – Основні технології в розвідувальній діяльності інформаційної сфери

Технологія	Функція	Приклад застосування
Соціальна інженерія	отримання доступу до даних через маніпуляцію людьми	фішинг-атаки на урядовців або корпоративних працівників
Боти та тролі	автоматизоване створення контенту для маніпуляції суспільною думкою	бот-мережі, які поширюють пропаганду під час виборів у різних країнах
Big Data Analytics	аналіз даних для створення прогнозів і планування операцій	використання соцмережових даних для виявлення протестних настроїв
Deepfake технології	створення відео або аудіо для дезінформації та підриву довіри до особистостей	Deepfake-відео для дискредитації політиків

Таблиця 5 – Основні напрямки інтеграції технологій

Напрямок	Опис	Приклад
Координація кібероперацій та дезінформації	використання кібернападів для знищення або спотворення даних, одночасно підтримуючи кампанії дезінформації	атака на енергосистему України (2015 р.) разом із пропагандою про неспроможність державного управління
Штучний інтелект (ШІ)	використання алгоритмів ШІ для аналізу даних, прогнозування поведінки людей і створення персоналізованих інформаційних атак	використання ШІ у виборчих кампаніях для таргетованої реклами в США (2016 р.)
Автоматизація пропаганди	застосування ботів та автоматичних систем для поширення фейків та інформації, що маніпулює суспільною думкою	використання ботів у соцмережах для поширення фейкових новин під час Brexit
Інтеграція платформ для комунікації	застосування спільних платформ для обміну даними між військовими, економічними та політичними структурами	використання китайських технологій для синхронізації пропаганди в межах ініціативи "Один пояс, один шлях"

У 2015 р. під час атаки на енергетичну інфраструктуру України, паралельно поширювались фейки про те, що уряд неспроможний забезпечити базові послуги. Це створило паніку та втрату довіри до влади.

Під час президентських виборів у США 2016 р. компанія Cambridge Analytica використовувала дані соцмереж для створення персоналізованої реклами, що впливала на виборців залежно від їхніх інтересів і політичних уподобань.

Сучасні технології дозволяють створювати автоматичні системи для поширення пропаганди. Такі системи включають:

- соцмережових ботів, які автоматично генерують пости та коментарі;
- фарм акаунтів, що створюють видимість підтримки певних ідей;
- автоматизовані генератори фейкових новин, що застосовують алгоритми для швидкого створення та розповсюдження контенту [8].

Приклад: Під час Brexit зафіксовано численні випадки використання ботів для поширення маніпулятивної інформації на користь виходу Великої Британії з ЄС.

Застосування спільних платформ для інтеграції військових, економічних та політичних стратегій дає змогу посилювати вплив. Цифрові платформи забезпечують координацію дій, зокрема:

- аналіз даних про цільову аудиторію;

– контроль за поширенням інформації;

– розподіл ресурсів для проведення кампаній.

Китай застосовує інтегровані комунікаційні платформи для координації своїх ініціатив, таких як «Один пояс, один шлях». Це дає змогу синхронізувати дії на державному, економічному та інформаційному рівнях.

У табл. 6 розглянемо технології інтеграції впливу [9].

Поєднання кібероперацій, автоматизації пропаганди, аналізу великих даних та використання ШІ створює умови для одночасного впливу на різні аспекти життя суспільства. Це робить такі операції більш ефективними, але також підвищує необхідність посилення заходів з протидії, розроблення національних стратегій інформаційної безпеки та інноваційних рішень для захисту від комплексних загроз.

Діяльність іноземних політичних, військових, економічних та розвідувальних структур в інформаційній сфері є важливим елементом сучасних загроз для національної безпеки. Ці структури застосовують інформаційні операції для досягнення стратегічних цілей, впливу на політичну ситуацію, економіку та внутрішню стабільність країн [10]. У відповідь на ці загрози держави повинні розробляти ефективні механізми захисту та забезпечення інформаційної безпеки, а також посилювати міжнародне співробітництво для протидії зовнішнім інформаційним впливам.

Таблиця 6 – Технології інтеграції впливу

Технологія	Функція	Приклад застосування
Координація кібероперацій	Організація атак на інфраструктуру разом із поширенням дезінформації	Атака на інфраструктуру України (2015 р.) із синхронною пропагандою
Штучний інтелект	Аналіз даних, створення персоналізованих інформаційних атак	Cambridge Analytica під час виборів у США (2016 р.)
Автоматизація пропаганди	Використання ботів і алгоритмів для поширення фейкових новин	Бот-мережі під час Brexit
Інтеграція комунікацій	Використання платформ для координації політичних, економічних і військових дій	Китайська ініціатива «Один пояс, один шлях»

Список використаних джерел

1. Координація розвідувальної діяльності: досвід інших країн: аналітичний матеріал. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-04/rozvid-diyalnist-dosvid-inshyh-krain-2.pdf>
2. Основи розвідувальної діяльності. URL: https://bintel.org.ua/nukma/rozviduvalna_diyalnist/
3. Поняття OSINT та суміжні категорії: наукове дослідження. *Львівський національний університет імені Івана Франка*. URL: https://www.lsej.org.ua/9_2024/80.pdf
4. Правові засади організації та функціонування розвідки: наукова стаття. *Практика державного управління*. URL: <https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/2/21.pdf>
5. Про розвідку: Закон України від 17 вересня 2020 року № 912-20. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/912-20>
6. Розвідка на основі відкритих джерел. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Розвідка_на_основі_відкритих_джерел
7. Розвідка на основі відкритих джерел. *Львівська політехніка*. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2021/pages/12564/rozvidka.pdf>
8. Роль інформаційного простору у забезпеченні національної безпеки: наукова стаття. *Academy Vision*. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/download/605/553/558>
9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України № 685/2021. *Офіційний сайт Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069>
10. Козубцов І.М., Ткач В.О., Глобін А.В., Фомкін Д.В. Уповноваження органів сектору безпеки та оборони. *Наука і техніка*. 2021. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736511/>

References

1. Coordination of Intelligence Activities: Experience of Other Countries: Analytical Material. *National Institute for Strategic Studies*. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-04/rozvid-diyalnist-dosvid-inshyh-krain-2.pdf> (in Ukrainian).
2. Basics of Intelligence Activities. URL: https://bintel.org.ua/nukma/rozviduvalna_diyalnist/ (in Ukrainian).
3. The Concept of OSINT and Related Categories: Scientific Research. *Ivan Franko National University of Lviv*. URL: https://www.lsej.org.ua/9_2024/80.pdf (in Ukrainian)
4. Legal Foundations of Organization and Functioning of Intelligence: Scientific Article. *Public Administration Practice*. URL: <https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/2/21.pdf> (in Ukrainian).
5. On Intelligence: Law of Ukraine dated September 17, 2020, No. 912-20. *Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/912-20> (in Ukrainian).
6. Open-Source Intelligence (OSINT). *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Open-source_intelligence (in Ukrainian).
7. Open-Source Intelligence. *Lviv Polytechnic National University*. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2021/pages/12564/rozvidka.pdf> (in Ukrainian).
8. The Role of the Information Space in Ensuring National Security: Scientific Article. *Academy Vision*. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/download/605/553/558> (in Ukrainian).
9. Presidential Decree of Ukraine No. 685/2021. Official Website of the President of Ukraine. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069> (in Ukrainian).
10. Kozubtsov I.M., Tkach V.O., Hlobin A.V., Fomkin D.V. Empowerment of Security and Defense Sector Bodies. *Science and Technology*. 2021. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736511/> (in Ukrainian).

Mykhailo SHEVCHUK

PhD in Legal Sciences, doctoral student, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7549-6344>

e-mail: m.shevchuk522@gmail.com

ANALYSIS OF EXTERNAL SOURCES OF STATE INFORMATION DANGER

This paper examines external sources of information threats to state security, focusing on the activities of foreign political, military, economic, and intelligence structures in the information sphere. It analyzes the implications of global dominance policies in information domains, the role of international terrorist organizations, and the development of concepts for information warfare. Additionally, the paper highlights cultural expansion strategies targeted at specific nations and explores integrated approaches that combine technology and information manipulation to amplify influence. Key attention is given to modern methods employed in cyber-espionage and their impact on national security frameworks. It emphasizes the economic ramifications of information manipulation, including market destabilization and unfair competitive advantages driven by disinformation campaigns. Furthermore, the study explores the increasing reliance on artificial intelligence and machine learning tools for both defensive and offensive purposes in the information space. Special attention is given to collaborative international efforts to counteract these threats and the need for unified global policies to ensure information sovereignty and security. The study underscores the importance of fostering international cooperation, enhancing cybersecurity infrastructure, and promoting public awareness to combat the challenges posed by foreign interference and information warfare. By bridging theoretical perspectives with practical applications, this paper serves as a valuable resource for policymakers, security analysts, and researchers dedicated to safeguarding national interests in an increasingly interconnected and vulnerable information environment. The research contributes to a deeper understanding of how integrated technological and informational tools are used to influence state stability and highlights the urgent need for adaptive and proactive measures in the digital age. The study is grounded in recent scientific works and practical insights, providing a comprehensive overview of unresolved issues and suggesting areas for further research.

Keywords: external sources, information security, disinformation, cyber threats, political influence, international terrorist groups, information wars, cultural expansion, intelligence structures, information operations, dominance in the information sphere, geopolitical threats, defense strategies

Сергій Степанович ЛОПАТКА

к.т.н., доцент кафедри, Львівський університет бізнесу та права

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-7941-368X>

ДИНАМІКА ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ БУДІВЕЛЬНОГО СЕКТОРА

У статті охарактеризовано особливості діяльності підприємств будівельного сектора. Визначено динаміку обсягів виробленої будівельної продукції за видами протягом 2014-2023 рр. Здійснено розподіл обсягів виробленої будівельної продукції за характером будівництва. Проаналізовано зміни індексів будівельної продукції за видами, зокрема житлових, нежитлових будівель та інженерних споруд. Встановлено, що адаптація будівельних підприємств до змін у попиту базується на гнучкому реагуванні на потреби в інфраструктурному будівництві, використанні державних програм, а збереження активності залежить від подальшої стабілізації економіки, інвестиційної підтримки та безпеки.

Ключові слова: будівельна продукція, підприємства, будівельний сектор

ВСТУП

Структурні зрушення у будівельному секторі є відображенням складних економічних, політичних і соціальних процесів, які відбуваються у країні. У сучасних умовах, що характеризуються економічною нестабільністю, постійними змінами нормативно-правового середовища, інтеграцією в європейський економічний простір та впливом воєнних дій, будівельні підприємства змушені адаптуватися до нових викликів та трансформувати свої підходи до ведення бізнесу.

МЕТА роботи полягає в окресленні динаміки діяльності підприємств будівельного сектору України.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ: у дослідженні застосовано методи порівняльного аналізу та синтезу.

РЕЗУЛЬТАТИ

З огляду на важливість будівельного сектору для відновлення інфраструктури та житлового фонду, держава активно впроваджує програми підтримки, зокрема фінансування великих інфраструктурних проєктів, субсидування будівництва житла для внутрішньо переміщених осіб та відновлення об'єктів критичної інфраструктури, що відобразилося на зростанні обсягів у 2023 р. (табл. 1). Також спостерігається посилення нормативного регулювання з метою забезпечення прозорості у сфері державних закупівель та ліцензування будівельної діяльності.

Водночас 42,8% усіх робіт припадають на капітальні та поточні ремонти, що фінансуються переважно в межах державних і місцевих програм відновлення (табл. 2).

У період 2011-2023 рр. спостерігалися значні коливання індексів будівельної продукції. Найбільший спад у будівництві будівель відбувся у 2022 р. до 38,2 %, що пов'язано з повномасштабним вторгненням росії в Україну, активними бойовими діями та зменшенням інвестиційної активності. У 2023 р. відбулося певне нарощення обсягів до 113,0 %, що свідчить про поступове зростання завдяки програмам реконструкції та відновлення житлової інфраструктури (табл. 3).

Спад у 2022 р. до 40,2 % у житловому будівництві відображає пріоритетність інфраструктурних проєктів та низький попит на нове житло під час війни, а віднов-

лення в 2023 р. до 98,0 % свідчить про часткову стабілізацію ринку житла.

Сегмент нежитлових будівель демонстрував більшу стійкість під час кризи, що підтверджують показники 2020 р. (100,3 %) та зростання в 2023 р. до 122,9 %. Така динаміка свідчить про економічну важливість нежитлових об'єктів, таких як офіси, склади та комерційні приміщення, навіть під час нестабільності. Найвищі темпи зростання у 2023 р. (134,8 %) вказують на пріоритетність відновлення мостів, доріг та інших об'єктів критичної інфраструктури. Це підтверджує роль державного регулювання та інвестицій у цей сегмент. Також за I кв. 2024 р. будівельна активність зросла на понад 40 % порівняно з аналогічним періодом 2023 р. Це значно пов'язано із запровадженням державних програм реконструкції у зруйнованих регіонах та фінансуванням будівництва нових об'єктів, які неможливо відновити шляхом ремонту [3].

В умовах зростання конкуренції та обмеженості фінансових ресурсів будівельні підприємства дедалі частіше впроваджують інноваційні технології. Зокрема, зростає використання енергоефективних матеріалів, цифрових інструментів для управління проєктами, автоматизації будівельних процесів та сучасних логістичних рішень. Це дає змогу знижувати витрати, підвищувати якість будівництва та адаптуватися до змін попиту.

На ринку дедалі частіше з'являються нові продукти, такі як інтелектуальні технології, екологічно чисті матеріали, інноваційні покрівельні матеріали (сонячна черепиця, що поєднує функції покрівельного матеріалу та генерації електроенергії), сприяючи розвитку «розумних» будинків, енергоефективності та екологічно чистого будівництва. Також спостерігається зростання застосування 3D-друку в будівництві, що дає змогу швидше та економічніше зводити складні архітектурні форми, зменшуючи кількість відходів і підвищуючи точність виконання робіт, оптимізація природного світла та енергоефективних систем опалення, інтеграція відновлювальних джерел енергії [4].

Соціально-економічні виклики, пов'язані з міграційними процесами та зміною пріоритетів у будівельних проєктах, спричиняють переорієнтацію підприємств на нові сегменти ринку. Акцент робиться на будівництво

Таблиця 1 – Динаміка обсягів виробленої будівельної продукції за видами у 2014-2023 рр. (млн дол. США) (сформовано за [1; 2])

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Будівництво (загалом)	4299,7	2632,9	2885,4	3973,5	5191,6	7030,1	7496,3	9458,0	3554,0	4533,8
Будівлі	2091,1	1323,3	1491,4	1985,6	2455,5	3234,2	2990,8	3770,9	1551,3	1791,2
житлові	950,0	636,7	705,0	892,2	1078,8	1284,9	1078,9	1434,7	620,6	626,3
нежитлові	1141,1	686,6	786,4	1093,4	1376,7	1949,3	1912,0	2336,2	930,7	1164,9
будівлі транспорту та засобів зв'язку				14,8	20,2	28,5	28,5	24,5	16,6	16,5
будівлі промислові та склади					381,0	519,0	592,5	727,4	316,9	343,7
Інженерні споруди	2208,5	1309,6	1394,1	1988,0	2736,0	3796,0	4505,4	5687,1	2002,7	2742,6
транспортні споруди	588,8	331,1	384,3	714,4	1008,4	1297,4	2517,2	3301,8	735,0	1037,8
автостради, вулиці та дороги	365,7	257,0	300,5	616,5	865,5	1047,6	2304,6	3076,9	527,6	693,3
залізниці	93,1	32,7	33,5	41,0	64,9	77,4	70,1	63,4	42,0	29,1
злітно-посадкові смуги	0,6	0,0		1,7	1,1	19,9	15,9	25,0		
мости, естакади, тунелі та метро	39,1	20,6		31,3	43,8	94,5	85,2	100,0	161,0	230,5
порти, канали, греблі та інші водні споруди	90,3	20,8	27,1	23,8	33,1	58,1	41,4	36,5		
трубопроводи, комунікації та лінії електропередачі	478,1	340,7	383,9	481,5	586,4	796,4	814,1	982,4	483,2	620,3
магістральні трубопроводи, комунікації	237,4	171,1	193,7	233,7	276,5	359,4	373,1	455,5	227,8	323,2
місцеві трубопроводи та комунікації	240,7	169,6	190,2	247,7	309,9	437,0	440,9	526,9	255,4	297,1
комплексні промислові споруди	894,5	477,7	457,3	608,6	893,0	1417,6	939,7	1126,8	700,8	969,9
споруди гірничопромислових підприємств	629,5	326,5	312,9	380,1	502,8	599,8	519,7	634,4	458,6	711,6
споруди підприємств електроенергетики	116,9	76,7	83,7	137,5	261,0	638,4	279,4	329,2	179,7	202,9
споруди підприємств хім. промис.	15,6	8,0	7,6	9,0	10,3	8,2	12,7	13,8	12,1	14,4
споруди підприємств металург. промис.	132,5	66,5	53,1	82,0	118,9	171,2	127,9	149,4	50,4	41,1
інші інженерні споруди	247,1	160,0	168,5	183,5	248,2	284,5	234,4	276,2	83,7	114,5
споруди спорт. та розв. признач.	20,5	7,2	9,7	16,1	26,8	67,6	68,9	107,9	8,0	7,6

Таблиця 2 – Розподіл обсягів виробленої будівельної продукції за характером будівництва у 2020-2023 рр. (%) (сформовано за [1; 2])

	2020	2021	2022	2023
Нове будівництво	36,1	29,6	36,6	35,9
Ремонт (капітальний та поточний)	36,9	45,1	38,8	42,8
Реконструкція тощо	27,0	25,3	24,6	21,3

Таблиця 3 – Індекси будівельної продукції за видами (% до попереднього року) (сформовано за [1])

	Будівництво (усього)	Будівлі	Серед них		Інженерні споруди
			житлові	нежитлові	
2011	120,0	114,9	101,7	122,1	124,4
2012	92,7	93,9	93,5	94,1	91,7
2013	89,0	96,6	111,3	90,0	82,8
2014	79,6	79,6	103,5	66,3	79,7
2015	87,5	91,7	98,9	85,8	83,7
2016	117,5	120,8	117,8	123,7	114,0
2017	126,4	121,5	116,3	126,1	131,7
2018	108,6	103,5	100,9	105,7	113,6
2019	123,6	119,1	104,8	130,3	127,7
2020	105,6	93,7	83,5	100,3	115,6
2021	106,8	110,0	119,2	105,1	104,6
2022	35,2	38,2	40,2	37,0	33,1
2023	125,0	113,0	98,0	122,9	134,8

житла у безпечніших регіонах, відновлення об'єктів соціальної інфраструктури, а також зведення сучасних логістичних центрів.

У центральних та східних регіонах України значно зріс попит на відбудову зруйнованих споруд, де основний акцент робився на об'єкти соціального призначення, мости та інфраструктуру. Як вже зазначено, цей сегмент фінансується державними та міжнародними донорами. Ринок первинної нерухомості змістився до західних регіонів через більшу безпеку та високий попит на житлову площу серед внутрішньо переміщених осіб [5].

Зазнав змін також попит на будівельні матеріали, зокрема споживання цементу в I пол. 2024 р. зросло на 21,3% порівняно з аналогічним періодом 2023 р., хоча загальний попит на газобетон скоротився на 60% через низьку активність приватного сектора. Програми відновлення, як «Відновлення», компенсують падіння через підтримку реконструкції житла [6].

Так, адаптація будівельних підприємств до змін у попиті базується на гнучкому реагуванні на потреби в інфраструктурному будівництві, використанні державних програм та врахуванні регіональних особливостей. Водночас збереження активності залежить від подальшої стабілізації економіки, інвестиційної підтримки та безпеки.

У період структурних зрушень ключовим фактором успішного функціонування стає кооперація між учасниками будівельного процесу: забудовниками, постачальниками будівельних матеріалів, державними структурами та фінансовими інституціями. Це сприяє формуванню кластерів та мережевих структур, які забезпечують синергію ресурсів та зниження ризиків у реалізації проєктів.

Масштабна руйнація інфраструктури України та промислових об'єктів вимагає залучення міжнародних

партнерів для відбудови. Станом на 2023 р. загальна вартість зруйнованих об'єктів перевищувала 95 млрд дол. США. Співпрацю з міжнародними організаціями спрямовано не лише на відновлення, а й на модернізацію інфраструктури за сучасними стандартами, що є важливим складником інтеграції України у глобальний економічний простір [7].

У межах програм відновлення інфраструктури активно використовуються механізми державно-приватного партнерства (ДПП), які дають змогу залучати приватні інвестиції для фінансування великих проєктів, що сприяє зростанню ролі приватного сектора в забезпеченні стійкого розвитку будівництва. Значну частину виділених у 2023 р. коштів на будівництво забезпечено завдяки партнерству між урядом, приватними підприємствами та міжнародними донорами, які фінансують відбудову об'єктів критичної інфраструктури.

У тому зв'язку розвиток партнерських відносин у будівельному секторі України базується на координації державних і міжнародних зусиль, активізації ДПП і залученні інвестицій для відбудови та модернізації. Ці заходи закладають основу для інтеграції українського будівельного сектора в європейську та глобальну економіку.

ВИСНОВКИ

Будівельний сектор України, переживаючи структурні зрушення, демонструє значну гнучкість та адаптивність до викликів. Поєднання державної підтримки, інноваційних підходів, партнерських відносин та орієнтації на міжнародний досвід формує підґрунтя для сталого розвитку галузі в умовах складних трансформацій. Подальше зміцнення цих тенденцій сприятиме відновленню економіки України та її інтеграції у світові ринки.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
2. В Україні обсяги будівництва у 2023 році зросли. Мінфін. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2024/04/05/124493152/>
3. Будівництво за перший квартал 2024 року. Українська рада торгових центрів. UCSC. URL: <https://www.ucsc.org.ua/>
4. Будівельні інновації 2024 в Україні: розумні дома, еко-матеріали. *Інновації та тренди. L&BUD*. URL: <https://www.l-bud.com/about-us>
5. Паламарчук О., Петришина С. Будівельна галузь України: стан та прогнози. *Економіка та суспільство*. № 51. 05.2023. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2497>
6. Манько С. Попит на будівельні матеріали у 2024 році знизився: які причини. URL: <https://delo.ua/industry/>
7. Державна підтримка інвестиційних ініціатив. *UkraineInvest*. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/>

References

1. State Statistics Service of Ukraine. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukrainian).
2. In Ukraine, construction volumes increased in 2023. Ministry of Finance. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2024/04/05/124493152/> (in Ukrainian).
3. Construction for the first quarter of 2024. Ukrainian Council of Shopping Centers. UCSC. URL: <https://www.ucsc.org.ua/> (in Ukrainian).
4. Construction innovations 2024 in Ukraine: smart homes, eco-materials. *Innovations and trends. L&BUD*. URL: <https://www.l-bud.com/about-us> (in Ukrainian).
5. Palamarchuk O., Petryshyna S. Construction industry of Ukraine: state and forecasts. *Economy and society*. No. 51. 05.2023. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2497> (in Ukrainian).
6. Manko S. Demand for building materials decreased in 2024: what are the reasons. URL: <https://delo.ua/industry/> (in Ukrainian).
7. State support for investment initiatives. *UkraineInvest*. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/> (in Ukrainian).

Serhii LOPATKA

PhD in Engineering, Associate Professor of department, Lviv University of Business and Law

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-7941-368X>

DYNAMICS OF THE ACTIVITIES OF CONSTRUCTION SECTOR ENTERPRISES

The paper characterizes the features of the activities of construction sector enterprises. Structural shifts in the construction sector reflect the complex economic, political, and social processes occurring in the country. In the current conditions, characterized by economic instability, constant changes in the regulatory and legal environment, integration into the European economic space, and the impact of military actions, construction enterprises are forced to adapt to new challenges and transform their approaches to business operations.

The dynamics of the volumes of construction products produced by type from 2014 to 2023 have been determined. Given the importance of the construction sector for the restoration of infrastructure and housing stock, the government is actively implementing support programs, including funding large infrastructure projects, subsidizing housing construction for internally displaced persons, and restoring critical infrastructure facilities, which was reflected in the growth of volumes in 2023. There is also a strengthening of regulatory control to ensure transparency in public procurement and the licensing of construction activities.

The distribution of the volumes of construction products produced by the type of construction has been carried out. Changes in the indices of construction products by types have been analyzed, particularly residential, non-residential buildings, and engineering structures. From 2011 to 2023, significant fluctuations in the construction product indices were observed. The largest decline in building construction occurred in 2022, which is related to the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine, active combat operations, and a decrease in investment activity.

It has been established that the adaptation of construction enterprises to changes in demand is based on flexible responses to the needs of infrastructure construction, the use of government programs, while maintaining activity depends on further economic stabilization, investment support, and security.

Keywords: construction products, enterprises, construction sector